

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**XVII. YÜZYIL OSMANLI TARİH KAYNAĞI OLARAK
ALİ UFKÎ'NİN MECMUALARINDA
BAĞDAD SEFERİ TÜRKÜLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hulusi ÖZBAY

Müzikoloji ve Müzik Teorisi Anabilim Dalı

Müzikoloji Yüksek Lisans Programı

HAZİRAN 2022

**XVII. YÜZYIL OSMANLI TARİH KAYNAĞI OLARAK
ALİ UFKÎ'NİN MECMUALARINDA
BAĞDAD SEFERİ TÜRKÜLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hulusi ÖZBAY
(404181006)**

Müzikoloji ve Müzik Teorisi Anabilim Dalı

Müzikoloji Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Nilgün DOĞRUSÖZ

HAZİRAN 2022

İTÜ, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün 404181006 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi Hulusi ÖZBAY, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “XVII. Yüzyıl Osmanlı Tarih Kaynağı Olarak Ali Ufkî'nin Mecmualarında Bağdad Seferi Türküleri” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Prof. Dr. Nilgün DOĞRUSÖZ**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Prof. Dr. Zeynep TARIM**
İstanbul Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Eray CÖMERT
İstanbul Teknik Üniversitesi

Teslim Tarihi : 30 Mayıs 2022
Savunma Tarihi : 22 Haziran 2022

Anneme ve babama,

ÖNSÖZ

Bu çalışmamızda, XVII. yüzyılda Topkapı Sarayı'nda bulunan Ali Ufkî'nin mecmualarına kaydettiği Sultan IV. Murad'ın Bağdad seferi ile alâkalı türküler, muhtelif kaynaklarda tespit edilen Bağdad seferi manzumeleri ve devrin kronikleriyle birlikte değerlendirilerek, XVII. yüzyıl Osmanlı tarih kaynağı olarak incelenmiştir.

Yüksek lisans eğitimimin başından bu yana benimle ilgilenerek, yüksek bilgi ve tecrübesiyle bana her zaman rehberlik eden danışman hocam Prof. Dr. Nilgün DOĞRUSÖZ'e tez sürecinde gösterdiği sonsuz alâka ve sabır için çok teşekkür ederim. Derslerimiz esnâsındaki kıymetli yol göstericiliği sayesinde çalışmamız şekillenerek vücut buldu. Derslerinde yüksek ilmî hassasiyetine şahit olduğum ve lisans bitirme tezimde XVII. yüzyıl Osmanlı/Türk müziği üzerine birlikte çalıştığım kıymetli hocam Prof. Dr. Zeynep TARIM'a da minnettarım. Lisans bitirme tezimdeki çalışmamızda öğrendiklerimin, yüksek lisans tezim için de bir temel oluşturduğunu söylemeliyim. Tarih ve müzikoloji çalışmalarını hayranlıkla izleyerek takip ettiğim, kıymetli ağabeyim ve hocam Arş. Gör. Harun KORKMAZ, tez sürecim esnâsında kaynaklara ulaşmam konusunda epey yardımcı oldu, çalışmamın zenginleşmesini sağladı. Lise yıllarımdan itibaren benimle ilgilenerek, müzik tarihi araştırmalarına heveslendirip sevk ettiği için kendisine ne kadar teşekkür etsem azdır.

Yüksek lisans derslerinde kendilerinden çokça istifade ettiğim Prof. Dr. Songül KARAHASANOĞLU, Prof. Dr. Gözde ÇOLAKOĞLU SARI ve Prof. Dr. Atilla Çoşkun TOKSOY ve Dr. Eray CÖMERT'e müteşekkirim. Derslerimizde fikir dünyamı zenginleştiren, çalıştığım konuları bıkmadan dinleyen ve sorularıma benimle birlikte cevap arayan değerli hocam Prof. Dr. Belma OĞUL'a da çok şey borçluyum. Her sohbetimizde zengin düşünce dünyasıyla bana farklı bakış açıları kazandıran, çalışmalarından büyük ilham aldığım kıymetli hocam Doç. Dr. Onur Güneş AYAS'a ve çalışma anlayışıyla kendime örnek aldığım değerli ağabeyim Sinan SİPAHİ'ye şükranlarımı arz ederim. Yüksek lisans dönemimde bana burs sağlayarak eğitimimin devamlılığını sağlayan Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı'na, bu süreçte tecrübe ve nasihatlerinden istifade ettiğim hocam Kemal Y. AREN'e ve çalışmalarım sırasında kitaplarından ve çalışma ortamından fazlasıyla faydalandığım Türkiye Diyanet Vakfı İSAM Kütüphanesi'ne bu imkânları sağladıkları için teşekkür ederim. Desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen ve benimle aynı heyecanı paylaşan âileme, ortaokul dönemimden itibaren tarih, edebiyat ve musiki merakımı güçlendirerek bugünkü çalışmalarımın temelini oluşturan Eczacı Fuat ŞİRVAN'a, çalışmalarım sırasında beni destekleyen yakın dostlarım Süleyman TAŞKIN, İsmail AMOUTSKA, K. Kaya GÜL ve Gizem BAYKAL'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Mayıs 2022

Hulusi Özbay

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR.....	x
ŞEKİL LİSTESİ.....	xii
ÖZET.....	
Error! Bookmark not defined.v	
SUMMARY	xvi
1. GİRİŞ.....	1
2. TÜRKİ [TÜRKÜ], ÂŞIK EDEBİYÂTI VE YENİÇERİ ÂŞIKLARI.....	7
2.1 Bir Edebiyat ve Musiki Terimi Olarak Türkî [Türkü]	7
2.2 Âşık Edebiyatının Teşekkülü ve XVII. Yüzyıl'da Âşık Edebiyatı	10
2.3 Osmanlılarda XVII. Yüzyıla Kadar Sefer Türküleri	12
2.4 XVII. Yüzyılda Bağdad Seferi Manzumeleri	16
3. ALİ UFKÎ VE MECMUALARINDA BAĞDAD SEFERİ TÜRKÜLERİ.....	22
3.1 Ali Ufkî Bey ve Mecmuaları	22
3.2 Ali Ufkî Bey'in Kaydettiği Bağdad Seferi Türküleri	28
3.2.1 Âşık Kâtibî'nin Bağdad seferi türküsü.....	29
3.2.2 Âşık Alioğlu'nun Bağdad'ın fethi türküsü.....	32
3.2.3 Âşık Mustafa'nın Bağdad seferi türküsü.....	35
4. OSMANLI-SAFEVİ MÜCADELESİ VE BAĞDAD SEFERİ	39
5. TARİHSEL KAYNAK OLARAK BAĞDAD SEFERİ TÜRKÜLERİ.....	49
5.1“İslam Askeriyiz Gazâ Kasdına”: Türkülerde Gazâ ve Gâzi Kavramları	49
5.2 “Pâdişâhı Görmeyenler”: Türkülerde Sultan Murad ve Şah Safi İmajları	57
5.3 “Varalım Bağdad Üstüne”: Türkülerde “Bağdad” Şehri.....	72
6. SONUÇ.....	83
KAYNAKLAR	89
ÖZGEÇMİŞ.....	94

KISALTMALAR

Arş. Gör.	: Araştırma Görevlisi
Bkz	: Bakınız
Doç. Dr.	: Doçent Doktor
Dr. Öğr. Üyesi	: Doktor Öğretim Üyesi
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
İTÜ	: İstanbul Teknik Üniversitesi
ö.	: ölümü
Prof. Dr.	: Profesör Doktor
TDK	: Türk Dil Kurumu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Vd	: ve diğerleri

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 3.1 : <i>Mecmua-i Saz ü Söz</i> isimli mecmuanın unvan sayfası.....	25
Şekil 3.2 : Kâtibî'nin Bağdad seferi türküsü.....	29
Şekil 3.3 : Ali Ufkî'nin <i>Turc</i> 292 yazmasında Kâtibî'nin türküsü	30
Şekil 3.4 : Alioğlu'nun Bağdad seferi türküsü	33
Şekil 3.5 : Âşık Mustafa'nın Bağdad seferi türküsü.....	36
Şekil 4.1 : İmam-ı Azam Ebu Hanife'yi tasvir eden bir minyatür	41
Şekil 4.2 : Şeyh Abdülkadir Geylani'nin Bağdad'da bulunan türbesi ve camii	44
Şekil 4.3 : İmam-ı Azam Ebu Hanife'nün türbesi.....	45
Şekil 4.4 : Yirminci asrın başında Bağdad şehrinin Azamiye kapısı ciheti.....	47
Şekil 5.1: Max Fruchtermann'ın “ <i>Des Cronologies Ottoman</i> ” Kartpostal Albümündeki Sultan IV. Murad tasviri....	62
Şekil 5.2 : Kul Süleyman'ın Bağdad türküsü.....	69

XVII. YÜZYIL OSMANLI TARİH KAYNAĞI OLARAK ALİ UFKÎ’NİN MECMUALARINDA BAĞDAD SEFERİ TÜRKÜLERİ

ÖZET

XVII. yüzyılın ilk yarısında, Osmanlı ve Safevi devletleri arasındaki siyasî, dinî ve kültürel mücadelenin bir neticesi olarak 1638’de Osmanlı padişahı Sultan IV. Murad’ın bizzat katılarak tertip ettiği Bağdat seferi esnasında harekâtı ve savaşı konu alan birçok türkû vücuda getirilmiştir. Âşıklar tarafından söylenen Bağdat türkülerinin onlarcasının güftesi, el yazması cönlere ve mecmualara kaydedilmiş olup bunların dışında, Osmanlı Sarayı’nda bulunmuş olan musikişinas Ali Ufkî, yaşadığı dönemde vuku bulan Bağdat seferi üzerine söylenmiş türkülerin üçünün hem notasını hem de güftelerini kaydetmiştir.

Bağdat seferi esnasında söylenmiş türkülerin, döneminin edebi ve tarihi diğer kaynaklarıyla birlikte incelediğimizde birincil kaynak olmaları bakımından oldukça zengin değerlendirmelere ve tespitlere ulaştırabilecek bilgilere hâiz olduklarını ve bu kaynakların Osmanlı tarih kaynağı olarak daha verimli şekilde kullanılması gerektiğini farkettik. Muhtelif kaynaklardan tespit edebildiğimiz türkülerle birlikte tezimizin ana eksenine Ali Ufkî’nin mecmualarındaki Bağdat türkülerini aldık ve bu müzikal eserleri metinsel bakımdan inceleyerek, tarihyazımının bir malzemesi olup olamayacağını değerlendirdik.

Ali Ufkî’nin mecmualarındaki türkülerin varlığını da değerlendirerek, kaydettiği Bağdat türkülerini tarihsel zeminde inceleyerek XVII. yüzyıl Osmanlı tarihinin kaynağı olarak nasıl kullanılabileceğine işaret ettik. Böylece Osmanlıların XVII. yüzyılın ilk çeyreğindeki rakiplerinden biri olan Safevilerle olan ilişkilerinde nasıl bir zihin dünyasıyla hareket ettiklerini anlamaya çalıştık. Elimize ulaşan birer tarihsel doküman olan türkû metinlerinin ve diğer birincil kaynakların değerlendirilmesi/tedkik edilmesi ile dönemin olgularının çeşitli cepheleriyle tanınıp anlaşılmasına/çözülmesine katkıda bulunulması amaçlandı.

Türkülerin tarihyazımında kullanılmasına ilişkin değerlendirmelerimiz, Bağdat seferi türkülerinin metinlerinden yola çıkarak, Osmanlı ve Safevi münasebetlerine dair fikir verebilecek üç ana başlık altında sunulmuştur. İlk olarak türkülerin Osmanlıların gazâ ve gâzi kavramlarının neler ifade ettiğine ve tarafların dinî rekabetlerine dair çıkarımlar yapılmıştır. İkinci olarak, bizzat katılarak Bağdat seferini yöneten ve “Bağdat Fâtihî” olarak anılan Sultan IV. Murad’ın ve sefer esnasında Safevi hükümdarı olan “Acem Şahı” Safi’nin türkülerdeki imajları incelenmiştir. Son olarak ise seferin hedefi olan, dinî ve siyasi bakımdan oldukça önemli bir yer olan Bağdat şehri ele alınmıştır. Türkülerde Bağdat şehrinin nasıl anıldığı ve algılandığı açıklanmıştır. Ele alıp türküler üzerinden irdediğimiz bu üç cephe, türkülerin tarih kaynağı olarak nasıl kullanılabileceğine dair yaklaşımlardır.

TÜRKÎ-S OF BAGHDAD CAMPAIGN IN THE MECMUA-S OF ALİ UFKÎ AS A PRIMARY SOURCE OF 17th CENTURY OTTOMAN HISTORY

SUMMARY

In the year 1638, in which the Ottoman Sultan Murad initiated a campaign on the Safavid Baghdad, the Ottoman *Ashik* poets had focused on producing a series of *türkî*-s aka ballads about the battles taking place on the way and during the siege of the city. These productions were crucial as they were propagating the imperial might and inspiring people to fight against the archenemy whom the Ottomans have already been fighting for a century. The lyrics of these Ashik folk songs are found in various ancient oriental manuscripts called *Cönk*-s and *Mecmua*-s. Apart from them, Ali Ufki Bey, the Ottoman Polish musician, who lived in the Topkapı Palace during the campaign, compiled three of such popular *türkî*-s and notated them in his unique manuscript work.

While studying the campaign of Baghdad, we recognized that the folkloric literary productions about the campaign present a historiographic opportunity to further the studies on the history of the Ottoman Empire and specifically that of the war. We placed Baghdad folk songs that we obtained from various sources at the center of the thesis and especially focused on those that came from Ali Ufkî's *Mecmua-yı Saz u Söz*. We examined these musical works textually and evaluated if they could be used as a primary source. In the thesis, the reader would find the comparison of the Ottoman chroniclers and Ashik poets at the time, in terms of the historical information they provided to their audiences. These productions helped me to highlight how general Ottoman public opinion of Safavids was shaped by agents from different social backgrounds. It is also regarded that such literary productions from that time can be quite helpful in revealing factual truths, apart from their ability for observing subjective stances against the 'other'.

My evaluation of folk songs as primary sources rather gives way to three subheadings related to the Ottoman-Safavid relationship. Firstly, the social, cultural and religious implications of the terms *gaza* and *ghazi* as they were addressed in *türkî*-s were handled and we made some deductions about the sectarian rivalry prevailing at the time. Secondly, the propagated images of the Sultan Murad as “the conqueror of the Baghdad” and Shah Safi as “Shah of Ajam” were examined and how imperial claims were being advocated was illustrated. Lastly, we assessed the description and perception of the city of Baghdad and qualities attributed to it by Ashik poems.

With this novel approach, we aimed to place the elements of Ottoman music into Ottoman history-writing and contribute to the studies of 17th-century Ottoman music as well.

1. GİRİŞ

XVII. yüzyılın ortalarında Osmanlı sarayında bulunan musikişinas Ali Ufkî'nin tertip ettiği mecmualar, Osmanlı/ Türk musiki tarihi bakımından oldukça ehemmiyete hâizdir.

İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuarı'ndaki yüksek lisansa hazırlık döneminde, Prof. Dr. Songül Karahasanoğlu'nun rehberliğindeki “*Research Methods in Music*” isimli derste, “*Bir XVII. yüzyıl “türkî”sinin târihsel atmosferi: Resmo türküsü*” başlıklı bir araştırma yapmış, sunum hazırlamıştım. Ali Ufkî'nin *Mecmua-i Saz ü Söz* ismiyle tertip ettiği mecmuasına kaydettiği sefer türkülerini incelemiş ve bu türkülerin yeterli derecede tarihi kaynaklarla birlikte tahlil edilmemiş olduğunu tespit etmiştim. Dersin sonunda sunduğum araştırma ödevimde, Osmanlıların Girit seferi sırasında Resmo kalesinin fethiyle ilgili Ali Ufkî'nin “Türkî berây-ı sefer-i Retime” başlığıyla kaydettiği türküyü, dönemin tarihi ve edebi kaynaklarıyla birlikte incelemiş ve bir araştırma metni kaleme almıştım.

Resmo türküsü hakkında herhangi bir çalışmanın mevcut olmaması, türkünün neye dair söylendiği, türkûde ismi geçen tarihi şahsiyetler hakkında malumat bulunmaması Osmanlı/Türk musiki tarihi bakımından bir problem teşkil etmekteydi. Yaptığım tahliller neticesinde, Resmo kalesinin fethine dair olduğu, Deli Hüseyin Paşa'nın varlığını tarihsel kaynaklarla birlikte okuyarak, türküyü tarihsel bağlamında değerlendirdim.

Yalnızca Ali Ufkî'nin mecmuasında yer alan Resmo türküsü değil, kaydettiği diğer tarihsel olaylarla alakalı olarak da araştırma yapmaya karar verdim. Tez danışmanım Prof. Dr. Nilgün Doğrusöz ile birlikte, yüksek lisans tezimizde konunun bütünlüğü açısından Ali Ufkî'nin Bağdat seferine dair kaydettiği üç türküyü esas alarak, tez konumuzu şekillendirdik. Bağdat seferi, Osmanlı/Türk musiki tarihi bakımından da oldukça mühim bir seferdir. Tedkik edilecek malumatın çoğalmas ve daha geniş bir perspektiften konuyu inceleyebilmek adına muhtelif kaynaklarda bulunan Bağdat seferi türkülerini de konuya dâhil etmeye karar verdik.

Muhtelif kaynaklarda tesbit ettiğimiz türkülerle birlikte Bağdad seferine ilişkin söylenmiş manzumeler, XVII. yüzyıl Osmanlı tarih yazımına nasıl katkı sağlayabilir? Türkü metinleri tarihi kaynaklarla birlikte tahlil edildiğinde Bağdad seferine ve Osmanlı-Safevi münasebetlerine dair neler söylenebilir? Bu hususta devrin tarihi kroniklerinden farklı olarak türküler ne ifade etmektedir? Türküler ortaya çıkış bakımından şahsi olması hasebiyle meselelere farklı cephelerden bakmamızı sağlayabilir mi?

Tarihçi Mustafa Âli: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratı isimli eseriyle, XVI. yüzyıl “Osmanlı düşünsel ve siyasal yaşamının bir invivo portresini sunmayı amaçlayan” Cornell Fleischer, Osmanlı tarihi üzerine araştırma yapan tarihçilerin “anlatı” kökenli özellikle de edebi nitelikli kanıtlara güvenmeyip, bunlar yerine arşiv belgelerine dayalı şahsiliğe arınmış katı bilgilere, “olgusal anlatıların” tercih edildiğinden yakınmaktadır. Modern araştırmacıların öznelikten korktuğunu bunun da bir kısıtlayıcılık olduğunu düşünmektedir (Fleischer, 1996, s. 3).

Fleischer, kişisel ve edebi nitelikteki -tezimizde ele aldığımız Bağdad seferi türkülleri gibi- dönemin kaynaklarını “yumuşak kanıtlar” olarak nitelendirmektedir. Kadı sicillerinin, hazine kayıtlarının veya yönetsel önlemlerin gereksinimleri karşılayan bilgiler verebileceğini, varsayımları, arkaplanını, uzantılarını her zaman yeterli düzeyde ifade edemeyeceğini belirtmektedir. Oysa yaşamöykülerinin edebiyat türü kaynaklarının arşiv defterlerini dolduran kuru, kısa ve kopuk kayıtlara düşünsel tutarlılık katabileceğini söylemiştir (Fleischer, 1996, s. 3).

Tezimizin konusu olan Ali Ufkî’nin el yazması mecmualarına kaydettiği Bağdad seferi türkülleri ve muhtelif kaynaklardan tespitine çalıştığımız manzumeler de Fleischer’in çeşitli cephelerden gereksinimleri karşılayan, tarihi meselelerin arka planını da ifade eden “yumuşak kanıt”lar olarak tarihyazımında kullanılabilir mi? Birçoğu sefere bizzat katılan âşıkların manzumeleri, devrin kronikleri yahut arşiv belgelerinin yeterli düzeyde ifade edemediği hususlarda bir tarihyazımı kaynağı olarak oldukça faydalı olabileceği düşüncesindeyiz.

Cahit Öztelli, türkülerin birer tarih kaynağı olabileceğine dikkat çekmiş, Cemal Kafadar, İslam Ansiklopedisi’nde yazdığı gazâ maddesindeki fikrini kuvvetlendirirken Temeşvarlı Gâzi Âşık Hasan’ın bir manzumesini olaya dâhil etmiştir. Ahmet Yaşar Ocak da aynı şekilde yazdıklarını kuvvetlendirmek ve

delillendirmek adına Âşık Bahşî'nin manzumesini eserinde kullanmıştır. Cenk Güray, "Osmanlı'dan kalan bir şiir ve müzik mirası: *"Gâzi Murâd Reis'ten IV. Murâd'a 'vakanüvislik' örneği olarak Yeniçeri âşıkları"* başlıklı makalesinde âşıkların eserlerinin tarih kaynağı olarak kullanılabileceğine dikkat çekmiş, Osmanlıların saz şairlerini birer "sosyal tarih aktarıcısı/vakanüvis" olarak değerlendirmiştir (Güray, 2019) Ayrıca Cenk Güray'ın ve Sevilay Çınar'ın danışmanlığında yürütülen Deniz Şahin'in *"Yeniçeri âşıklar ve bestelenmiş şiirlerinin müzikal analizi"* başlıklı tezinde, Yeniçeri âşıklarını konu edinilmiş, eserlerin makamsal bağlamda incelenmesi amaçlanmış olup, tarihsel bağlamlarına da kısaca değinilmiştir (Şahin, 2019). Çalışma sürecinde çeşitli kaynaklarda tespit ederek derlediğimiz ve tarihi ve edebi kaynakların ışığında tetkike tâbi tuttuğumuz Bağdad seferi manzumelerinin bir bütün hâlinde tespiti, literatüre daha önce birarada değerlendirilmemiş olduğundan katkı sağlaması bakımından önemlidir.

Tezimizin ilk bölümünde, edebiyat ve musiki bakımından türkünün ne ifade ettiği ve nasıl şekillendiği incelenmiştir. Âşık edebiyatının nasıl teşekkül ettiği ve XVII. yüzyılda nasıl bir çehre kazandığına değinilmiştir. Âşık edebiyatı içerisinde yeniçeri âşıklarının varlığına ve bu sahada nasıl bir etkinliğe sahip olduklarından bahsedilmiştir. Ardından Osmanlıların kuruluşundan itibaren elimizdeki mevcut manzumelerden yola çıkılarak XVII. yüzyıla değin hangi sefer türkü ve destanlarının günümüze ulaştığı incelenmiştir. Osmanlıların XVII. yüzyıldaki siyasi pozisyonu da dikkate alınarak, Bağdad seferi türküleri dışında hangi sefer türkülerinin var olduğundan bahsedilmiştir.

İkinci bölümde, tezimizin merkezine Ali Ufkî'nin kaydettiği Bağdad seferi türkülerini almamız dolayısıyla Ali Ufkî'nin hayatından ve musikiyle alâkalı olan el yazması mecmualarından bahsedilmiştir. Bağdad seferi türküleri, ele alınmış transkripsiyonları ile birlikte, âşıkları hakkında da değerlendirmeler yapılmıştır. Üçüncü bölümde kaydedilen türkülerin konusunu teşkil eden Bağdad seferinin sebepleri ve sonuçları incelenmiştir. Kısaca tarihsel geçmişle birlikte Osmanlı ve Safevi devletleri arasındaki siyasi ve dini münasebetler ile mücadeleler anlatılmıştır. Osmanlıların hangi sebeplerden ötürü bu seferi düzenlediği birincil ve ikincil kaynaklardaki değerlendirmelerle birlikte anlaşılmaya çalışılmıştır.

Bağdad seferi türkülerinin tarihyazımına nasıl katkı sağlayabileceğine dair fikrimizi açıklayabilmek ve birer örnek konu üzerine göstermek maksadıyla türkülerde yer alan

ortak meselelerden yola çıkarak üç soru belirledik. İlk soru, Bağdad seferi türkülerinde XVII. yüzyıl'da Osmanlıların gazâ ve gâzi anlayışına dâir neler bulabiliriz? Osmanlıların şii Safevilere karşı bakış açısı nasıldı? Osmanlıları Safevilere karşı sefere çıkmayı motive eden unsurlar nelerdi? Osmanlılar Rafizileri/Kızılbaşları dini ve siyasi anlamda nasıl konumlandırıyordu? Bu sorular üzerinde, âşıkların Bağdad seferine ilişkin manzumelerinde analitik okumalar yapılmaya çalışılmıştır. Muhtelif âşıkların aynı meselelerdeki söylemleri birlikte değerlendirilmiştir.

İkinci olarak mercek altına alınan konu, savaşın tarafları olan Osmanlılar ve Safevilerin siyasi liderlerinin türkülerde nasıl bir imaja sahip olduğu ile alâkalıdır. Türkülerde Sultan Murad hangi unvanlarla anılmıştır? Kullanılan unvanların tarihsel bağlamdaki yeri nedir? Osmanlılar Safevi şâhı Safi'yi nasıl görüyorlardı? Osmanlıların “öteki”leştirme algısı nasıldı? Bu sorular etrafında âşıkların elimizdeki mevcut manzumeleri üzerinden “Gâzi” Sultan Murad’a ve Şah Safi’nin zihin dünyalarındaki yerine dâir tespitler yapılmaya çalışılmıştır.

Üçüncü ise âşıkların türkülerde Bağdad şehrine dâir neler söyledikleri ile ilgilenilmiştir. Bağdad seferi üzerine manzume söylemiş âşıkların ekserisi Bağdad seferine iştirak etmiştir. Türkülerde, bulundukları şehrin coğrafi ve sosyal varlıkları üzerinde de atıflarda bulunmuşlardır. Bu bağlamda âşıklar, Bağdad şehrini nasıl tanımlamışlardır. Bağdad şehrinin hâkimiyet altına alınmasındaki siyasi, dini ve sosyal sebepler nelerdi?

Tezin amacı, Bağdad seferine ilişkin söylenmiş türkülerin metinsel analiz ile birlikte Osmanlı tarih yazımına katkı sağlayabileceğine dair örnekler göstermektir. Türkü metinlerinin ilmî bir şekilde tahlili neticesinde devrin kroniklerinde yer almayan daha şahsi bakış açılarından üretilmiş bilgilere erişilebileceği gibi âşıkların ordunun bir mensubu olarak Osmanlı askerinin genel düşünce dünyasına işaret eden birtakım bilgilere de ulaşılabilir. Manzumeler tarihsel bir zemine konuşlandırılmaya çalışılmaktadır. Manzumenin metni ancak tarihi bağlamda düşünüldüğü takdirde tarihçiye bir anlam ifade edebilme yetisine kavuşabilmektedir. Tarihsel tahlilin yapılmaması durumunda niçin/nasıl söylendiği bilinmeyen “suskun” metinler mecmualarda yahut kitaplarda beklemek mecburiyetindedir.

Çalışmanın başlangıcında ilk olarak Ali Ufkî'nin kaydettiği Bağdad seferi türkülerinin tespiti ile alâkalı British Library'de yer alan *Mecmua-i Saz ü Söz* ve Fransa Milli

Kütüphanesi'nde yer alan *Turc* 292 yazması incelenmiştir. Daha sonra Ali Ufkî üzerine yapılan çalışmalarda bu türkülere nasıl değinildiğine bakılmıştır. Bu hususta Hakan Cevher'in (Cevher, 2003) ve Şükrü Elçin'in (Elçin, 1976) yayınlarından faydalanılmıştır.

Ali Ufkî'nin kaydettiği üç Bağdad türküsünün hâricinde muhtelif kütüphanelerde bulunan başka Bağdad seferine dair kaydedilen manzumeler için kütüphanelerde tarama çalışması yapılmıştır. Millet Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Harvard Üniversitesi ve Konya'daki kütüphanelerde XVII. ve XVIII. yüzyılda tertip edilmiş muhtelif el yazması mecmualar üzerinde çalışılmıştır. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'ndeki el yazmaları üzerinde çalışılırken, Harun Korkmaz'ın *The Catalog Music Manuscript in Istanbul University (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki Musiki Yazmalarının Katalogu)* başlıklı eserinden faydalanılmıştır (Korkmaz, 2015). El yazmaları üzerinde tetkiklerin ardından yayınlanmış ikincil kaynaklarda Bağdad seferine ilişkin manzumelerin tespitine başlanmıştır. Bu alanda çalışma yapmış olan bilhassa Sadeddin Nüzhet Ergun, Fuat Köprülü, Cahit Öztelli, Muammer Uludemir ve Şükrü Elçin'in neşrettiği makale ve kitaplarda yer alan Bağdad seferine dâir söylenmiş metinler tespit edilmiştir. Birincil ve ikincil kaynaklardan derlenen manzumeler yukarıda bahsettiğimiz üç esas mesele bakımından dikkatlice incelenmiştir. Tetkikler esnasında metinler dönemin birincil kaynaklarıyla birlikte okunarak farklılıkları ve benzerlikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tezin XVII. yüzyılın ilk yarısında cereyan eden Bağdad seferi ve Osmanlı-Safevi münasebetlerine dair katkı sağlayabileceğini ve tarihsel olaylarla alâkalı türkü metinlerinin tarihsel bağlamda değerlendirilmesi ile birlikte hem tarih yazımı bakımından hem de Osmanlı/Türk musiki tarihi bakımından da yapılacak araştırmalara da kapı aralamasını temenni etmekteyiz.

2. TRK [TRK], IK EDEBYTI VE YENCER IKLAR

2.1. Bir Edebiyat ve Musiki Terimi Olarak Trk [Trk]

Türküler, hem bir halk edebiyat nazım bimi, hem de bir musiki formu olarak uzun asırlardır tarihi, siyasi, itim ve sosyo-ekonomik bakımından ortaya çıktıkları coğrafyalarda, geniş ve zengin bir kültürel hafıza teşkil etmiştir. Türküler, VII. yüzyıla değin sözlü olarak devam eden Türk edebiyatnn, slamiyetin kabulü sonrası XV. yüzyılda şekillenen nazım bimlerinden biridir. Umut Günay’a göre, Anadolu halk edebiyat, slamiyetten evvel teşekkül eden ozan-baks geleneğinin geniş anlamda değişen inanç sistemi, dünya gr ve yaşam biminin değişmesiyle oluşmuştur (Günay, 1986, s. 101). Edebiyat Erman Artun da aynı görüşte olup, ık edebiyatnn ozan-baks edebiyat geleneğinin slamiyetin kabulünün ardından “tasavvufi düşünce” ve “Osmanlı yaşama bimi ve kabulleriyle” şekillendiğini belirtmektedir (Artun, 2008, s. 29). Kouk, sagu, sav, destan gibi slamiyetten evvelki Türk edebiyatnn nazım bimleri, slamiyetin kabulüyle yeni kültürde slamiyet ve tasavvuf anlayışıyla birlikte ekillenmi edebî ürünlerdir (Artun, 2008, s. 27).

Edebiyat ıstılahat olarak trk, en basit anlamıyla, türlü ezgilerle söylenen anonim halk şiiri nazım bimi olup, bentleri yapı ve sözleri bakımından iki kısımdan müteşekkildir (Dilçin, 1983, s. 289). Birinci kısm, türkünün sözlerinin bulunduğu “bent” bölümüdür. Diğer kısım ise her bendin sonunda tekrarlanan “nakarat” kısmıdır. Bu kısım bağlama veya kavutak olarak da tesmiye edilmektedir (Dilçin, 1983, s. 289). Türküler, hece lnn her kalıbıyla söylenmekle birlikte, umumiyetle yedili, sekizli ve onbirli hece ölçüsüyle söylenmiştir (Dilçin, 1983, s. 289).

Türkü teriminin karşılığı olarak “Türk” kelimesi gösterilmekte, kelimenin sonuna nispet eki “î” ulunarak “Türkî” kelimesinin elde edildiği, daha sonra türkü biçimine girdiği düşünülmektedir (Dizdaroğlu, 1969, s. 102). Faruk Kadri Timurtaş, türkü kelimesinin sonunda yer alan nispet “î”sinin Arapça olduğunu ve ekin mensubiyet ve nispet ifade ettiğini belirtmiştir (Yakıcı, 2007, s. 35). Şemseddin Sâmî, “*Kamus-ı Türkî*” isimli sözlüğünde türküyü “an asıl Türklere mahsus lahinde şarkı” olarak tarif etmekte, Fuat Köprülü ise, “Türklere mahsus beste ile söylenen halk şarkıları” şeklinde açıklamaktadır (Dizdaroğlu, 1969, s. 102).

Ahmet Talat [Onay] Bey, 1928 yılında neşrettiği “*Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev’i*” başlıklı eserinde türküyü, “Türklere mahsus lahn [ezgi] ile söylenen şarkılar” olarak açıklamaktadır (Talat, 1928, s. 33). Edebiyatçı Ahmet Kutsi Tecer’e göre ise varsağı, türkmanî gibi nazım biçimleri, eski milli musiki kaynaklarından doğmakla birlikte Irak, Suriye, Mısır gibi bölgelerde verilmiş bir isimdir (Dizdaroğlu, 1969, s. 102).

Edebiyat tarihçisi Tahir Olgun [Tahirü’l Mevlevî] ise türkü terimini, çoğu on birli hece ölçüsüyle nazmedilen ve genellikle Anadolu’da bestelenip söylenmeye başlanmış olan milli nağmeli şarkılar olarak açıklamaktadır (Yakıcı, 2007, s. 33). Macar Türkolog Ignacz Kunos ise türkü, en çok sekizli ve on birli hece ölçüsüyle söylenen söylenen saz şiiri olarak nitelemektedir (Yakıcı, 2007, s. 40). Rıza Nur, türkünün halk şiirinin en eski türlerinden biri olduğunu ifade etmekle birlikte, türkünün Hüseyin Mirza zamanında icad edildiğini, ona bazı vezinlerin tahsis edildiğini ve iki devre bağlandığını ifade etmiştir (Dizdaroğlu, 1969, s. 103). Hikmet Dizdaroğlu, Rıza Nur’un bahsettiği türkünün, Çağatay edebiyatında “fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilât” kalıbıyla yazılan manzum ürünler olduğuna dikkat çekmektedir (Dizdaroğlu, 1969, s. 103).

Musiki terimi olarak ise türkü, Süleyman Şenel’in tarifiyle “bestecisi bilinen musiki eserlerinin dışında kalan, çoğunlukla sahibi unutulmuş, zaman içerisinde kolektif bir katkıyla şekillenmiş hece vezinli Türkçe musiki eserleri”dir (Şenel, 2012, s. 612). XV. yüzyılın ilk yarısında Mercimek Ahmed’in tercüme ettiği “*Kabusnâme*” isimli eserde ezgiye bağlanmış bir söz kümesini seslendirerek açığa çıkartmak anlamına gelen “türkü eyitmek” ve “ırlamak” tabirlerine rastlanmaktadır (Şenel, 2012, s. 613). Ziyâî hükümdarı Keykavus b. İskender’in “*Kabusnâme*”sinde musiki icra edenlere, mecliste arka arkaya aynı manada “ırlayıp” türkü söylememesi nasihat edilmektedir (Şenel, 2012, s. 613).

Alî-Şîr Nevâyî'nin [ö.1501] "*Mizanü'l-Evzan [Vezinlerin Terazisi]*" isimli eserinde de türkî tarifine rastlanılmaktadır (Alî-Şîr Nevâyî, 1993, s.60-61). Nevaî'nin verdiği bilgilere göre türkû, hoşlandırıan ve duygulandıran bir şarkı türüdür ve aruz vezninin remel-i müsemmen-i mahzûf vezniyle yazılıp, bestelenmektedir (Alî-Şîr Nevâyî, 1993, s. 196). XVI. yüzyılda ise Merkezzâde Ahmed Efendi'nin "*el-Bâbüsü'l-vasît fi tercemeti'l-Kâmûsi'l-muhît*" eserinde "türkü yakmak" ve "türkü yakıcı" tabirlerine rastlanmaktadır (Şenel, 2012, s. 613).

XVII. yüzyılın ortalarında tertip edilen, Osmanlı/Türk musikisinin en eski yazılı kaynaklarından olan Ali Ufkî'nin "*Mecmua-i Saz ü Söz*"ünde ise hüseyini, muhayyer, neva, uşşak, beyati, acem, saba, çargah, segah, rast, mahur, evç ve ırak makamları fasıllarında doksanı aşkın türkî tabiri mevcuttur (Şenel, 2012, s. 613). *Mecmua-i Saz ü Söz*'de yer alan türkülerin ekserisi koşma kafiyesinde âşık tarzı veya âşık tarzı etkisinde anonim halk şiirleridir (Şenel, 2012, s. 613).

Cem Dilçin, halk arasında heyecan uyandıran her olaya türkû yakılacağını belirtir. Dilçin, yakılan türkülerin, muhtelif şekillerde yurda yayıldığını, türlü bölgelerde türlü biçimlere girerek değişebildiğini ifade ederek, kimi dizelerin zaman içerisinde eksildiğini, kimi dizelerin de ilave edildiğini ifade eder (Dilçin, 1983, s. 289). Türkünün en eski örneklerine on altıncı asırdan geriye gitmediğini, ilk türkünün ise Öksüz Dede tarafından söylendiği iddia edilmiştir (Dizdaroğlu, 1969, s. 104).

Türküler üç bakımdan tasnif edilmekle birlikte, Mahmud Ragıp Gâzimihi, türkülerini ezgilerine göre usulsüz ve usullü olarak ikiye ayırmıştır. Usulsüz olanlar divan, bozlak, koşma, hoyrat gibi uzun havalar, usullüler de oyun havalarıdır (Ragıp, 1928, s. 192). Millien, halk şarkılarını kıssalı şarkılar ve kasideler olarak iki sınıfta değerlendirirken, Frayliç türkülerini, mevsim, kahramanlık, aşk, ölüm, doğum, evlenme, çocuk ve gençlik türkülerini tasnif etmiştir (Dizdaroğlu, 1969, s. 106). Jerom Bujeand ise türkülerini konularına göre, ninniler, çocuk türkülerini, tabiat ve hayvan, aşk, evlenme, askerlik, zeybek ve derebeyi, cinayetler ve acıklı olaylar ve ölüm türkülerini sınıflandırmıştır (Dizdaroğlu, 1969, s. 106). Edebiyat araştırmacısı Cahit Öztelli'ye göre ise, konularına ve doğuş sebeplerine göre türküler harp, isyan, kahramanlık, cinayet gibi vakalı konuları içeren türküler ve aşk, hasret ve ölüm gibi duygu içerikli hisli türküler olarak iki sınıfa ayrılmıştır (Öztelli, 1959, s. 8).

Âşık edebiyatının yazılı kaynaklarının başında cönkler gelmektedir. Cönk, genellikle anonim mahiyette tertip edilmiş bir mecmua türüdür (Gökyay, 1993, s. 73). Türküler, varsağı koşma, divan, müstezad gibi türlerle birlikte ekseriyetle el yazması cönklere kaydedilmiştir (Korkmaz, 2021, s. 104). Harun Korkmaz'ın tespitine göre türküler, kimi zaman fasıl mecmularının belli başlı makam fasıllarında da görülmektedir. Korkmaz, türkülerin kayıtlı olduğu makamlar arasında hüseyini, neva, beyati, uşşak, ısfahan gibi düğah kararlı ve uşşak karakterli makamlar yüksek oranda olduğunu ifade etmektedir (Korkmaz, 2021, s. 104).

2.2. Âşık Edebiyatının Teşekkülü ve XVII. Yüzyıl'da Âşık Edebiyatı

Âşık, sazlı sazsız doğaçlama yoluyla kalemle veya bu özelliklerin birkaçını birden taşıyan ve âşıklık geleneğine bağlı olarak şiir söyleyen halk sanatkârıdır (Artun, 2008, s. 1). Âşıklar saz çalan, usta çırak ilişkisi içerisinde yetişen ve bir edebiyat geleneği oluşturan irticâlen şiir söyleyen saz şairleridir (Artun, 2008, s. 3). Âşıklar, ozan âşık saz şairi, kalem şuarası, halk şairi, bâdeli âşık, halk ozanı, hak âşığı isimleriyle de anılmaktadır (Artun, 2008, s. 5). Fuat Köprülü, âşıkları XII. ve XIII. yüzyıllardan itibaren Osmanlı devletinde gelişmeye başlanan askerî ve siyasi merkezlerde büyük kervan yolları ve üzerinde kurulan kasabalar, medreseler ve tekkeler ile asker ocakları çevresinde yetişen tasavvuf neşvesiyle yoğrulmuş bir kısmı ümmî kişiler olarak tanımlar (Artun, 2008, s. 32).

Öztelli'ye göre XIV. ve XV. yüzyıllarda pek yaygın bir durum alan tekke edebiyatçılarının kültürlü oluşları, saz şairlerinin yetişmesine engel oluyordu (Öztelli, 1955, s. 7). İmparatorluğun geniş sınırları içerisinde dolaşan âşıklar, şiirlerini yaymışlar ve böylece yenilerinin yetişmesine de imkân tanımışlardır (Öztelli, 1955, s. 7). Âşık edebiyatı XVI. yüzyıldan itibaren yazılı kaynaklara aktarılmaya başlanmış, böylece aşk, kahramanlık, tabiat gibi konuların yanı sıra yerleşik hayata dair özellikler de edebiyatın konuları arasına dahil olmuştur (Artun, 2008, s. 238). Öztelli'ye göre on yedinci yüzyıl âşık edebiyatının 'altın çağı'dır. Saz şairi, konularını sosyal hayattan alarak, yangın, savaş, zafer, bozgun, kıtlık gibi türlü olaylarını "destan" adını verdiği uzun şiirlerle terennüm etmiştir (Öztelli, 1955, s. 8).

Osmanlılar, XVIII. asırda coğrafî olarak da genişlemiş, XVII. yüzyılda âşık edebiyatının sınırları belirlenmiş ve gelenekleri oluşmuştur. Biçim ve tür konusunda değişikliklerle beraber “âşık kahvehâneleri” ve “fasıl geleneği” teşekkül etmiştir (Artun, 2008, s. 266). Özkul Çobanoğlu, XVI. yüzyılın ikinci yarısında tekkelerin yanı sıra kahvehanelerin, “sosyal kurum” olarak ortaya çıktığını vurgulamaktadır (Çobanoğlu, 1999, s. 50). Erman Artun’un tespitine göre, âşık edebiyatı XVI. yüzyılda oluşmaya başlamış, XVII. yüzyılda oluşumu tamamlanmıştır (Artun, 2008, s. 33). Karacaoğlu, Gevherî, Katibî, Temeşvarlı Âşık Hasan, Âşık Ömer, Kayıkçı Kul Mustafa, Bursalı Halil, Kuloğlu, Âşık Nev’î, Benli Ali, Kul Süleyman, Öksüz Âşık, Sun’î gibi âşıklar XVII. yüzyılda neş’et etmiş âşıklardandır. Âşıklar, yetiştikleri çevrelere göre köy âşıkları, konar göçer âşıklar, kasaba ve şehir âşıkları, asker âşıklar olarak tasnif edilmektedir (Artun, 2008, s. 42).

Âşık tarzı ve ona kaynaklık eden tekke edebiyatı da Anadolu’nun fikrî ve siyasi hayatının tesiri ile Konya Selçukluları ve ona tâbi beylikler döneminde Horasan’dan ve Türkistan’dan gelen birçok babalar, dervişler ve âşıklar, Rum diyarına göç etmekteydi (Günay, 1986, s. 11). Umut Günay’a göre, bu devirde zafer alaylarında terennüm edecek cenk destanlarını bozahane, meyhane alemlerinde terennüm edecek âşıkane ve rindane şarkılara mesire alemlerinde okunacak koşmalara ve deyişlere ihtiyaç hâsıl olmuştur (Günay, 1986, s. 12).

Bu ihtiyacın ekserisini, Osmanlıların askerî sınıfı içerisinde yer alan yeniçerilerin içerisinde yetişen âşıklar karşılamışlardır. Yeniçeri İlyas, XV. yüzyıl devşirmelerinden iken Mısır ve I. Süleyman’ın ilk büyük seferlerine katılmış, Tebriz, Hemedan, Kazvin ve Bağdad’ı dolaşmış, şiirlerinde Aşkî mahlasını kullanmıştır (Koçu, 2004, s. 177). Belîğî, Rahikî, Sıdkî, Ulumî o dönemdeki Yeniçeri şairleridir (Koçu, 2004, s. 178). Yeniçerilerin arasından yetişen saz şairleri, genellikle çöğür sazını icra etmekte idi. Çöğür, Farmer’a göre yeniçerilerin beş telli tanburudur. Kütahya’da Yakup Germiyani icat etti, beş telli, yirmi altı perdeli bir saz olduğu rivayet edilmekte olup, ekseriya yeniçeriler tarafından kullanılırdı (Farmer, 1999, s. 54).

Naima, “Ameden-i Vezir İbşir Paşa be-Âsitâne” başlığı altında 1655 senesinin şubat ayında beyaz elbiseleriyle Sadrazam İbşir Paşa’yı ve solunda Müftü Ebu Said Efendi’yi tasvir etmiştir. Önlerinde yürüyen sekiz yeniçeri şairini tarif eder. Başlarında keçe ve arkalarında kaplan postları asdan şâirler, sinelerinde “tablvari çöğürleri”ni çalarlar. Şairleri, “kadd u kamet sahibi” ve “dev-endam” olarak tarif eden Naima, seslerinin bir saatlik mesafeden işitildiğini mübalaa ile anlatır. Saz şâirleri “avaz-ı bülend”le türkülerini çağırarak ilerlemektedirler (Na’îmâ, 2014, s. 1584). Yeniçeri âşıkları da, kendi özel yaşantılarında dair konuları işlemeleri bakımından diğer âşıklardan ayrılmakla birlikte, savaş ve kahramanlık türkülerini söylemişlerdir. Asker âşıkların çoğunun Bektaşî olduğu ve şiirlerinde Bektaşî ulularına yer verdiklerini fakat şiirlerinde Bektaşîliğin ağırlık kazanmadığını ifade edilmektedir (Artun, 2008, s. 48).

2.3. Osmanlılarda XVII. Yüzyıla Kadar Sefer Türküleri

Birçoğu başarıyla neticelenen seferler ve askerî müesseselerin teşekkülü ile Osmanlılar, XVI. yüzyılın ortalarında hem batı hem de doğu sınırlarında siyasi, askeri ve ekonomik olarak güçlenmiş, coğrafi bakımdan nüfuzunu arttırmış bulunmaktaydı. Osmanlıların XV. ve XVI. yüzyıllarda askerî fetihleri artmış, coğrafi yayılımı da hızlanmıştır. XVI. yüzyılın sonları ve XVII. yüzyılın ilk yarısında haremın hâkimi vâlide sultanlar, veziriazamın atanmasında karar sahibi olarak yönetimde söz sahibi haline gelmişlerdir (İnalcık, 2016, s. 57). Yüzyıl içerisinde siyasi güçler dengesinde harem, veziriazam, ulemâ, yeniçeri ocağı, sipahi bölükleri önemli roller üstlenmeye başlamıştır (İnalcık, 2016, s. 57). 1451-1566 seneleri arasında I. Mehmed, I. Selim, I. Süleyman ordularının başında başkumandan olarak seferlere gitmişlerdir. XVII. yüzyılın ilk yarısında ise asker ocaklarını, şehzadeleri kontrol altında tutan harem olmuştur (İnalcık, 2016, s. 58). Halil İnalcık’a göre, bu asır içerisinde sultanlık otoritesini, 1632-1640 seneleri arasında sağlayabilen tek sultan, IV. Murad’dır (İnalcık, 2016, s. 58). XVI. yüzyıl sonlarında siyasi ve iktisadi sebeplerden dolayı aksayan musiki faaliyetleri de IV. Murad devrinde canlanmıştır. Padişahın hanende ve musahipleri arasında yer alan Evliya Çelebi, cumartesi geceleri ilahihan, hanende ve sazandelerin iştirakiyle dini eserlerin geçildiğini ve fasıllar tertip edildiğini söylemektedir (Özcan, 2020, s. 183).

Musikisever ve belli seviyede eserleri de bulunan bestekâr bir padişah olan Sultan IV. Murad, devrin ileri gelen musikişinaslarına değer vererek ve musiki meclisleri kurarak seçkin zevata ortam hazırlamıştır (Korkmaz, 2021, s. 46). Harun Korkmaz, 1650-1680'lerin sonuna kadarki güfte mecmualarda dahi Sultan Murad'ın etkisinin görüldüğünü tespit etmiştir (Korkmaz, 2021, s. 46). Sultan IV. Murad, seferlerde bulunmadığı zamanlarda, saz ve sohbet alemlerini mevsimine göre musahibi vazifesine ayrıca kaptan-ı deryalık da verdiği Tüccarzade Mustafa Paşa'nın sarayında veya boğazda İstinye koyuna bakan köşkte yapardı (Uzunçarşılı, 1977, s. 89). Uzunçarşılı, Dördüncü Murad devrini "ince ve kaba musikide olumlu bir devir" olarak yorumlamıştır (Uzunçarşılı, 1977, s. 89). Sultan IV. Murad saz şairlerini de himaye etmiş, onları desteklemiştir. Sultan Murad, Bağdad seferinden dönüşte hanende Mehmed Bey ile Şeştari Bestekâr Murad Ağa'yı bazı değerli arkadaşlarıyla beraber İstanbul'a getirmiştir (Uzunçarşılı, 1977, s. 90).

XVII. yüzyılda akçede gümüş nispetinin düşmesi (tagşiş) ile birlikte büyük bütçe açıkları verilmeye başlanmıştır. Bilhassa büyük muharebelerde askeri harcamalar bütçeyi sarsmış, menfi yönde etkilemiş, otorite boşluğu ve mâli bunalım siyasi ve sosyal bunalımlar meydana getirmiştir (İnalcık, 2016, s. 6). XVII. yüzyılda Avusturya ve Alman orduları da yaptıkları askeri devrimle birlikte Osmanlıları, askeri teknoloji bakımından geride bırakmışlardır. Bu esnada ortaya çıkan Celali isyanları da Osmanlıları kötü etkileyen dahilî problemlerden biridir (İnalcık, 2016, s. 6). Köylüler, Celali eşkiyalarının yağma döneminde dehşet içinde toprağını bırakıp şehirlere veya daha güvenli komşu memleketlere kaçıp sığınma yoluna gitmiştir (İnalcık, 2016, s. 8).

1566'da I. Süleyman'ın ölümü ile birlikte mutlak padişah otoristesini temsil edemeyen sultanların tahta gelmesi üzerine -II. Selim, III. Murad, III. Mehmed- otorite birliğinde dağınıklık ve sorumsuzluk dönemi başlamış, XVII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlıların yapısal değişikliği döneme damga vurmuştur. Padişahlık otoritesi zayıflarken, yüksek otorite zamanla haremın kontrolüne geçmiştir (İnalcık, 2016, s. 3).

Osmanlılar XVI. yüzyıla kadar birçok askerî sefer düzenlemesine rağmen, hem elimizdeki yazılı kaynakların yetersizliği hem de âşık edebiyâtının XVI. asırda oluşmaya başlaması dolayısıyla XIV. ve XV. yüzyıllarda vuku bulan askerî harekâtlar için söylenmiş türkülere rastlanmamaktadır. XVI. yüzyılda bir sefer dolayısıyla söylendiği tespit edilen, en eski sefer türküsü, Sultan I. Selim'in Mısır seferleri dolayısıyla söylendiği anlaşılan saz şâiri Bahşi'nin türküsüdür (Köprülü, 1962, s. 55).

Mısır seferi üzerine bu manzumeyi söyleyen Bahşî'nin hayatı hakkında kaynaklarda epey sınırlı bilgi mevcuttur. Fuat Köprülü, XVI. yüzyılı klasik Osmanlı kültürü bakımından en parlak devri olarak değerlendirmektedir (Köprülü, 1962, s. 52). Bu yüzyılda halk kültürü ilerlemiş, Anadolu ve Rumeli'nin merkez şehirlerinde ve kalelerinde, Suriye ve Mısır'da ve Kuzey Afrika'daki Osmanlıların “askeri kolonileri” olan “Garp Ocakları”nda saz şairleri çoğalmıştır. XVI. yüzyılda I. Süleyman'ın 1534'teki Bağdad seferi dolayısıyla Bektaşî saz şairi Teslim Abdal tarafından söylenen bir sefer türküsü daha bulunmaktadır (Öztelli, 1976, s. 24). Teslim Abdal'a ait türkü, Sultan I. Süleyman'ın ve ordusunun Bağdad'a ilerleyişini anlatmaktadır: “Arzulamış gelir koca Bağdad'ı/ Şah Süleyman başı telli geliyor/ Yardımcısı olan on iki imam/ Önü sıra serdar Ali geliyor” (Öztelli, 1976, s. 24). XVI. yüzyılda askeri hareketlerle alakalı III. Murad döneminde yaşayan Öksüz Dede'nin Osmanlı İran arasındaki savaşlara dair iki manzumesi bulunmaktadır. Öksüz Dede'nin bu eserleri, Serdar Ferhad Paşa'nın İran seferlerinde İran şehzadesi Haydar Mirza'yı esir alarak İstanbul'a getirmesi dolayısıyla söylenmiştir (Köprülü, 1962, s. 60). XVI. yüzyılın bilinen saz şairlerinden Köroğlu'nun türkülerinden Özdemiroğlu Osman Paşa'nın idâresinde İran savaşlarına katıldığı düşünülmektedir (Köprülü, 1962, s. 62). Osmanlıların 1517'de Mısır'ı fethetmesinin ardından Kuzey Afrika'da hâkimiyet kurmasının bir neticesi ve Akdeniz'deki hristiyan devletlerle siyasi ve askeri rekabet içerisine girmelerinin bir neticesi olarak var olan garp ocakları, Osmanlıların Cezayir, Tunus ve Trablusgarb eyaletlerine verilen isimdir (Çetin, 1996, s. 382). İdari bakımdan diğer Osmanlı eyaletlerine göre farklılık arzeden Garp Ocakları, korsanlık ve deniz ticaretiyle de iştigal etmiştir. Osmanlı siyasi ve kültürel nüfuzunu bölgeye aksettiren Garp Ocaklarının askeri gücü yeniçerilerden ve levendlerden oluşmaktaydı (Çetin, 1996, s. 384). XVI. yüzyılda Garp Ocaklarına mensup Gedâ Muslu, Çırpanlı, Armudlu, Kul Çulha mahlaslı saz şâirleri de intişar etmiştir (Çetin, 1996, s. 384). Saz şairi Gedâ Muslu'nun 1609 senesinde Cezayir gemilerinin bir İspanyol kalyonunu ele geçirmelerine dâir bir manzumesi mevcuttur (Köprülü, 1962, s. 64). Çırpanlı, Armudlu, Kul Çulha'nın ise Gâzi Murad Reis'in gazâ, kahramanlık ve kerametlerini yazdıkları manzumeler bulunmaktadır (Köprülü, 1962, s. 64). Oruç Reis, Barbaros Hayreddin Paşa, Turgud Reis, Murad Reis, Deli Hüseyin Paşa, Cezzar Ahmed Paşa gibi denizci/karacı kaptan ve komutanların gösterdikleri kahramanlıklardan ve fedâkarlıklardan orduda vazifeli halk şairleri etkilenmiştir (Elçin, 1988, s. 48).

Âşık edebiyatının tam mânâsıyla teşekkül edip güçlendiği XVII. yüzyıl ise Osmanlılar için “bozuluş ve kargaşa” dönemin başlangıcı sayılmaktadır. Osmanlıların siyasi ve ekonomik gerilemelerine rağmen âşıklar, Osmanlı memleketlerinde XX. yüzyılın başlarına kadar ehemmiyetini kaybetmemiştir (Köprülü, 1962, s. 9). XVII. yüzyılda Osmanlıların sınır boylarındaki kalelerde, Tunus’ta ve Cezayir’de saz şâirlerinin yayılması devam etmiştir. XVII. yüzyılda yaşamış saz şairleri ve âşıklar hakkında kütüphanelerde ve hususi koleksiyonlarda geçen asra göre daha fazla kaynak bulunması sebebiyle malumat elde etmek kolaylaşmıştır (Köprülü, 1962, s. 53). XVII. yüzyılda Garp ocaklarından yetişmiş saz şâirlerinden biri olan Benli Ali, 1664 senesinde Fransızlar tarafından Cezayir’e yapılan hücumu konu alan türküler söylemiştir (Köprülü, 1962, s. 128). Rumeli’nin askeri merkezlerinde yetişmiş bulunan Gâzi Âşık Hasan ise II. Viyana seferinden sonra savaşımlara katılan bir XVII. yüzyıl âşığıdır. Budin ve Belgrad’a dair türkeleri mevcuttur. Sultan II. Mustafa 1695 senesinde Lugoş kalesini zaptettiğinde şairi huzuruna çağırması ve şiirlerini terennüm etmesini istemiştir. Sultan II. Mustafa, Gâzi Hasan’a Temeşvar’ın “gönüllüyan-ı yemin” ocağından kırk akçe tekaüt akçesi bağlamıştır (Köprülü, 1962, s. 129).

XVII. yüzyıldaki saz şairleri arasında, üzerine türkü söylenmiş iki büyük sefer bulunmaktadır. Biri Sultan IV. Murad’ın bizzat 1638 senesinde tertip ettiği Bağdad seferi, diğeri ise Sultan I.İbrâhim devrinde 1645 senesinde Osmanlıların Venediklilere karşı başlatmış olduğu Girit seferidir. Ali Ufkî’nin tertip ettiği *Mecmua-i Saz ü Söz* isimli mecmuada, Âşık Ali’nin “Türkî berây-ı Gazâ” başlığı altında “Be gâziler vezir geçdi Girid’e” mısraı ile başlayan türküsü ile “Türkî berây-ı Feth-i Retime” başlıklı Girit seferi türkeleri mevcuttur. Retime, Sultan I.İbrâhim devrinde 1645 senesinde Osmanlıların Venediklilere karşı başlatmış olduğu Girit seferi esnâsında hâkimiyet altına alınan müstahkem bir kaleye sâhip olan Resmo şehridir. Ayrıca Şükrü Elçin, Girit seferi ile alâkalı Garip Âşık, Şâhin, Üsküdârî, Memioğlu ve Hüdaî’nin manzumelerini de kaydetmiştir (Elçin, 1988).

Girit seferi, 1645 senesinde başlayıp yirmi beş yıl süren uzun soluklu bir seferdir. Doğu Akdeniz’deki hâkimiyetini tamamlamak isteyen Osmanlılar için Girit adası, iâşenin geldiği Cezâyir ve Tunus deniz yolu ve hac yolculukları üzerinde tehdit oluşturan bir yerdi. Osmanlılar, hac yolculuklarını dahi huzursuz hâle sokan ve ‘din düşmanı’ olarak tanımladıkları Venediklilerin, Akdeniz’deki faaliyetlerinin önünün kesilip, ‘din düşmanları’nın yok edilmesinin gerekli olduğunu düşünüyordu.

Dârüssâade Ağası'nın Mekke'ye gitmekte olan gemisine St. Jean şövalyeleri tarafından el konulması Osmanlılar için Girit'e bir sefer düzenlemesi için 1645'te Sultan I. İbrâhim'in emriyle Girit seferi başlatılmıştır. Seferin serdarlığına Kaptan-ı Deryâ Yusuf Paşa tayin edilmiştir. Sefer, Osmanlılar açısından gayet müspet gelişmelerle başlamıştır. 1645 Ağustos'unda Venedikliler Hanya'yı Osmanlılara teslim etmişlerdir (Naima, 1968, s. 1690). Girit seferi hâricinde XVII. yüzyıl içerisindeki birçok seferle alakalı da manzumeler mevcuttur. Sultan IV. Mehmed'in Avusturya üzerine gönderdiği Köprülü Fazıl Paşa'nın Uyvar seferi için Gevherî'nin, Budin seferi ile alakalı da Âşık Mecnûnî'nin dörtlükleri mevcuttur (Öztelli, 1976, s. 84).

2.4. XVII. Yüzyılda Bağdad Seferi Manzumeleri

Harvard Üniversitesi Houghton kitaplığında bulunan bir mecmuada, Âşık Kul Süleyman'ın Bağdad seferi türküsüne rastlanmaktadır (Harvard Turc 59, s. 8). “Şat'ın kenârında Bağdad ilinde/İki asker mukabil olduğun görsem” mısraılarıyla başlayan türkünün âşığı Kul Süleyman hakkında kaynaklarda pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Fuat Köprülü, Hayat mecmuasında neşrettiği “*Kul Süleyman ve Benli Ali*” başlıklı yazısında, âşığın “*Tütüin Destanı*” isimli manzumesini yayınlamış, şiirin içerdiği bilgilerden yola çıkarak Kul Süleyman'ın Sultan IV. Murad devri âşıklarından olduğunu öne sürmüştür (Köprülü, 1928, s. 162). Fevziye Abdullah Tansel de yaptığı tespitlerle Kul Süleyman'ın 1630'larda hayatta olduğunu belirtmiştir (Tansel, 1977, s. 42). XVI. yüzyıl şairlerinden Sun'i'nin “Şairname”sinde Kul Süleyman'dan bahsedilmektedir (Tansel, 1977, s. 47). Fevziye Abdullah Tansel, Kul Süleyman'ın Garib Süleyman ve Gazi Süleyman'la aynı kişi olduğunu düşünmektedir (Tansel, 1977, s. 47). Tezimizin kaynak taramaları esnâsında karşılaştığımız Kul Süleyman'ın Bağdad seferi ile alakalı türküsüyle, âşığın XVII. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı ihtimali kesinlik kazanmaktadır. Ayrıca Kul Süleyman'ın 1638'de tertip edilen Bağdad seferine de iştirak ettiği kuvvetle muhtemeldir.

Kul Süleyman, Bağdad'da bulunan Şat nehrinin kenarında Osmanlı-Safevi askerlerinin muharebe edeceğine dair ümidini belirtmektedir. Askerlerin tizli şesperleriyle savaş meydanına katıldıklarını görmeyi ummaktadır. Şahın kullarını padişah Sultan IV. Murad'dan aman dilerken “yüzlerini yerlere sürmesini” hayâl etmektedir. Türküsünde âşık (Harvard Turc 59, s. 8), cihanda bulunmaz bir deyiş söylediğini ifâde ederken, son kıt'ada Bağdad'ın hurma şarabından içmeyi ve dilberin

meclis kurmasını da beklemektedir Kul Süleyman'ın türküsü, beş dörtlükten oluşmaktadır. Türkünün ilk dörtlüğü şu şekildedir: Şat'ın kenârında Bağdad ilinde/ İki asker mukabil olduğun görsem/ Hezaran tizli şesşer kolunda/ Koçaklar meydana dolduğun görsem. Son kıt'a ise şu şekildedir: “Yürü Kul Süleyman anılsun adın/ Cihanda bulunmaz bir deyiş dedin/ İçüb hurma şarabını Bağdad'ın/ Dilber meclis kurduğun görsem”.

Cahit Öztelli'nin “*Uyan Padişahım*” isimli eserinde derlediği Bağdat seferi manzumelerinden biri Demiroğlu'na aittir (Öztelli, 1976, s. 47). Âşık Demiroğlu'nun Bağdad seferi türküsü bulunması dolayısıyla, XVII. yüzyıl âşıklarından olduğu tespit edilebilmektedir. Evliyâ Çelebi, Seyahatname'sinde âşıklar arasında Demiroğlu'nu da saymaktadır (Eren, 1952, s. 19). Nihat Sami Banarlı, 1932 senesinde neşrettiği yazısında, âşığın bir Bağdad destânını yayınlamıştır (Eren, 1952, s. 19) Hasan Eren de *Türk Saz Şairleri Hakkında Araştırmalar-1* başlıklı eserinde Demiroğlu'nun XVII. yüzyılın kuvvetli ve verimli bir âşığı olduğunu belirtmiştir (Eren, 1952, s. 20). Demiroğlu, manzumesinde ulu dağların ve sarp kayaların aşılaraq “içi erenler yatağı” Bağdad'a varılacağından ve Sultan Murad'ın otağının Bağdad'a kurulacağından bahsetmektedir. Âşığın ilk dörtlüğü, “İşitmiş olun gâziler/ Varalım Bağdad üstüne/ Uludağlar sarp kayalar/ Geçelim Bağdad üstüne”, son dörtlüğü ise “Demiroğlu sözün haktır/ Hiç sözünde hilaf yokdur/ Osmanî'de gayret çokdur/ Kırılır Bağdad üstüne” şeklindedir (Öztelli, 1976, s. 47).

Bağdad seferi hakkında manzumesi bulunan âşıklardan biri de Kul Muhiddin'dir. Şükrü Elçin, “*Akdeniz'de ve Cezâyir'de Türk Halk Şâirleri*” isimli eserinde Kul Muhiddin'in bir türküsüne yer vermekte ve âşığı XVII. yüzyıl âşıkları arasında zikretmektedir (Elçin, 1988, s. 152). Kul Muhiddin'in Bağdad seferi manzumesi, Cahit Öztelli'nin “*Uyan Padişahım*” isimli eserinde neşredilmiştir (Öztelli, 1976, s. 42). Kul Muhiddin'in manzumesi, Sultan IV. Murad'a hitaben söylenmiştir. Acem şâhının haddini bildiğini, kılıç altında zebun olduğunu belirtmiş pâdişahın bu gâlibiyet karşısında dahi durmadan yoluna devam etmesi gerektiğini söylemiştir. Sultan Murad'ın Şah Safi'den intikam almasını ve Safevi topraklarının içerilerine doğru ilerlemesi gerektiğini belirtmektedir. Âşığın ilk dörtlüğü, “Acem şâhı şimdi bildi haddini/ Yakdı vücuduna nâr pâdişahım/ Kılıç altında zebun olmuştur/ Bir an durma aman padişahım”, son dörtlüğü ise “Muhiddin hiç komaz kusur sözünde/ İçti aşkın

kevserini sözünde/ Murad isteyen şehbaz meydan yüzünde/ Vurup öldürmekdir kâr pâdişâhım” şeklindedir (Öztelli, 1976, s. 42).

Cahit Öztelli, XVII. yüzyıl âşıklarından Derviş Ali’nin dört adet Bağdad seferi manzumesine yer vermektedir. İsminin Ali olduğu düşünülen saz şâirinin cönklerde Âşık Ali, Ali, Kâtib, Dertli Ali ve Kâtib Ali mahlaslarına rastlanmaktadır. Bağdad seferiyle alâkalı destanları sebebiyle âşığın 1638’de Bağdad seferine katıldığı anlaşılmaktadır. Derviş Ali’nin manzumelerinden ikisi Bağdad şehriyle alâkalıdır. Derviş Ali, dünyada çağlar boyu Bağdad’ın başına birçok hâllerin geldiğini fakat Sultan Murad’ı görünce “şen” olduğunu ifade etmiştir. Al-i Osman’ın gözünü Bağdad’a diktiğini ve Osmanlıların Rafizî hakimiyetine son verdiğini dile getirmiştir. Bağdad’a çok dualar kıldığını, savaş neticesinde “kesik başlar ve leşler”den dolayı şehrin dolduğunu belirtmiştir. Manzumelerinde Sultan Murad’ı övmüş, sultanın Hz. Ömer gibi âdil olduğunu Acem ve Arap coğrafyalarının da hâkimi olduğunu söylemiştir. Allah’ın Sultan Murad’a yardım ettiğini ve Safevi hükümdarı Şah Safi’nin “âh eyleyip gezdiğini” tasvir etmiştir (Öztelli, 1976, s. 53). Safevi kaynaklarında da Şah Abbas’ın 1623’te Bağdad’a hakim olmasına dair bir musiki eseri mevcuttur. Emirhan Gürce’nin güfte mecmuasında yer almaktadır. “*Fetihname-i Bağdad*” başlığını taşıyan muhayyer makamındaki eser, Hacı Momen Musannef’in adına kayıtlıdır (Pourjavady, 2005, s. 251). Bu eserde, İran ordusunun Rum’a doğru ilerlediği ve Necef’in feth edildiği ibareleri yer almaktadır. Roma kayserinin ise bu durum karşısında aklının başından gittiği ifade edilmektedir. Bu mecmuada karşılaşılan Safevi eserlerinin metinleri incelendiğinde görülmektedir ki, başta Osmanlı ülkesi (Roma/Rum Ülkesi) ve tüm dünya Safevilerin gözünden feth edilmesi gereken topraklardır. Bu toprakları Şah’ın tacına benzeten eserler, Acem topraklarını ise bu tâcin en kıymetli mücevheri saymaktadır (Lucas, 2019, s. 98).

Bağdad seferine ilişkin en meşhur manzume, Kayıkçı Kul Mustafa’nın Genç Osman destânıdır. Fuat Köprülü’nün “*XVI. Asır Saz Şairlerinden Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi*” isimli eserinde tespit ettiği üzere söz konusu destanın, İstanbul, Anadolu’nun muhtelif bölgeleri ve Bağdad’da farklı versiyonları bulunmaktadır (Köprülüzade, 1930, s. 44). Şenel’e göre Genç Osman’ın yiğitliklerinin anlatıldığı ve isminin yer aldığı türkölere/ezgilere “Genç Osman”, “Genç Osman Havası” veya “Genç Osman” türküsü denmektedir (Şenel, 2012, s.426). Süleyman Şenel, Genç Osman türküsünün aslen “cengâverlik” havası olmasına rağmen Türkiye’nin her

yöresinde “gelin alma havası”, “yürüyüş havası”, “asker uğurlama havası”, “oyun havası” gibi farklı amaçlarla çalıp söylendiğini kaydetmektedir (Şenel, 2012, s.426). Genç Osman hikâyesi, Adana Türkmenleri, Çankırı, Karaman, Mudurnu ve Konya’da ve Bağdad’da farklı şekillerde kurgulara sahiptir. Anadolu’daki rivayetlerin, Genç Osman hikâyesinin IV. Murad devrindeki bir tarihi destandan intişar ettiği anlaşılmaktadır. Köprülü, XVII. yüzyıl saz şâirlerinin şiirlerinin bulunduğu bir mecmuada “Koşma-i Genç Osman” başlığının altında Kul Mustafa’nın mahlasına rastlamıştır (Köprülüzade, 1930, s. 40).

Köprülüzade’nin naklettiği muhtelif coğrafyalardaki öyküler birbiriyle uyuşmamakla birlikte târihi kaynaklardaki bilgilerle de çoğu yönden örtüşmemektedir. Genç Osman’la alâkalı tarihi hâdiseyi müverrih Naima ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Naima’ya göre Genç Osman, Abaza Paşa’nın maiyyetinde bulunan bir kahramandır. Genç Osman’ın Irak-ı Arap taraflarına askeri harekâtlar düzenlediği ve İmam Huseyn kasabasını ele geçirdiği nakledilmektedir. Kasabayı muhafaza eden ve büyük bir şöhret kazanan Genç Osman, 1630 senesinde Husrev Paşa’nın (ö.1632) kumandasında Bağdat kuşatmasına iştirak etmiş, bu muhasara esnâsında hayatını kaybetmiştir. Fuat Köprülü, Genç Osman’la alâkalı muhtelif rivayetleri incelemiş ve Bağdad’ın fethinden sonra bir Genç Osman menkıbe/efsanesinin farklılaşarak yayıldığını ifade etmiştir. Kul Mustafa’nın bilinen manzumesine de bu tarihi menkıbenin kaynak teşkil ettiğini belirtmiştir (Köprülüzade, 1930, s. 53). Köprülü’nün bahsettiğimiz eserinde naklettiği XVII. yüzyıl mecmuasında karşılaştığı Kul Mustafa’nın manzumesinin ilk dördlüğü “İptidâ Bağdat’a sefer olanda/ Atladı hendeği geçti Genç Osman/ Vuruldu sancakdar kapdı sancağı/ İletti bedene dikti Genç Osman”, son dördlüğü ise “Kul Mustafa karakolda gezerken/ Gülle kurşun yağmur gibi yağarken/ Yıkılası Bağdat seni döğerken/ Şehitlere serdâr oldu Genç Osman” şeklindedir (Köprülüzade, 1930, s. 41). Kayıkçı Kul Mustafa’ya ait olduğu düşünülen ve Ali Ufkî’nin *Mecmua-i Saz ü Söz*’ünde kaydettiği “Türkî berây-ı sefer-i Bağdad” isimli Bağdad seferi türküsüyle birlikte, Cahit Öztelli, Kayıkçı Kul Mustafa’nın Bağdad seferi ile alakalı üç manzumesine yer vermektedir (Öztelli, 1976).

XVII. yüzyılın en meşhur âşıklarından Kâtibi de biri Ali Ufkî’nin mecmuasında kayıtlı olduğu üzere Bağdad seferine dair türküler söyleyen âşıklardan biridir. İkinci bölümde hayatına ve Ali Ufkî’nin kaydettiği Bağdad seferi türküsüne ayrıca değineceğimiz âşığın, Bağdad seferine dair dört manzumesi de Cahit Öztelli tarafından neşredilmiştir

(Öztelli, 1976). Mahlas bulunmayan bir Bağdad seferi türküsü de H. Hasan'ın neşrettiği “*Saray Bosna Kütüphanelerindeki Türkçe Yazmalarda Türküler*” isimli eserinde yer almaktadır (Hasan, 1987, s. 93). İlk dörtlüğü “Sultan Murad hâzır oldu Bağdad’a/ Gâzi Sultan Murad aldı Bağdad’ı/ Hükmündedir Medine vü Beytullah/ Gâzi Sultan Murad Han aldı Bağdad’ı”; son kıt’a ise “Zülfikâr saldı ol şîr-i Yezdân/ Ne kırk ne yüz binden biri bulmadı aman/ Himmet Seyyid Ahmed hem Emir Sultan/ Gâzi Sultan Murad aldı Bağdad’ı” şeklindedir (Hasan, 1987, s. 93).

3. ALİ UFKÎ VE MECMUALARINDA BAĞDAD SEFERİ TÜRKÜLERİ

3.1. Ali Ufkî Bey ve Mecmuaları

XVII. yüzyılda Osmanlı/Türk musikisi târihi bakımından oldukça ehemmiyetli mecmualar vücûda getiren Ali Ufkî Bey, Sultan I. İbrahim ve IV. Mehmed'in saltanat yıllarında Osmanlıların pâyitahtı İstanbul'da Enderun mektebinde bulunmuş bir musikişinas idi. Asıl ismi Albert Bobowski olan Ali Ufkî, Latince eserlerde Albertus Bobovius, batılı eserlerde ise Hali Beigh ismiyle zikredilmektedir (Kut, 1989, s. 456).

Ali Ufkî, din, dil ve müzik alanında önemli çalışmalara imza atmış bir entelektüel, derlemeci, besteci, tercüman, müzisyen, santuri gibi pek çok özelliği bünyesinde barındıran bir figürdür (Doğrusöz, 2020, s. 11). Muhtelif kaynaklarda Ali Ufkî'nin 1610 senesinde Polonya'nın Lvov şehrinde doğduğu kaydedilmektedir (Kut, 1989, s. 456). İstanbul'a esir olarak gelmeden evvelki hayatı hakkında kaynaklarda yeterli malumat bulunmamaktadır. Behar, Ali Ufkî'nin asilzade bir aileye mensub olduğunu kabul edildiğini ve iyi bir eğitim aldığı belirtmektedir (Behar, 1990, s. 10). Osmanlı topraklarında İsveç büyükelçisi olarak bulunan Claes Ralamb'ın bizzat Ali Ufkî'den dinleyerek kaydettiğini belirttiği bilgilerde Ali Ufkî'nin, 1645 yılında Osmanlıların Venediklilerle yaptığı bir muhabere neticesinde esir alındığını ifade etmektedir (Kut, 1989, s. 456).

Polonya kaynaklarındaki bilgilere göre ise Ali Ufkî, Kırım Tatarlarının Lehistan'a yaptığı askerî harekâtlar sonucunda İstanbul'a getirilmiştir (Behar, 1990, s. 10). Cem Behar, Ali Ufkî Bey'in 1643 senesinde yaptığı bir Türkçe tercüme dolayısıyla Ralamb'ın ifâdelerinin gerçeği yansıtmadığını düşünmektedir. Behar, birçok ayrıntıyı ve tarihsel veriyi biraraya getirerek yaptığı tespitinde Ali Ufkî'nin 1632-1643 yılları arasında saraya girdiğini, 1651-1662 seneleri arasında ise saraydan ayrıldığını tespit etmiştir (Behar, 1990, s. 13). Ralamb'ın ifâdelerini de ayrıntılı bir şekilde irdeleyen Behar, Ali Ufkî'nin saraya geliş tarihini tahminen 1632-1639 tarihleri arasında olduğu belirtmektedir (Behar, 1990, s. 14).

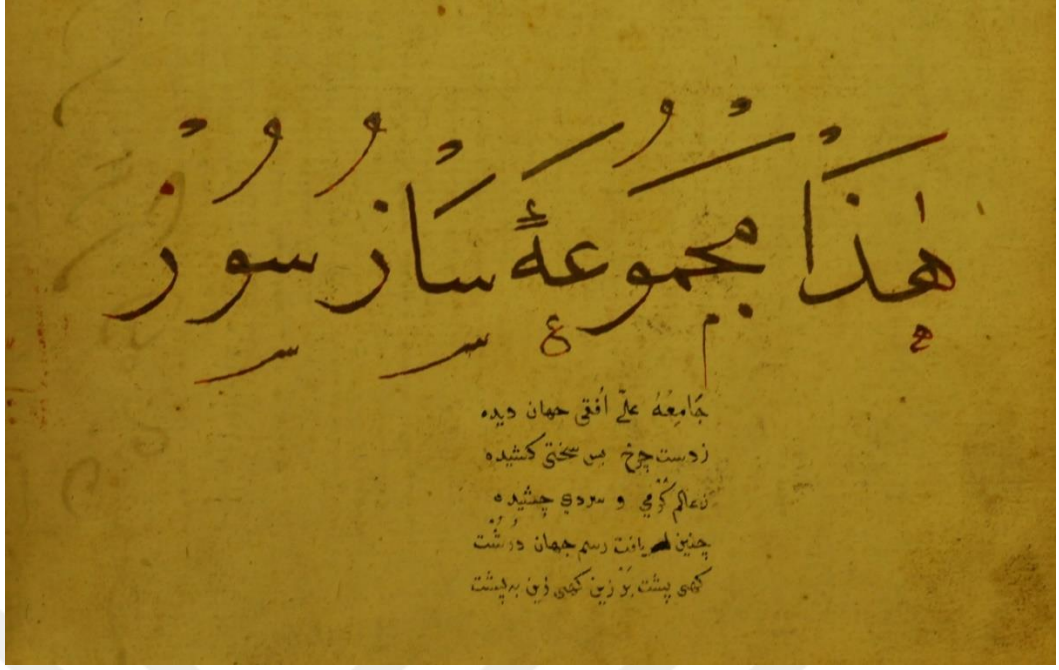
Ali Ufkî, İslam'ı kabul edip Enderun-ı Hümayun'da on dokuz yıl bulunmuştur. Bu zaman zarfında, santur sazıyla iştigal edip, çalmayı öğrenmiş ve meşk odasında “erbaşı”lığa getirilmiştir (Cevher, 2003, s. 8). Ali Ufkî'nin arkadaşı Cornelio Magni, Ali Ufkî'nin nota bilmesinin ve müzik okur yazarı olmasının Topkapı Sarayı'nda nasıl büyük bir hayretle bakıldığını aktarmıştır (Behar, 1987, s. 21).

Ali Ufkî'nin Latince, eski Yunanca, Lehçe, İngilizce, İtalyanca, Fransızca, Arapça ve Türkçe gibi birçok lisanı biliyor olması dolayısıyla Sultan IV. Mehmed döneminde divan-ı hümayun baş-kâtipliğine getirildiği belirtilmektedir (Kut, 1989, s. 456). Hakan Cevher, kaynaklarda Ali Ufkî'nin baştercüman olduğuna dâir birçok bilgi olmasına rağmen bu durumu kanıtlayacak herhangi bir belgenin bulunmadığını belirtmektedir (Cevher, 2003, s. 9). Ali Ufkî, Hollanda'nın o dönemde İstanbul elçisi olan Levinus Warner'in siparişi üzerine Kitab-ı Mukaddes'i Türkçe'ye çevirmiştir. Ali Ufkî, İstanbul'a gelen Antoine Galland ve Meninski gibi bazı Avrupalı seyyahlara ve müsteşriklere Türkçe öğretmiştir (Karakaya, 2014, s. 18).

Ali Ufkî çok yönlü bir şahsiyet olarak eser bestelemiş, yaşadığı dönemdeki birçok müzisyenle de tanışmıştır. Hakan Cevher, Ali Ufkî'nin *Mecmua-i Saz ü Söz* ismiyle tertip ettiği mecmuasında “Ali Ağa el-Ufkî, Ali Beğ es-Santurî, Şeyh Ufkî” isimleriyle kaydettiği on beş eserinin kayıtlı olduğunu belirtmiştir (Cevher, 2003, s. 12). Fikret Karakaya ise Ali Ufkî'nin on yedi eserinin mevcut olduğunu tespit etmiştir (Karakaya, 2014, s. 48). Karakaya, Ali Ufkî'nin betekârlığı hususunda ise şunları kaydetmiştir: “Mecmuada bestekârı belirtilmemiş pekçok eser yer alır. Bunlar arasında Ali Ufkî Bey'e ait eserler olabilir. Bazı eserlerin güftesinde mahlası geçtiği hâlde bestenin kendisine ait olduğunu belirtmemiştir. Bazı eserlerinde sadece güftenin kendisine ait olduğunu belirtmiştir.” Ali Ufkî Bey, bir peşrev ve bir sazende semaisi olmak üzere sadece iki saz eseri bestelemiştir. Eserlerin çoğu türkü türünde olmakla birlikte en çok muhayyer makamında eserleri bulunmaktadır (Karakaya, 2014, s. 48).

Raks, semâi, tevhid, ilahi ve türkü bestekârı olan Ali Ufkî'nin bestelediği eser türlerine bakıldığında farklı beste türlerinde eserler bestelediği görülmektedir. Ali Ufkî Bey'in, *Mecmua-i Saz ü Söz*'ün kapağına “*Sahib ü mâlik Ali Bey es-Santurî an sâzendegân-ı Sultan Mehmed*” şeklindeki kayıttan Sultan IV. Mehmed'in sazendelerinden biri olduğu ve santur sazını icrâ ettiği anlaşılmaktadır. Ali Ufkî, uzzâl makamında bestelediği saz semaisine de “*Beste-i Ali Beğ es-Santurî*” başlığını eklemiştir (Cevher, 2003, s. 15). Bestekârlığının yanında ayrıca Ali Ufkî Bey, Ufkî mahlasıyla şiirler de

kaleme almıştır (Cevher, 2003, s. 9). Ali Ufkî'nin nota mecmualarının yanı sıra gramer, lügat ve hatırat türünde birçok eseri mevcuttur. Cem Behar, Ali Ufkî'nin Enderun'dan çıkınca bir paşayla birlikte Mısır'a gittiğini dönüşte ise hür biri olarak tekrar sarayaya girdiğini ifâde etmektedir. Ali Ufkî Bey, başka bir rivayete göre ise saraydan ayrıldıktan sonra İngiliz sefarethanesinde ikamet etmiştir. Franz Babinger ise Ali Ufkî'nin iyi hâli ve hizmetlerinin neticesi olarak azad edildiğini ifade etmektedir (Karakaya, 2014, s. 16). İstanbul'da vefat ettiği düşünülen Ali Ufkî'nin ölüm tarihine ilişkin de kesin bir bilgi söz konusu değildir. Bu hususta çok sayıda rivayet olmakla birlikte 1672-1680 yılları gösterilmektedir. Ali Ufkî'nin musikiye dair nota ihtivâ eden üç nota koleksiyonu mevcuttur. İlki British Library'de bulunan "*Mecmua-i Saz ü Söz*" ismiyle tertip ettiği mecmua (bkz. Şekil 3.1), ikincisi *Mecmua-i Saz ü Söz*'deki birçok eseri de ihtivâ eden batı notasıyla birçok eserin kaydedildiği Paris Bibliothèque National'de bulunan mecmuası, diğeri ise mezmur isimli dinî eserleri notalarıyla birlikte kaydettiği Bibliothèque National'de bulunan *Mezmurlar* yazmasıdır. *Mecmua-i Saz ü Söz*, Osmanlı/Türk musikisinin en önemli kaynaklarından biri olmakla birlikte, ilk nota koleksiyonu olarak kabul edilmektedir (Özcan, 2003, s. 272). İçerisindeki repertuar XVI. ve XVII. yüzyıllara ait eserlerden oluşmaktadır. Mecmuada Ali Ufkî'nin besteleriyle birlikte toplam 544 sözlü ve saz eseri notaya alınmıştır (Özcan, 2003, s. 272). Cem Behar'a göre Ali Ufkî'nin nota koleksiyonunda yer alan eserler, sarayda yapılan ve öğretilen müziklerle Ali Ufkî'nin sarayda dinleyip icrâ ettiği müziklerden oluşmaktadır (Behar, 1990, s. 62). Behar'a göre bu koleksiyon, XVII. yüzyılda çok kültürlü Osmanlı İmparatorluğu'nun veya başkent İstanbul'un zihniyet ve kültür tarihini aydınlatan önemli bir kaynaktır (Behar, 1990, s. 36).

Şekil 3.1: *Mecmua-i Saz ü Söz* isimli mecmuanın unvan sayfası, British Museum, Sloane, nr. 3114.

Mecmua-i Saz ü Söz'de sırasıyla hüseyini, muhayyer, nevâ, uşşak, beyâtî, acem, sabâ, çargâh, segâh, rast, mahur, evç, irak, nihavend, uzzâl, nişâbur, sünbüle, şehnâz, nikriz, bûselik, aşîran bûselik ve hisar makam fasılları mevcuttur (Cevher, 2003, s. 30). Eserde ilahi, savt, tevhid ve tesbih türlerinde otuz beş, peşrev ve saz semaisi türünde iki yüz dört eser bulunmaktadır (Özcan, 2003, s. 272). Hakan Cevher'in tesbitine göre, mecmuada kırk iki değişik şekilde on altı usul vardır. Bunlar, berefşan, çenber, fahte, devr-i kebir, darb-ı fetih, devr-i revan, düyek, evfer, hafif, fer', hâvî, muhammes, nîm-devir, nîm-sakîl, sakîl ve semâîdir (Cevher, 2003, s. 40).

Mecmua-i Saz ü Söz'den ilk bahseden 1675'te İstanbul'da bulunan Jacop Spon sayılmaktadır (Behar, 1990, s. 19). Spon, İngiliz sefaret papazı Mr. Covell'in kendilerine Türkçe şarkıların kaydedildiği bir yazma eser gösterdiğini kaydetmektedir (Cevher, 2003, s. 22). *Mecmua-i Saz ü Söz*, meşhur koleksiyoner Sir Hans Sloane'nin 1753 senesindeki vefâtının ardından British Library'e bağışlanmıştır. *Mecmua-i Saz ü Söz*, 184 varaktan oluşmaktadır. Eseri ilk inceleyenlerden biri olan Salamon Negri ise, 1888'de mecmuanın başına 8 sahifelik bir içindekiler kısmı tanzim etmiştir (Cevher, 2003, s. 23).

Mecmua Arapça, Türkçe ve Farsça gazel, muhammes, tahmîs, rubai, tarih, kıt'a, muhtelif beyitler, nasihatler, ilaç tarifleri ve musikiyle alakalı metinlerden müteşekkildir (Özcan, 2003, s. 272). İlk defa 1931'de Rıza Nur, mürettibin Ali Ufkî olduğunu farketmeksizin *Türk Birlik Revüsü* isimli mecmuada el yazmasından bahseden Fransızca bir yazı kaleme almıştır. Rıza Nur, 1937'de neşrettiği bir yazısında ise mecmuadan faydalanarak XVII. yüzyıl saz şâirlerini konu edinmiştir (Cevher, 2003, s. 23).

Mecmuayı ilk olarak Ali Ufkî'nin ismiyle birlikte ciddi anlamda tanıtan ilim insanı 1948 senesinde *Türk Musikisi Dergisi*'nde yazdıklarıyla Çağatay Uluçay olmuştur (Cevher, 2003, s. 24). Uluçay'ın ardından Vasfi Rıza Zobu, Laika Karabey, Hüseyin Sadeddin Arel, Osman Şevki Uludağ, Cahit Öztelli, Şükrü Elçin, Haydar Sanal, Muammer Uludemir ve Gültekin Oransay yazdıklarıyla *Mecmua-i Saz ü Söz*'ün Osmanlı/Türk musikisi bakımından arz ettiği önemi ortaya çıkarmışlardır.

Şükrü Elçin, 1976 senesinde mecmuanın tıpkıbasımını yayına hazırlamış, Muammer Uludemir ise mecmuada geçen usuller, işaretler ve notaların listesini vermiş saz semaisi murabba ve türkülerin transkripsiyonlarını neşretmiştir. Hakan Cevher ise mecmuayı mürettibi Ali Ufkî'yle birlikte incelemiş eseri günümüz batı notasına çevirmiş ve metnin tamamını transkribe ederek en kapsamlı *Mecmua-i Saz ü Söz* çalışmasını ortaya koymuştur (Özcan, 2003, s. 274).

Paris'teki Fransız Millî Kütüphanesi'nde Şark Yazmaları kısmında yer alan *Turc* 292 numarasıyla kayıtlı olan mecmua, Londra'daki *Mecmua-i Saz ü Söz* gibi Osmanlı/Türk musikisi tarihi bakımından epey kıymet arz etmektedir (Behar, 2016, s. 15). Cönk şeklinde tertip edilmiş olan mecmua, belirli bir iç düzene de sahip olmamakla birlikte dağınık olarak herhangi bir sıra gözetilmeksizin gelişigüzel bir şekilde biraraya getirilmiştir (Behar, 2016, s. 15).

Cem Behar, Ali Ufkî'ye ait Paris'teki *Turc* 292 yazmasındaki târihsel verilerden yola çıkarak *Mecmua-i Saz ü Söz*'den önce mi yoksa sonra mı kaleme alındığının henüz kesin bir şekilde bilinmediğini kaydetmektedir (Behar, 2016, s. 37). Fransız Milli Kütüphanesi'nde bulunan el yazmasında Ali Ufkî'nin kayda geçirdiği iki yüz doksan müzik notası bulunmaktadır (Behar, 2016, s. 60).

Gültekin Oransay, *Turc* 292 yazmasının *Mecmua-i Saz ü Söz*'ün müsveddesi olduğuna dair bir yargıya varmışken Cem Behar ise mecmuayı Ali Ufkî'nin gelişigüzel biraraya

getirilmiş birtakım “evrak-ı perişanı” ve “evrak-ı metrukesi” olarak yorumlamıştır (Behar, 2016, s. 33).

Mecmua, 1715 senesinde Fransız müsteşrik Antoine Galland’ın terekesiyle birlikte Fransız Milli Kütüphanesi’ne dâhil edilmiştir (Behar, 2016, s. 17). Antoine Galland, Ali Ufkî’den aldığı birçok elyazmasını Paris’e götürmüştür. Mecmua ilk olarak 1932’de Rızâ Nur tarafından, 1948’de ise Çağatay Uluçay tarafından incelenmiştir. Rıza Nur, 1932’de neşrettiği Fransızca yazısında Turc 292 yazmasını musiki tarihi bakımından “paha biçilmez” bir değer olarak tanımlamıştır. Paris’teki mecmuayı Londra’daki *Mecmua-i Saz ü Söz* ile kıyas ederek inceleyen ilk ilim insanı ise Gültekin Oransay’dır (Behar, 2016, s. 27). Oransay, 1972’de hazırladığı “*Ali Ufkî ve Dini Türk Musikisi*” başlıklı doktora tezinde, iki mecmuanın birbirleri arasında bağlantı olduğuna hükmetmiştir (Behar, 2016, s. 27).

Ali Ufkî’nin mezmurlar yazması Paris’te Bibliotheque Nationale’in Şark Yazmaları bölümünde *Suppl. Turc* 292 numarasıyla kayıtlıdır (Behar, 1990, s. 32). Antoine Galland tarafından Paris’e götürülmüştür. Behar, Ali Ufkî’nin pek de güzel olmayan bir nesih kırması yazısından el yazmasının Ali Ufkî Bey’e ait olduğunun anlaşıldığını kaydetmektedir (Behar, 1990, s. 47). Yazma 5 varak, 10 sayfadan müteşekkildir (Behar, 1990, s. 48). Mezmur, *Kitab-ı Mukaddes*’in “*Ahd-i Atik*” bölümünde Hazret-i Davud’un Tanrı’ya yakarış ve şikayetlerini dile getiren manzum metinlerdir (Behar, 1990, s. 48). Cem Behar’ın *Ali Ufkî ve Mezmurlar* başlıklı kitabında yaptığı tespite göre Ali Ufkî’nin metnini 1665-1673 seneleri arasında yazdığını tesbit etmiştir (Behar, 1990, s. 50).

Doğuş Çiçek, Ali Ufkî’nin mezmurlarda yer alan metinlerin kendi yaptığı İncil çevirisinden daha süslü ve sanatsal olduğu ifâde etmektedir (Çiçek, 2020, s. 248). Cem Behar da Ali Ufkî’nin bu manzum çevirileri yaparken orijinali görece kısa olan mezmur âyetlerini uzun kıt’alara dönüştürdüğünü söylemektedir (Behar, 1990, s. 54).

3.2. Ali Ufkî Bey'in Kaydettiği Bağdad Seferi Türküleri

Ali Ufkî Bey, sarayda bulunduğu zaman diliminde bizzat gördüklerini ve yaşadıklarını aktardığı eserinde Türklerin “iddialı olmayan ve alçak gönüllü şairleri” olarak tarif ettiği âşıkların “sade şarkıları” türkülerin konularından bahsederken savaşı ve zaferi de saymaktadır (Ufkî, 2013, s. 49). Türkülerin temaları arasında savaşın ve zaferin yanında aşk, acı ve gurbeti de zikretmektedir. Bu temaların yaygınca türkülerde var olmasının sebebini ise herkese hitap ettiği yönünde açıklamaktadır (Ufkî, 2013, s. 49).

1638 senesinde vuku bulan Bağdad seferi hakkında söylenen türkülerinin Ali Ufkî'nin Topkapı Sarayı'nda bulunduğu dönemde Osmanlılara hitap eden savaş türkülerinden olduğu anlaşılmaktadır ki, Ali Ufkî'nin Londra'da bulunan British Library'de muhafaza edilen “*Mecmua-i Saz ü Söz*” ismiyle tertip ettiği nota koleksiyonunda üç Bağdad seferi türküsüne rastlanmaktadır. Ali Ufkî'nin Paris'teki Biblothèque Nationale'de bulunan diğer mecmuasında ise *Mecmua-i Saz ü Söz*'de de kayıtlı olan bir Bağdad seferi türküsü bulunmaktadır. Ayrıca, *Turc* 292 yazmasında Sultan Murad'dan bahseden ve “Umarım gazi-i kerimden fethola Bağdadımız” şeklinde biten bir dörtlük bulunmaktadır (Behar, 2016, s. 50).

İstanbul'da İsveç büyükelçisi olarak bulunmuş Claes Ralamb (ö. 1698) Ali Ufkî'nin Osmanlıların Venediklilerle 1645 yılında yaptığı bir muharebede esir düştüğünü ve ardından Enderun'a alınarak yetiştirildiğini söylemiştir (Kut, 1989, s. 456). Cem Behar ise, Ralamb'ın 1657 yılında bizzat Ali Ufkî'den dinleyerek aktardığını ifâde ettiği bu bilginin sahih olmadığını Ali Ufkî'nin 1643 senesinde yaptığı bir Türkçe tercümeyi göz önünde tutarak Ali Ufkî'nin saraya dâhil olmasının daha erken bir tarihte olduğunu tespit etmiştir (Behar, 1990, s. 13).

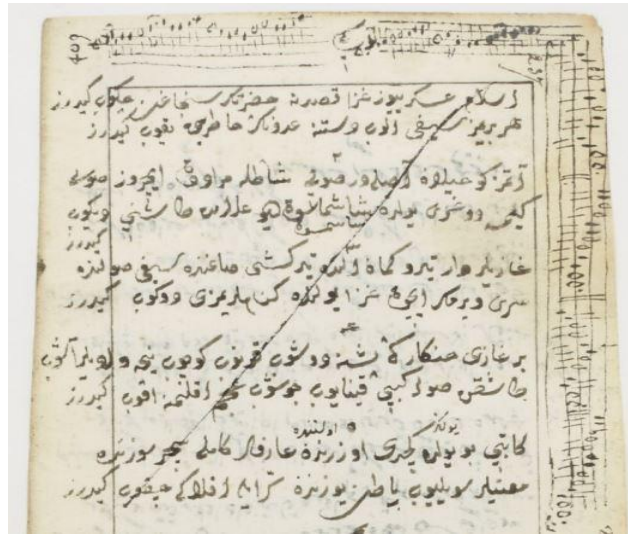
Behar'a göre, Ali Ufkî'nin saraya gelişi 1632-1639 yılları arasındadır. Behar'ın tarihi kaynakları dikkate alarak ulaştığı bu kanaati dikkate alınırsa, Ali Ufkî'nin 1638 senesinde tertip edilen Bağdad seferi esnâsında sarayda bulunuyor olması ihtimâl dâhilindedir. Ayrıca Ali Ufkî'nin üç Bağdad seferi türküsünü mecmualarına kaydetmesi de bu ihtimâli kuvvetlendirmektedir.

Ali Ufkî'nin mecmuasının tertibine göre kaydettiği türkülerden ilki Âşık Kâtibî'nin “İslam askeriyiz gazâ kaskına” mısraıyla başlayan ve “Türkî Berây-ı Sefer-i Bağdad” başlıklı türküsü, ikincisi Âşık Alioğlu'nun “Askerin üstünde bir seyir gördüm” mısraıyla başlayan “Türkî Berây-ı Feth-i Bağdad” başlığı taşıyan türküsüdür. Üçüncü

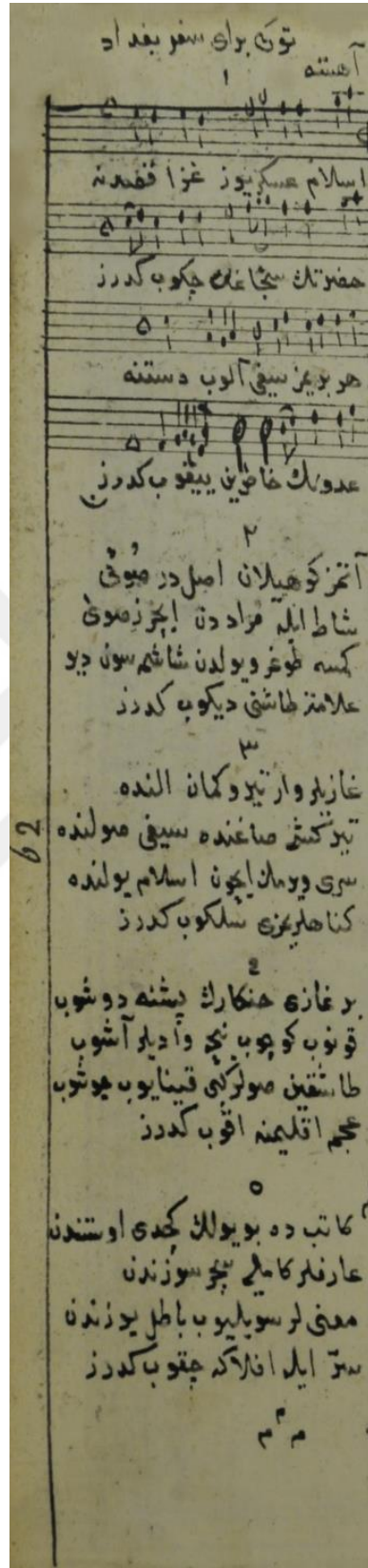
türkü ise Âşık Mustafa'nın “Türkî Berây-ı Sefer-i Bağdad Sultan Murad-râ” başlığını taşıyan ve “Padişahı görmeyenler heybet alsın otağından” mısraıyla başlayan türküsidür. *Mecmua-i Sâz ü Söz*'de bulunan üç Bağdad türküsi de muhayyer makamındaki eserlerin kaydedildiği “fasl-ı muhayyer”de bulunmaktadır.

3.2.1 Âşık Kâtibî'nin Bağdad Seferi Türküsü

Ali Ufkî'nin *Mecmua-i Saz ü Söz* ismiyle tertip ettiği mecmuanın düzenine göre karşımıza çıkan ilk Bağdad seferi türküsi (bkz. Şekil 3.3), XVII. yüzyılın önde gelen âşıklarından Kâtibî'ye âittir. Türkünün başlığı “Türkî berây-ı sefer-i Bağdad” olup, “İslam askeriyüz gazâ kaskına” mısraıyla başlamaktadır. Ali Ufkî, Kâtibî'nin aynı türküsünü Paris Biblothèque Nationale'de bulunan “Turc 292” yazmasına da kaydetmiştir (bkz. Şekil 3.2). Çalışmamız esnâsında Konya A. Rasih İzzet Koyunoğlu Kütüphanesi'nde bulunan XIX. yüzyılın ortalarına ait bir cönkte de Kâtibî'nin bahsi geçen türküsüne rastlanmıştır (Koyunoğlu 11447, s.27a). Bu tespit, türkünün mecmuanın tertip edildiği XIX. yüzyılda da hâlen repertuarda olduğunu gösterir. Köprülü, hayatı hakkında pek az malumat bulunan Âşık Kâtibî'nin Sultan IV. Murad'ın saz şâirlerine olan alâka ve himayesinden de faydalanarak “kuvvetli bir lirizm, ince bir hassasiyet ve derin bir âhenk” bulunan şiirleriyle yaşadığı dönemde şöhret kazanmış olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca Köprülü, klasik edebiyata âşına olan Kâtibî'nin hece veznine büsbütün hâkim olduğunu ve dönemin diğer saz şâirlerini etkilediği ifâde etmektedir (Köprülü, 1940, s. 71).

Şekil 3.2: Ali Ufkî'nin Turc 292 yazmasında Kâtibî'nin türküsi, Turc 292, Bibliotheque Natinonale.

Şekil 3.3: Kâtibî'nin Bağdad seferi türküsü, British Museum, Sloane, nr. 3114, s.46b.

Sadeddin Nüzhet Ergun, âşîğın şiirlerinde kullandığı tasavvufi mahiyetteki kavramlar dolayısıyla Kâtibî'nin tahsil sahibi bir saz şâiri olduğunu belirtmektedir. (Ergun, 1933, s. XV) Kâtibî'nin Bağdad türkülerinde yer alan birçok ifade âşîğın 1638 yılındaki sefere katıldığını göstermektedir. Beylerin ve paşaların yanında kâtiplik yaptığından ötürü mahlasının Kâtibî olduğu farzedilen sazşâirinin koyun ticaretiyle de iştigal ettiği bilinmektedir. Murat Uraz ise Kâtibî'nin çöğür sazını icrada şöhret sahibi olduğunu nakletmektedir (Uraz, 1933, s. 760). 1645 senesinde başlayan Osmanlıların Girit seferine dâir de türkülerini bulunan Kâtibî'nin, XVII. asrın ikinci yarısında vefat ettiği düşünülmektedir.

“Türkî berây-ı sefer-i Bağdad

İslam askeriyyüz gazâ kaskına
Hazretin sancağın çeküb gideriz
Her birimiz seyfi alub destine
Adunun hatırın yıkub gideriz

Atımız küheylan asildir soyu
Şat ile Murad'dan içeriz suyu
Kimse doğru yoldan şaşmasun deyü
Alâmet taşını diküb gideriz

Gâziler var tir ü kemân elinde
Tirkeşi sağında seyfi solunda
Seri virmek içün İslam yolunda
Günahlarımızı silküb gideriz

Bir gâzi hünkârın peşine düşüb
Konub geçüb nice vadiler açub
Taşkın sular gibi kaynayub çoşub
Acem iklimine akub gideriz

Kâtib de bu yolun geçti üstünden¹

Gâziler kâmilî seçer sözünden

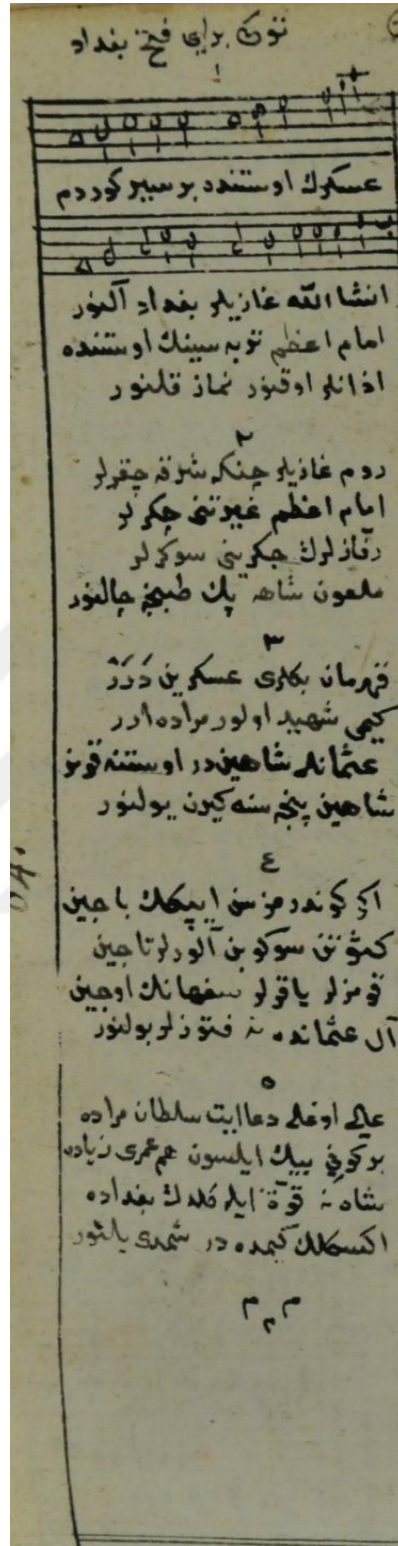
Maniler söyleyüp bâtl yüzünden

Sırr ile eflâke çıkub gideriz

3.2.2 Âşık Alioğlu'nin Bağdad'ın Fethi Türküsü

Mecmua-i Saz ü Söz'de yer alan diğer Bağdad türküsü de Ali Ufkî'nin "Türkî berây-ı feth-i Bağdad" başlığıyla kaydettiği Alioğlu mahlaslı âşığa ait türküdür. Türkü ve âşıklarla alâkalı yapılan çalışmalarda, XVII. yüzyılda yaşayıp eserler vermiş Alioğlu isimli bir âşıktan söz edilmektedir. Kaynaklarda ismi geçen Alioğlu, şiirlerinde Osmanlılara isyan eden Şeyh Bedreddin'i "Serez'in şâhı" olarak tanımlayan ve Osmanlılara muhalif bir tutum sergilemiştir. Cahit Öztelli, muhtelif kaynaklarda görülen Alioğlu'na ait şiirlerden âşığın "ateşli bir ihtilalci ve tarikat kurallarını iyi bilen" bir ozan olduğunun anlaşıldığını ifâde etmektedir (Öztelli, 1973, s. 354). Alioğlu'nun Bağdad seferi türküsünde ise Osmanlılara muhalif bir tavır bulunmamakla birlikte türküde mahlasın bulunduğu kısım Sultan Murad'a yapılan bir dua bulunmaktadır: "Alioğlu dua et Sultan Murad'a/ Bir günü bin eylesün hem ömrü ziyâde" (Sloane 3114, s.47b). Dolayısıyla Ali Ufkî'nin mecmuasında kayıtlı olan türkünün kaynaklarda zikredilen Âşık Alioğlu olduğu düşünülmemektedir. Alioğlu'nun Bağdad seferi ile alakalı türküsü, *Mecmua-i Saz ü Söz*'de Kâtibî'nin "Çarh-ı felek benim hatırım yıkdın" mısraıyla başlayan "Türkî şikâyet ez felek" başlıklı türküsü ile "Türkî berây-ı bîzâr-ı yâr" başlıklı iki türkünün yanına kaydedilmiştir. Âşık Alioğlu'nun Bağdad türküsünde seyrinde [rüyasında] gördüğüne dayanarak Bağdad'ın Osmanlılar tarafından feth oluncağını, Şii Safevilerin hakimiyetinde bulunan Sünnî Hanefî mezhebinin kurucusu İmam-ı Azam'ın türbesinde namazların kılınacağını ve ezanların okunacağını ümid etmektedir. Her ne kadar türkünün başlığının manası Bağdad'ın fethi dolayısıyla söylenmiş türkü manasında olsa da Alioğlu'nun bu ifâdelerinden türkünün Bağdad seferi esnâsında fakat şehir henüz Osmanlıların hakimiyetine geçmeden evvel söylenmiş olabileceği tahmin edilmektedir. Alioğlu'nun *Mecmua-i Saz ü Söz*'de yer alan türküsü şu şekildedir (bkz. Şekil 3.4).

¹ Ali Ufkî, bu mısraı *Turc* 292 yazmasına "Kâtibî bu yolun geçti üstünden" şeklinde kaydetmiştir.

Şekil 3.4: Alioğlu'nun Bağdad seferi türküsü, British Museum, Sloane, nr. 3114, s.47b.

“Türkî berây-ı feth-i Bağdad

‘Askerin üstünde bir seyir gördüm

İnşaallah gâziler Bağdad alınur

İmam A’zam türbesinin üstünde

Ezanlar okunur namaz kılınur

Rûm gâziler cenge şarka çıkarlar

İmam A’zam gayretini çekerler

Rifazların ciğerini sökerler

Mel’un şâha pek tabanca çalınur

Kahraman beyleri askerın derer

Kimi şehid olur murada erer

Osmanlı şâhindir üstüne konar

Şâhin pençesine giren yolunur

Eğer göndermezsen ipeğin bâcın

Kötünün söküben alırlar tâcın

Komazlar yakarlar süfehânın ucun

Al-i Osman’da ne fetvazlar bulunur

‘Alioğlu duâ et Sultan Murad’a

Bir günü bin eylesün hem ömrü ziyâde

Şâh ne kuvvet ile geldik Bağdad’a²

Eksiklik kimdedir şimdi bilinür”

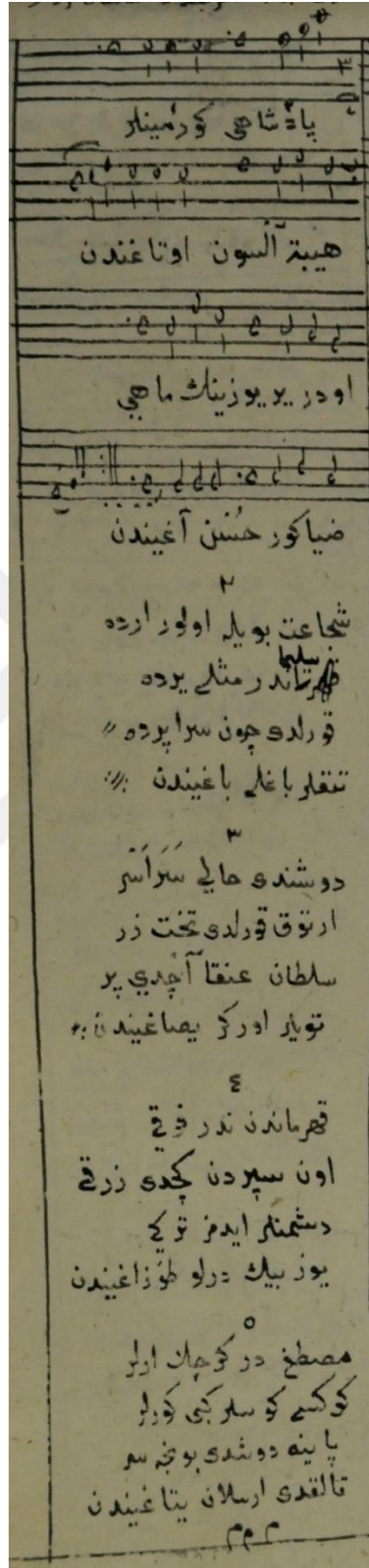
² Alioğlu’nun bu mısraı Hakan Cevher tarafından “Şahına kuvvet eyle geldik Bağdad’a” şeklinde okunmuştur.

3.2.3 Âşık Mustafa'nın Bağdad Seferi Türküsü

Âşık Mustafa'nın Bağdad Seferi Türküsü

Mecmua-i Saz ü Söz'ün muhayyer faslında kaydedilen üçüncü Bağdad seferi türküsü, “Türkî berây-ı sefer-i Bağdad Sultan Murad râ” başlığıyla Âşık Mustafa'ya âittir. Söz konusu âşığın yaşadığı yüzyıl ve 1638 senesindeki Bağdad seferine katıldığı bilinmesi dolayısıyla XVII. yüzyılın en bilinen âşıklarından Kayıkçı Kul Mustafa olduğu düşünülmektedir. Cezayir'deki Garp ocaklarında bulunması dolayısıyla Kayıkçı denildiği rivayet edilen âşık, Yeniçeri Ocağı'na katılmış ve şiirlerinden anlaşıldığı kadarıyla Bağdad seferi de dahil birçok sefere iştirak etmiştir (Artun, 2008, s. 283).

Âşık Mustafa'nın Bağdad seferi türküsü (Sloane 3114, 49b), Ali Ufkî tarafından muhayyer faslı içerisinde Kâtibî'nin “Türkî berây-ı münkiran” ve Kuloğlu'nun “Türkî berây-ı mevt” balıklı türküleriyle birlikte kaydedilmiştir. Âşık Mustafa, “yeryüzünün mâhî” olarak medhettiği Sultan IV. Murad'ın Bağdad seferi için bizzat Safevilere karşı sefere çıktığını belirtmektedir. Türküsünde Sultan IV. Murad'ı “Süleyman” unvanıyla anan Âşık Mustafa, pâdişahın yasakları neticesinde tebaada uyanan korkuyu resmeden “tüyler ürker yasağından” ifâdesini kullanması da tarihsel bir anektod bakımından ehemmiyet arz etmektedir. Âşık Mustafa'nın *Mecmua-i Saz ü Söz*'de yer alan Bağdad seferi türküsü şu şekildedir (bkz. Şekil 3.5):

Şekil 3.5: Âşık Mustafa'nın Bağdad seferi türküsü, British Museum, Sloane, nr. 3114, s.49b.

“Türkî berây-ı sefer-i Bağdad Sultan Murad râ

Pâdişâhı görmeyenler
Heybet alsun otağından
Odur yeryüzünün mâhı
Ziyâ gör hüsn ânından

Şecaat böyle olur erde
Süleymandır³ misli yerde
Kuruldu çün serâ perde
Taklar bağı bağından

Döşendi halı serâser
Artık kuruldu taht-ı zer
Sultan-ı anka açdı per
Tüyler ürker yasağından

Kahramandan nedir farkı
On siperden geçdi zerkı
Düşmanlar edemez terki
Yüz bin türlü tuzağından

Mustafa der gerçek erler
Göğsü kösler gibi gürler
Pâyine düşdü bunca ser
Kalkdı arslan yatağından”

³ Ali Ufkî’nin, bu mısraıyı kaydederken önce “Kahramandır” yazdığı daha sonra bir kısmını karalayıp üzerine “Süleymandır” yazarak düzelttiği anlaşılmaktadır.

4. OSMANLI-SAFEVİ MÜCADELESİ VE BAĞDAD SEFERİ

Sultan IV. Murad, Bağdad seferinin hazırlıkları esnâsında Basra Beylerbeyi Afrisayab oğlu Ali Paşa'ya yazdığı hatt-ı hümayunda Safevilerden “düşman-ı kadîm” olarak bahsetmektedir (Bayır, 2014, s. 198). Sultan Murad, sefer hazırlıkları dolayısıyla Ali Paşa'ya tüfenkli askerlerini hazırlamasını emredip, 1638 senesinin kasım ayının “Bağdad mevsimi” olduğunu ilan ederek, askerleriyle birlikte Bağdad üzerine varacağını ifade etmiştir (Bayır, 2014, s. 199). Peki, Sultan IV. Murad'ın hatt-ı hümayununda vurguladığı üzere Safevilerin “kadim düşman” olarak görülmesinin sebebi ne idi?

1638 senesinde tertip edilen Bağdad seferi, Osmanlı ve Safevi devletleri arasında yaklaşık bir buçuk asırdır süren siyasi, dini ve ekonomik rekabetin neticelerinden biridir. Osmanlı-Safevi mücadelesi, XVI. yüzyılın başında Akkoyunluları mağlup edip, büyük dedesi Şeyh Safiüddin Erdebilî'nin (ö.1334) kurduğu tarikatten ve Anadolu'daki Türkmen gruplardan destek alarak varlığını bir devlet olarak ortaya koyan Şah İsmail'in (ö. 1524) ortaya çıkışına değin uzanmaktadır (Hakyemez, 2016, s. 23).

Şah İsmail'in Osmanlıların hâkim olduğu coğrafyadaki nüfusu, kendi tarafına çekmesi ve Safevilerin Osmanlıların Orta Asya'daki Türklerle olan bağlantısını kesmesi, iki devletin karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur (Hakyemez, 2016, s. 24). Zaman içerisinde Osmanlıların doğu serhaddinde mücadele ettiği en ciddi rakibi olan Safevilerin, şiiliği resmî mezhep olarak kabul etmeleri, Osmanlı-Safevi çatışmasının en görünür nedeni hâline gelmiş sayılmaktadır (Hibrî, 2021, s. 17). Osmanlılar, Safevi şiiliğini kabul eden ve on iki dilimli kızıl taç ve sarık giymeleri dolayısıyla Kızılbaş olarak isimlendirdikleri zümreler için sert tedbirler almaya başlamış, Kızılbaşları cezalandırma siyasetini benimsemiştir (Küpeli, 2009, s. 22). Başlangıçta Osmanlı pâdişahlarının “çerağ akçesi” olarak isimlendirilen nakdî yardımlarla desteklediği Şeyh Safiüddin Erdebilî'nin şafii mezhep bir sünni tarikatı olarak kurduğu Erdebil'deki tekkesi Hoca Ali'yle birlikte şiiliğe meyletmiştir (Mircaferi, 1972, s. 10).

Zaman içerisinde oğlu Şeyh Cüneyd (ö. 1460) ve bilhassa da Şeyh Haydar zamanında şiileşmeye ve Türkmen boylarından mezhepsel olarak kendilerine yakın ‘halife’ler edinmeye başlamıştır. Safevi tarihçisi Kazvinî, Şeyh Cüneyd’in dünya saltanatı iddiasında bulunduğunu belirtmektedir (Kazvinî, 2011, s. 24).

Şeyh Haydar’ın tekkenin başına geçtiğinde savaş âletleri imâl ettiği, Anadolu’dan gelenleri savaşa/cihada ikna etmeye başladığı bilinmektedir (Gündüz, 2021, s. 62). Tarikat, Şah İsmail devrinde ise bir şii müessesine dönüşmüştür (Hakyemez, 2016, s. 26). Şah İsmail, 1501’de Safevi Devleti’ni resmen tesis ederek bu cereyanı devlet mekanizması hâline getirmiştir. Ayrıca On İki İmam Şiiliği’ni resmî mezhep ilan etmiştir (Küpeli, 2009, s. 3). Şah İsmail’in şiiliği resmî mezhep olarak kabulü, tarihçi Tufan Gündüz’e göre eski İran din-devlet birlikteliğinin yeniden inşâsı anlamına gelmekteydi (Gündüz, 2021, s. 74-75). Şah İsmail, kendisinin On İki İmam neslinden olduğunu iddia ederek propaganda yapmıştır. Bu propaganda şiiler ve Kızılbaş Türkmenler arasında sempatiyle karşılanmıştır (Mircaferi, 1972, s. 10). Şii itikadı, Hz. Ali’yi bir siyasi ve dini lider olarak Hz. Muhammed’in meşru halifesi sayma fikrinden yola çıkmakta, Allah’a inanmakla birlikte ilahî unsurun “imam”da tecelli ettiğine ve devam ettiğine inanmaktadır (Mircaferi, 1972, s. 3).

Osmanlıların İslam dünyasının en büyük sünni gücü olması ve Türkmenler arasında Safevilerin On İki İmam Şiiliği’ni yayma girişimleri tabii olarak, Osmanlı-Safevi rekabetini ve savaşlarını kaçınılmaz bir hâle büründürmüştür (Küpeli, 2009, s. 21). Vecih Kevserânî’nin *Osmanlı ve Safevilerde Din-Devlet İlişkisi* isimli eserinde belirttiğine göre Osmanlı-Safevi çatışmasının sebebi, yalnızca dini-mezhebî farklılıklar dolayısıyla değil, iki devletin siyasi, stratejik ve diğer maslahatlardan yola çıkarak İslam âlemi üzerinde “sulta” yani otorite kurmak arzusu idi (Kevserânî, 1992, s. 64).

Şah İsmail, 1502’de Şirvan, Azerbaycan, İran ve Irak’ta hâkimiyet sağlamış, 1507’de Diyarbakir’i kuşatmış ve ertesi yıl ise Bağdad’a girmiştir (Kevserânî, 1992, s. 59). Şah İsmail, Bağdad’da bulunan İsnâaşeriyye’nin yedinci imamı Musa Kazım’ın (ö. 799) kabri üzerine bir türbe inşâ ettirmiş, İmam-ı Azam Ebu Hanife’nin (bkz. Şekil 4.1) kabrini yakmıştır. Şah İsmail’in fetih politikalarını hayata geçirip, hakimiyet sahasını genişletme ve Sünni-Hanefi inanç değerlerine zarar veren faaliyetlerine Osmanlılar cevap vermekte gecikmediler. Ayrıca Safeviler, Osmanlıları zor durumda bırakmak

adına sünni Memlûklerle iyi ilişkiler kurmakta ve Venediklilerle de iletişim hâlinde ilişkilerini sürdürmekteydi (Küpeli, 2009, s. 3).

Şekil 4.1: İmam-ı Azam Ebu Hanife'yi tasvir eden bir minyatür. Salt Araştırma Ülgen Ailesi Arşivi.

Sultan II Bayezid (ö. 1512), 1511 senesinde Kütahya'yı kuşatıp Bursa'ya yönelen Şah Kulu'nu öldürmüş, oğlu I. Selim (ö. 1520) ise 1514 yılında Şah İsmail'i Çaldıran Savaşı'nda ağır bir mağlubiyete uğratmıştır. Çaldıran Savaşı, Safevi tehdidini yok etmiş olmasa da Safevilerin Anadolu sahasındaki nüfuzunu büyük ölçüde kırmayı başarmıştır (Küpeli, 2009, s. 5).

Sultan I. Süleyman (ö. 1566) ise 1534 senesinde düzenlediği Irakeyn Seferi'nde Bağdad'ı Osmanlı topraklarına katmıştır. Sultan Süleyman, Kasım 1534'te büyük bir merâsimle girdiği Abbasi hilâfetinin sembolik başkenti Bağdad'da, İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin camii ve medresesi ile birlikte Şeyh Abdülkadir-i Geylanî'nin de türbesini yaptırmıştır (Kevserânî, 1992, s. 65). XVI. yüzyılın ikinci yarısında uzun süren Osmanlı-Safevi muharebelerinde Osmanlılar, eski Safevi başkenti Tebriz de dâhil olmak üzere Gürcistan, Azerbaycan ve Şirvan'daki birçok bölgede hâkimiyet tesis etmiştir (Küpeli, 2009, s. 12). Safevi Devleti bu mağlubiyet ve gerilemeler karşısında biraz geri çekilse de Şah I. Tahmasp (ö. 1576) ve özellikle Şah I. Abbas (ö. 1629) döneminde büyük devlet olma idealine tekrar kavuşmuştur. Şah Abbas, Türkmen

Kızılbaş liderlerinin etkisini azaltmış ve devleti Farslılaştırarak merkezî otoritesini ve doktriner açıdan şiiliğin sembollerini tahkim etmiştir. Osmanlıların batı sınırında Avusturya devleti ile savaşması ve Celalî isyanlarının baş göstermesini fırsat bilen Safevi Şahı Abbas, Papa'nın da alâka göstermesiyle 1603 senesinde Azerbaycan bölgesini ele geçirmek üzere Osmanlılara saldırı düzenlemiştir. Hücumlar neticesinde Şah Abbas, Osmanlıların askerî bakımdan bölgedeki en kuvvetli kalesi olan Revan'ı kuşatmıştır (Küpeli, 2009, s. 17). Şah Abbas, bu faaliyetlerinin ardından 1624 yılında ise Bağdad'a yönelmiş, Kerbela ve Necef gibi kutsal Şii bölgelerini ele geçirmiştir (Hakyemez, 2016, s. 40-41). Şah Abbas'ın Bağdad'ı ele geçirmesiyle birlikte, sünnilerin yaşadığı bölgelerde katliamlar yaşanmış, İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin yapılan türbesi yıkılmıştır (Kevserânî, 1992, s. 67).

Safeviler, Osmanlılarla mücadele kabiliyetlerini kaybetmemek adına heretik şii anlayıştan İsnâaşeriyye şiiliğine doğru fikrî yönelim içerisinde olmaya başlamışlardır. Hakyemez'e göre Şah Abbas, şii âlimleri memnun etmek için kutsal mekân Kerbelâ'yı ele geçirmiş ve Sünni halk üzerinde birtakım baskılar uygulamış, çoğunu öldürmüştür (Hakyemez, 2016, s. 41). Osmanlılar ise Safevilerin şiileşen otoritesine ve hakimiyet politikalarına Cemil Hakyemez'e göre birleştirici bir öge olarak mistik bir tarza büründürülmüş Osmanlılık şânı ve kerim devlet sıfatıyla karşılık vermektedir (Hakyemez, 2016, s. 43). Irak-ı Arap topraklarında süren Osmanlı-Safevi rekabetinin sebepleri arasında bölgede sünni ve şii inanç değerlerinin önemli merkezlerinin bulunmasının yanında Hindistan üzerinden Akdeniz'e ulaşan bir ticârî bölge olması da iki devlet arasındaki çatışmanın nedenlerindendir (Küpeli, 2009, s. 20). Tarihçi Oulsen'e göre Halep ve Bağdad'a hâkim olan devlet, Hind Okyanusu ticâretine de hâkim sayılmakta idi (Kevserânî, 1992, s. 79-80).

Bağdad şehri 1624'te Osmanlılar açısından oldukça trajik bir şekilde Safevilerin hakimiyetine girmiştir. Bağdad Beylerbeyi Yusuf Paşa ile Bağdad şehrinin subaşı Bekir Subaşı arasındaki anlaşmazlık zamanla çatışmaya varmıştır. Aradaki bu ihtilafın ve rekabetin neticesinde Yusuf Paşa hayatını kaybetmiştir. Yusuf Paşa'nın ölümünden sonra Bekir Subaşı, Bağdad Beylerbeyiliği'nin kendisine verilmesini istemiştir fakat bu isteği kabul görmeyen Subaşı'nın yerine başkası tayin edildi (Öztuna 1966, s.45). Bunun üzerine Bekir Subaşı, şehri Osmanlı ordusuna teslim etmeyip, Şah Abbas'dan yardım istemiştir. Şah ise yaklaşık otuz bin kişilik bir orduyla Bağdad'a doğru harekete geçmiştir. Bu sırada Bekir Subaşı'na Bağdad Beylerbeyiliği verilmiş ve Subaşı Şah

Abbas'a sırtını dönmüş olsa da Safeviler Bağdad'ı kuşatmış ve 1624'te Bağdad Safevilerin eline geçmiştir. 1624'deki Safevi mağlubiyeti sonrasında Osmanlılar, iki kez Bağdad'ı kuşatmış olsa da müspet sonuç alamamıştır (Kevserânî, 1992, s. 67). Bu sırada Şah Abbas, İspanya ve İngiltere ile olan ilişkilerini güçlendirmiştir. Bu yakınlaşmanın sebebi dış ticareti Avrupa'da çokça tanınan ve epey rağbet gören ipek ticaretine dayanmakta idi. 1626 yılında Şah Abbas, Bağdad'dan sonra İpek Yolu'nun Basra ve Halep'e uzanan yollarını da ele geçireceğini ilan etmiştir (Kevserânî, 1992, s. 78). Sultan IV. Murad ise Şeyhülislam Nuri Efendi'den müslüman Safevilerle savaşmanın câiz olduğuna dair fetva çıkartmıştır (Kevserânî, 1992, s. 67) Sultan II. Bayezid, Sultan I. Selim ve Sultan I. Süleyman dönemlerinde de Rafizîler hakkında savaşın câiz olduğu yönünde fetvalar alınmıştır. Şeyhülislamlar Kemalpaşa-zâde ve Ebusuud Efendi, Safevilerle savaşı câiz kılacak fetvalar vermiştir. Şeyhülislam Ebusuud Efendi'ye göre Kızılbaş ve şiilerin de içinde bulunduğu ehlisünnet dışı tüm gruplar kâfirdi (Hakyemez, 2016, s. 58).

Osmanlılar iktisadî bakımdan da Avrupa'ya kıyasla parasının kıymetini kaybetmeye başlamıştı. Bu eksikliğini/kayıplarını İran coğrafyasından tahsil etmek istemiştir. Kevserânî'ye göre Bağdad ve ticaret yolları, 1638'e kadarki dönemde Osmanlıların temel hedefleri arasındaydı (Kevserânî, 1992, s. 80).

Aynı dönemde Anadolu ve İran'ı dolaşan seyyah Tavernier, Sultan Murad'ın 1635'te Safevilerin elinden aldığı Revan'ın ticarî ehemmiyeti hakkında şunları söylemektedir: "Erivan, hayat için gerekli her çeşit şeyin, bilhassa kaliteli şarabın bol olarak bulunduğu bir diyarda kurulmuştur. İran'ın en gözde vilâyetlerinden biridir. Arazisinin mükemmelliği kadar pek çok sayıda kervanın da güzergâhı olması sebebiyle İran şâhı, Erivan'dan büyük vâridat [gelir] sağlar." (J.B.Tavernier, 1980, s. 35).

Osmanlıların fikhî önderi 'İmam-ı Azam' Ebu Hanife ve Osmanlı'daki birçok tarikatin hürmet gösterdiği Abdülkadir Geylani'nin kabirleri bu coğrafyada idi (bkz. Şekil 4.2). Şah Abbas, Ebu Hanife'nin türbesini yıktırılmış, Osmanlıları epey öfkelenmişti. Sultan Murad, 1635'te Safevilere karşı askerî hareket başlatmış Tebriz ve Erivan'ı ele geçirmiş fakat kısa sürede Safeviler topraklarını geri kazanmıştır (Kevserânî, 1992, s. 68). Şah Abbas'ın 1629'daki vefatından sonra tahta Sam Mirza [Şah Safi] geçmiştir. Şah Safi, devlet adamlarının ve şehzadelerin çoğunu öldürterek iktidarını güçlendirmiştir (Gündüz, 2021, s. 89).

Şekil 4.2: Şeyh Abdülkadir Geylani'nin Bağdad'da bulunan türbesi ve camii.
Salt Araştırma, Ülgen Ailesi Arşivi.

Osmanlılar, padişahları Sultan IV. Murad'ın liderliğinde 8 Mayıs 1638'de Bağdad seferini başlatmıştır. IV. Murad'ın 1637 senesinin başlarından itibaren bir şark seferine hazır olduğu bilinmektedir. Seferin Bağdad üzerine yapılacağı ise Kasım 1637'de kesinleşmiştir. Sultan Murad'ın ordunun başında sefere katılması, sefer sırasındaki karizmatik tavrı ve tutumu ile askerlerin üzerinde oluşturduğu imaj oldukça kuvvetli tesirler yaratmıştır. Hatta kuşatma sırasında en ileri hatlarda savaşın içerisinde bulunduğu kaynaklar tarafından rivayet edilmektedir (Öztuna, 1966, s. 64).

Padişahın kuvvetli tesiri, tezimizin üçüncü bölümünde bahsedildiği üzere yeniçeri âşıklarının Bağdad türkülerine de aksetmiştir. Tarihçi Solakzâde, “savaş meydanlarının başı, yüceltilmiş serdarı” olarak nitelediği Sultan Murad'ın “Allah rızası için gazâ niyetiyle” Bağdad seferine çıktığını kaydetmiştir (Solak-zâde, 1989, s. 548). Şubat 1638'de sefer ilan edilmiş, pâdişahın tuğu, cebehane önüne dikilmiştir. Sefer hazırlıkları yapılmış, Sultan IV. Murad, 2 Haziran 1638 tarihinde ordusunun başında zırhlı askerî kıyafetiyle Üsküdar'a geçmiştir (İnalcık, 2016, s. 226). Üsküdar'da bir ay ikamet eden Osmanlı ordusuna, Sultan IV. Murad'ın da arzusuyla Şeyhülislam Yahya Efendi ile Kaymakam Mustafa Paşa da katılmıştır (Küpeli, 2009, s. 171). Osmanlı ordusuna güzergah boyunca Anadolu, Rumeli ve Mısır askerleri de

katılmış, ordunun sayısı yüz bini geçmiştir. Evliya Çelebi'ye göre Sultan IV. Murad'ın ordusu yüz altmış yedi bini bulmuştu (Küpeli, 2009, s. 172). Sefer yolculuğu esnâsında Diyarbekir'e varılmadan evvel vezir-i azam Bayram Paşa yaşlılığından dolayı vefat etmiş, yerine Diyarbekir Beylerbeyi ve Musul muhafızı olan Tayyar Mehmed Paşa tayin edilmiştir (Küpeli, 2009, s. 172).

Safeviler de Bağdad'ın muhafaza ve müdafaası için hazırlıklar yapmakta, çevredeki şehirlerden asker talep etmekte idi. Şah Safi, büyük ordusuyla Kasr-ı Şirin bölgesinde beklerken, Bağdad'ı Bektaş Han isminde bir komutan güçlü bir askerî birlikle savunmak üzere bekliyordu (Öztuna, 1966, s. 82). Şah Safi, Bektaş Han'a yazdığı mektupta Kazvin'de beklediğini, eğer gerekli bir durum olursa Osmanlıların karşısına çıkacağını ifade etse de Bağdad'ın Osmanlı hakimiyetine geçişi esnâsında müdahale edememiş, Kazvin'de beklemiştir (Küpeli, 2009, s. 176). Safeviler bir yandan doğuda Özbeklerle mücadele etmekte, onlara karşı Kandehar şehrini savunuyorlardı. Osmanlıların Bağdad seferi neticesinde Safeviler, Kandehar şehrinden vazgeçip tüm güçlerini kullanarak Bağdad'ı müdafa etmeye karar vermişlerdir. Osmanlıların Kafkasya'da düzenlediği askerî akınlarla birlikte ise Safeviler, Azerbaycan'a destek göndermek mecburiyetinde kalmış, bu durumdan ötürü de güçleri bölünmüş ve zayıflamıştır (Küpeli, 2009, s. 176-177). Osmanlılar, Kasım ayının ortalarında Bağdad'a varmış, İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin türbesi (bkz. Şekil 4.3) yakınlarına ordu yerleşmiştir. Türbe, Bağdad şehrine yaklaşık birkaç kilometre uzaklıkta bulunmakta idi (Abdülkadir, 2003, s. 1094).

Şekil 4.3: İmam-ı Azam Ebu Hanife'nün türbesi, Salt Araştırma Ülgen Ailesi Arşivi.

Dicle nehrinin doğusunda yer alan Bağdad kalesi, uzun ve güçlü surlara sahip olup, horasânî tuğlalarla örüldüğünden top güllerine karşı dayanıklıydı (Küpeli, 2009, s. 179). Osmanlılar, kuşatmanın ağırlığını Ak-kapı'ya verdiler. 15 Kasım'da metrislerin kazılması emri verilmiş, Bağdad kuşatması resmen başlamıştır. Sultan IV. Murad, Osmanlı askerlerinin morallerini yükseltmek amacıyla her gün bizzat metrislere giderek muhasarayı takip etmekteydi (Küpeli, 2009, s. 182).

Osmanlıların yoğun bir şekilde metris kazmalarına Safeviler de zaman zaman baskınlar düzenlemekte ve siperlere ciddi zararlar vermektedir. Kuşatma devam ettikçe Safevilerin de dirençleri oldukça zayıflamış bulunuyordu. Dirençlerinin kırıldığı düşüncesiyle Bıyıklı Hüseyin Paşa'nın askerlerinden bir grup 21 Aralık'ta büyük bir saldırıya kalkışmış, surların bir kısmı da ele geçirilmiştir.

Safevilerin müdafaa gücünün iyice zayıfladığının anlaşılması neticesinde, Osmanlılar genel bir hücumla başlamıştır. Bu hareket esnâsında Osmanlı vezir-i azamı Tayyar Mehmed Paşa kendisine isâbet eden bir kurşunla hayatını kaybetmiştir. Sultan IV. Murad, vezirinin vefâtına bir hayli üzölmüş, Tayyar Mehmed Paşa'nın yerine Kaptan-ı Derya Mustafa Paşa'yı tayin etmiştir (Küpeli, 2009, s. 186).

24 Aralık'ta Osmanlılar askerî kuşatmaya devam ederken Bektaş Han kaleyi teslim edecekleri haberini verdi. Sultan Murad'la görüşen Bektaş Han'a kaleyi bir günde boşaltmaları halinde canlarının bağışlanacağı söylendi (Öztuna, 1966, s. 66). Safevilerin Bağdad hâkimi Bektaş Han, ordusunun daha fazla kaleyi savunamayacağını anlayınca, Osmanlılara teslim olmuştur. Bektaş Han ve maiyyetindekiler Osmanlı askerlerinin arasından geçirilerek Sultan IV. Murad'ın huzuruna çıkarılmıştır (Solak-zâde, 1989, s. 550). Sultan Murad, Bağdad hâkimi Bektaş Han'ın bağışlanma arzusunu kabul etmiş, içerideki Kızılbaşların kaleyi boşaltmalarını emrederek, kalede kalmaya direnenlerin ise öldüreceğini belirtmiştir. Bektaş Han, bir nâme yazarak içeridekilere kaleyi terk etmelerini söylese de Mir Halef Han, Mir Fettah oğlu ve birkaç han vaktin epey geç olduğunu söyleyip kaleyi terketmeyeceklerini bildirdi. Bu sırada kaleye giren Osmanlı askerleri, Karanlık Kapı civarında güvenliklerinden emin olamayan silahlı Safevi askerleriyle karşılaştılar ve aralarında çatışma çıkmıştır (Küpeli, 2009, s. 188).

Bağdad kalesinin içerisinde yaşanan savaş, sabah saatlerine kadar sürmüş, Halef Han, Mir Fettah oğlu ve Ali Yar yakalanmıştır. Osmanlıların kaledeki hücumu esnasında kulelere kapanan Safevilerden kimse sağ bırakılmamıştır (Küpeli, 2009, s. 189). Fethin tamamlanmasının ardından Sultan Murad evvelâ İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin türbesini ziyâret etmiş sonra da divan tertip etmiştir. Metrislerin doldurulmasını ve kalenin tamirini emreden Sultan IV. Murad, Mirahur Halil Ağa'yı fethi müjdelemek üzere İstanbul'a göndermiştir (Küpeli, 2009, s. 190). Padişah, yirmi gün Bağdad'da ikmet ettikten sonra Şeyhülislam Yahya Efendi'yi İmam-ı Azam Ebu Hanife ve Geylani'nin türbelerinin inşasına görevlendirilmiştir (Hammer, 1966, s. 124).

Bağdad'ın (Şekil 4.5) Osmanlıların hâkimiyetine geçmesinin ardından, askerî hareketlilik devam etse de Safeviler sulh etmeye yanaştılar. Safevi Şahı Safi'nin gönderdiği elçi Sarı Han ve heyeti üç günlük müzakereler neticesinde Kasr-ı Şirin Barış Antlaşmasını imzalamışlardır. Kasr-ı Şirin antlaşmasında kabul edilen sınırlar günümüzde hâlâ geçerliliğini korumaktadır (Öztuna, 1966, s. 67-68).

Şekil 4.4: Yirminci asrın başında Bağdad şehrinin Azamiye kapısı ciheti, Salt Araştırma Ülgen Ailesi Arşivi.

5.TARİHSEL KAYNAK OLARAK BAĞDAD SEFERİ TÜRKÜLERİ

5.1 “İslam Askeriyiz Gazâ Kasdına”: Türkülerde Gazâ ve Gâzi Kavramları

Ali Ufkî Bey'in nota koleksiyonunda yer alan (Sloane 3114, 46b) ve 1638 senesinde Sultan IV. Murad'ın Bağdad Seferi'ne katılan Kâtibî'nin türküsü, belki de Osmanlı-Safevi mücâdelesinin en vurucu kısmına atıfta bulunarak başlamaktadır: "İslam askeriyyiz gazâ kasdına". Paşaların ve beylerin yanında “kâtiplik” vazifesinde bulunduğu bilinen Kâtibî'nin (Artun, 2008, s. 285) kayda geçen eserleri mercek altına alındığında –belki de hizmetinde bulunduğu kişilerin de katkısıyla- dönemin siyasi ve sosyal konjonktürüne gayet hâkim olduğu anlaşılmaktadır.

Âşık Kâtibî, türküsüne kendisini/kendisinden olanları meşrû kılarak başlamakta ayrıca gazâ kasdıyla sefere çıkan İslam askeri olduklarını belirterek bir tanıma yer vermektedir. Mısırlı bir asker olup Bağdad seferine katılan Müteferrika Ahmed de Bağdad seferini anlattığı eserinde Osmanlı ordusunu İslam askeri olarak nitelemiştir. Osmanlı ordusunun Safevilere karşı askeri hücumunu anlatırken Osmanlı ordusunu “asker-i İslam”, Safevi ordusunu ise lanet edilecek dinsizler olarak tarif etmektedir (Ahmed, 2020, s. 53).

Gazâ kavramı, bilhassa Osmanlılarda dini sebeplerle yapılan savaşları tanımlamak için kullanılmıştır (Kafadar, 1996, s. 427). Kafadar, gazâ kavramının Osmanlıların beylikten bu yana fütihat yoluyla büyümesindeki önemli faktörlerden biri olduğunu belirtmekle birlikte tespitlerden faydanalarak kavramın XVI. yüzyıldan sonra etkisinin eskisi gibi olmadığı fakat yine de gazâ/gâzi kavramlarının bir gelenek hâlinde kullanılmaya devâm ettiğini belirtmektedir. XVI. yüzyıldan itibaren de gâzilik kavramı kullanılmış, örneğin Osmanlıların savaşlarını anlatan eserlere gazâvâtname adı verilmiştir. XVII. yüzyıl asker âşıkları da bu geleneği sürdürenlerdendir. Tıpkı üzerinde durduğumuz Bağdad seferine katılan Âşık Kâtibî gibi, Kafadar'ın tespitine göre Temeşvarlı Gâzi Âşık Hasan da türküsünde “gâzi” kavramında yer vermiştir:

“Gâziler başına takıp çelengi/ Kırardı Nemçe’yi Macar Frengi” (Kafadar, 1996, s. 428).

Kâtibî’nin kendisini gâzi olarak nitelendirmesiyle yine aynı asrın saz sâirlerinden Temeşvarlı Gâzi Âşık Hasan’ın kendisini gâzi olarak anması, birtakım farklılıklar arz etmektedir. Pâdişâh huzurunda saz çalıp şiir söylediği bilinen âşıklardan biri olan Âşık Hasan da Osmanlıların seferlerine katılan saz şairlerindedir (Artun, 2008, s. 270). Temeşvarlı Âşık Hasan bilindiği kadarıyla daha çok Osmanlıların batı seferlerine yâni “ehl-i küffâr” olarak da adlandırılan batılılara karşı yapılan seferlerde bulunmuştur. Meselâ 1686 senesinde Budin’in alınması üzerine söylediği “*Budin Türküsü*” şehzâde meclislerinde söylenir olmuş, musikişinas Osmanlı sultanlarından Sultan II. Mustafa 1695’de Lugoş Kalesi’ni zaptettiğinde Âşık Hasan’ı huzuruna kabul etmiştir (Artun, 2008, s. 270). Batı serhaddinde/sınırındaki Âşık Hasan, “küffar”la mücâdele etmektedir. Halbuki Bağdad seferinde Osmanlıların karşısında bu kez, Hristiyan bir devlet değil, müslüman bir devlet yer almaktadır: Safeviler. Her ne kadar iki taraf da kendilerini müslüman bir devlet olarak konumlandırırsalar da siyasî bakımdan nüfuzlarını bölüşemeyen Osmanlılar ve Safeviler dinî bakımdan da bir o kadar anlaşamaz hâldeydi. Aralarındaki coğrafi ve dinî rekabet iki devlet arasında siyasî bir gerilime sebep olmaktaydı. Osmanlılar, Safevi Devleti’nin kurucusu Şah İsmail’in On İki İmam Şiiliği’ni resmî mezhep olarak ilan ederek XVI. yüzyılın başında Safevi Devleti’ni tesis etmesinden bu yana rekâbet devam etmekteydi. Siyasi coğrafya da bu durumu tetiklemekte idi.

Osmanlılar batıya yönelik seferlerinden farklı olarak Safevilere karşı gerçekleştirecek doğu seferinde daha fazla meşrûlaştırma gayreti içerisine girmeleri gerekiyordu. Rivayete göre Sultan IV. Murad, Şeyhülislam Nuri Efendi’den Safevilerin rafizi oldukları sebebiyle savaşın caiz olduğu yönünde bir fetva almıştır. Fetvada Safevileri rafizi oldukları ve rafizilerin de asi, fâsık ve büyük günah işleyenler oldukları belirtiliyordu (Kevserânî, 1992, s. 67). Daha önceki padişahlar da Safevilerle savaşmak adına fetva almışlardı. Şeyhülislam Kemalpaşazade ve Ebussuud Efendiler, Kızılbaşları ve şiileri kâfir sayan ve savaşın câiz olduğuna yönelik fetvalar vermişlerdi (Hakyemez, 2016, s. 58). XVI. yüzyılda İbn Kemâl’in eserleri ve fetvaları devletin sadece müslüman ve ehl-i sünnet değil kesin bir dille hanefi mezhebine dayanması düşüncesini de desteklemektedir (Bilkan, 2021, s. 63). II. Bayezid, I. Selim ve I. Süleyman’ın saltanat senelerinde Safevilerle ilgili fetvalarda cihat kelimesinin sıkça

geçtiği ifade edilmektedir (Bilkan, 2021, s. 64). Kızılbaşların zındık ilan edilmesi, Şeyhülislam İbn Kemal'in risaleleriyle temellenmiştir (Bilkan, 2021, s. 64). Böylece Osmanlı imparatorluk ideolojinin destekleyen en önemli unsurlardan birini sünnilğin hamiliği misyonu oluşturacaktı (Bilkan, 2021, s. 63).

Ortak coğrafyada nüfuz elde etmeye çalışan iki devlet söz konusu olduğu için Osmanlılar öncelikli olarak müslüman ve Türk olan Safevi Devleti'ne karşı yapılacak sefer için tebaasını ikna etmek zorundaydı. O yüzden karşı tarafa yapılacak askerî harekâtta “gazâ ruhu” yaratmak adına Osmanlıların Safevileri dinî bakımdan da “öteki” kılması gerekmektedir, böyle yaparsa Kâtibî'nin Ali Ufki'nin *Mecmua-i Saz ü Söz*'ünde kayıtlı türküsünde (Sloane 3114, 46b) dediği gibi “adûnun hatrını yıkıp geçebilirdi”. Osmanlılar hem Safevileri inançlarıyla birlikte karşısına alıyor hem de Safevilerin değerlerine de sahiplenici atıflarda bulunuyordu. Örneğin XVII. yüzyılda yazılmış birçok Osmanlı kaynağında Safevilerle yapılan mücadelelere değinirken Osmanlı sultanına bilhassa İran mitolojik kahramanlarının isimleri yakıştırılıyordu. Çünkü Osmanlılar, Anadolu sahasındaki nüfusu Safevilere karşı dikkatli bir şekilde kontrolde tutmak niyetindeydi.

Osmanlılar Safevileri, “kızılbaş” ve “râfizi” tanımlarıyla dini bakımdan ötekileştirmekte idi. “Kızılbaş” ismi eski dinî inançlarını ve geleneklerini kendilerine has bir üslupla birleştiren ve sürdüren Türkmenlerin Şii anlayışları benimseyenlerini tanımlıyordu (Üzüm, 2002, s. 546). Osmanlılar Safeviler için tarihyazımında bilhassa “kızılbaş” terimini kullanmışlardır. Osmanlıların Bağdad seferiyle alakalı türkülerinde ise kızılbaş terimi hem Safevi askerlerini hem de Safevi Devleti'nin tebaasını işaret etmektedir.

Saray Bosna'da bulunan el yazması bir cönkte yer alan Bağdad türküsünde (Hasan, 1987, s. 93) sefer sırasında öldürülen Safevi askerlerini tanımlamak adına “Bârî Teâla'dan oldu inâyet/ Kızılbaş askeri kırıldı gâyet” ifâdesi kullanılmıştır. Yine aynı türkûde Osmanlıların din uğruna can verdiğine değinerek Acem şâhının –satraç oyununa atıfta bulunularak- mat edildiği vurgulanmıştır: Elli bin timarlı sipahi/ Din uğrına verdiler cânı/ Mat oldu yüzün ey Acem şâhı/ Gâzi Sultan Murad aldı Bağdad'ı. (Hasan, 1987, s. 93). Âşık bu türküsünde Sultan Murad'ı da tıpkı diğer kaynaklarda olduğu gibi “gâzi” olarak anmıştır. Abdurrahman Hıbrî Efendi, Bağdad'ın fethini anlattığı eserinde de Sultan IV. Murad'ı gazâ ve cihad meydanının atlısı, şeriatin

koruyucusu olarak tanımladığı şu beyit mevcuttur: “Fâris-i meydan-ı gazâ vü cihâd/ Hâris-i dîn Hazret-i Sultan Murad” (Hibrî, 2021, s. 81).

Osmanlıların türkülerinde, Safevileri dinen ötekileştirip, “gazâ”yı geçerli ve anlamlı kılacak başka bir tanımlama ise “Rafizî”dir. Rafizi terim olarak, Zeyd b. Ali’yi Emevîlere karşı başlattığı isyan esnâsında Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer’i meşrû halife kabul ettiği gerekçesiyle terkeden ilk İmâmîleri, ardından ise ilk üç halifenin hilâfetini reddettikleri için bütün Şii grupları, daha sonra da Şii unsurları taşıyan bazı bâtinî grupları kasdetmektedir. Yalnız bu terim daha sonraları, yaygın İslami anlayıştan uzak kalan muhtelif derviş gruplarını, Şiaya mensup olan Acemleri, Kalenderîleri ve bilhassa Safevi Devleti döneminde Anadolu’da ve İran’da bulunan Osmanlı muhalifi kızılbaş zümreleri için kullanılmıştır (Öz, 2007, s. 396).

Âşık Kâtibî’nin türküsünün başlangıç kısmına tekrar odaklanmamız gerekmektedir. Kâtibî, aslında “İslam askeriyiz” ifadesiyle tüm bu yukarıda anlattığımız siyasi ve dini arka planı taşıyan ve âşikâr kılan bir cümle kurmaktadır. Kendisini İslam askeri olarak nitelendiren Kâtibî/Osmanlı ordusu, dolayısıyla karşı tarafı kâfir ilân etmiş olmakta ve seferi meşrû bir zemine oturtmaktadır. Kâtibî’nin yine seferin/devletin politikasına gönderme yaptığı bir söylem ise türküsünün ikinci kıtasında yer almaktadır. “Kimse doğru yoldan şaşmasun diye/Alamet taşını diküp gideriz” (Sloane 3114, s.46b). Osmanlılar ve Safeviler Anadolu coğrafyasında büyük bir nüfuz savaşı vermekteydi. Muhtelif inançlardaki gruplar, inançlarının yakınlığı sebebiyle Safevilerle birlikte hareket ediyorlardı. Osmanlılar kendi tebaasında bulunan bu nüfusu Safevilerin coğrafyasına meyletmiş buluyordu ve bu durumdan memnun değildi. Dolayısıyla Osmanlıların Safevilerin tesirini ortadan kaldırmak isteyişlerinin bir sebebi de Anadolu sahasındaki muhtelif zümreleri yanında tutabilmektir. Osmanlılar için bu zümreler “doğru yoldan şaş”maktaydı ve Bağdad seferi bu şaşmanın önüne geçmek için yapılmaktaydı. Kâtibî’nin ikinci kıtasındaki “Kimse doğru yoldan şaşmasun diye/ Alâmet taşını dikip gideriz” ifâdelerinin Bağdad seferinin Anadolu’daki siyasî ve dinî politikaların cereyanındaki hareketli toplulukları Osmanlıların yanlarında tutma ve Safevi nüfuzuna girmelerini engellemeye yönelik bir hârekat olduğu yönünde söylenmiş olabileceği düşünülebilir.

Kâtibî, türküsünde Osmanlı ordusu askerlerini savaş âletleriyle birlikte târif ederken tekrar “gâzi” kavramını kullanmaktadır. Gâzilerin tir ü kemanlarını [ok ve yay] taşıdıklarını, oklarını sakladıkları tirkeşlerini sağ taraflarında, seyflerini [kılıçlarını]

ise sol taraflarında taşıdıklarını belirtmektedir (Sloane 3114, s.76b). Kâtibî'nin türküsünün dörtlüğüne sıkışıp kalmış bu tasvir, Osmanlı askerleri hakkında da bir görüntü sunmaktadır. Âşık, Osmanlı ordusunun İslam dini yolunda ser [baş] vermek amacıyla sefere gittiğini anlatmakta, ayrıca “günahlarımızı silkip gideriz” mısraında ise sefere katılanların günahlarından arınacağına/affolunacağına işâret etmektedir.

Kâtibî, *Mecmua-i Saz ü Söz*'deki türküsünde Sultan Murad için de “gâzi” unvanını kullanmaktadır. Bağdad seferi ile alâkalı manzumelerin ekseriyetinde ve Osmanlı tarih kroniklerinde Sultan IV. Murad için “gâzi” kelimesi pâdişahın isminin başına ilâve edilmektedir. Âşık, türküsünde “bir gâzi hünkârın peşine” düşölüp Bağdad'ın muhasarasına gidildiğini belirtmektedir. XVII. yüzyıl âşıklarından İbrahim'in pâdişahın vefâtından sonra pâdişahın dilinden söylediği türküsünde “Ölüm fikri gelmez idi yâdıma/ Dört iklimde gâzi derler adıma” ifâdesi geçmektedir (Elçin, 1988, s. 133).

Kâtibî'nin *Mecmua-i Saz ü Söz*'de yer almayan fakat başka kaynaklarda karşımıza çıkan Bağdad seferi manzumeleri de mevcuttur. Başka bir kaynakta yer alan Bağdad manzumesinde (Öztelli, 1976, s. 50) deryaların üzerine köprüler inşâ edip “Acem Şahı” deyip, Rafizi tehditini ortadan kaldırmak amacıyla “kılıç çeküp” sefere gittiklerinden bahsetmektedir.

Türküde gâzilerle alâkalı mânevi bir övgü de bulunmaktadır. Âşıkların bu türden dörtlükler söylemesinin türküyü dinleyenler üzerinde motivasyon oluşturmak amacıyla olduğu düşünülmektedir. Kâtibî, Bağdad seferi türküsünün ikinci dörtlüğünde Hak [Allah] Kur'an'da gâzileri övmüştür, şehitler üzerine ise rahmet kılmıştır ifâdesini kullanmaktadır (Öztelli, 1976, s. 50). Kur'an-ı Kerim'de cihad edenlerle alâkalı birden fazla âyet-i kerime bulunmaktadır. Bu âyet-i kerimelerden Bakara Suresi'nde yer alan ve cihad edenleri metheden bir âyetin Türkçe meâli şu şekildedir: İman edenler, hicret eden ve Allah yolunda savaşırlar; şüphesiz işte bunlar Allah'ın rahmetini umarlar. Allah çok yarlıgayıcıdır, sonsuz rahmet sahibidir”. Bu âyette Allah yolunda savaşırların yani gazâ eden gâzilerin Allah'ın rahmetini umabilecekleri anlatılmaktadır. Kâtibî türküsünde dinî atıfta bulunarak, Osmanlı ordusunun Allah yolunda cihad ettiklerini anlatmaktadır.

Kâtibî'nin türküsünde (Öztelli, 1976, s. 50) dikkat edilmesi gereken bir hususa da değinmek gerekmektedir. Âşık, gazâ ve gâzi kavramlarını yüceltmekte ve bu uğurda

ser vermek için sefere katıldıklarından bahsetmekte ve şehid olanların üzerine rahmet kılındığını eklemektedir. Türküsünün son dördlüğünde ise “Kâtibî der bahtı yaman ne çâre/ Feleğin zehrini yutmak göründü” mısraılarında bahtının yaman [kötü] olduğunu ve feleğin/tâlihın sunduğu bu durumu bir “zehir” olarak yutmak gerektiğine değinmektedir.

Âşığın bir diğer Bağdad seferi manzumesinde “at sürüp düşmana çıkmak göründü” deyip, “gâzi” olarak anıldığı için Allah’a şükretmektedir (Öztelli, 1976, s. 57). Seferin Osmanlıların lehine gâlibiyetle neticelenmesini ise evliyaların ve velilerin “himmet”iyle olduğunu belirtmektedir. Kâtibî mahlasını kullandığı son dördlükte ise dâima gazâdan söz etmesini kendisine öğütlemektedir: “Kâtibî yaz dâim gazâ bâbından/ Hak uyarsın seni gaflet hâbından [uykusundan]”.

Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi’nin eserinde de, bu seferdeki gazâ anlayışı ile alâkalı bir değerlendirme mevcuttur. Abdülkadir Efendi, Bağdad şehrinin fetholunduğunu aktardıktan sonra “bu gazâ, gazâ-yı ekberdir” şeklinde yapılan gazânın en büyük gazâ olduğunu ifâde etmektedir. Bu görüşünü de Bağdad şehrinin evliyâlar şehri olmasına, İmam-ı Azam Ebu Hanife ile Şeyh Abdülkadir Geylani’nin bu şehirde medfun olmalarına bağlamaktadır (Abdülkadir, 2003, s. 1103). Abdülkadir Efendi, gâzilerin Bağdad’ın içine girip doyumluklar ve ganîmet yağmaladıklarını da aktarmaktadır (Abdülkadir, 2003, s. 1103).

Alioğlu da Ali Ufkî’nin nota koleksiyonunda bulunan “Türki Beray-ı Feth-i Bağdad” başlıklı türküsünde (Sloane 3114, s.47b) seyrinde [rüyasında] Osmanlı askerlerinin zafere ulaştığını gördüğünü ve Allah’ın izniyle “gâzilere” Bağdad’ın feth olunacağını müjdesini vermektedir. Ardından Osmanlı gâzilerinin başlıca arzularından biri olan, Hanefî mezhebinin önderi Ebu Hanife’nin türbesinin üzerinde namazlar kılınacağını ve ezanlar okunacağını ummaktadır. Âşık Alioğlu’nun ezan okunmasına ve namaz kılınmasına atıfta bulunması âşığın Bağdad’daki Safevilerin bu İslamî hükümleri yerine getirmemesinden ve İmam-ı Azam Ebu Hanife’nin türbesine hürmet göstermemesinden dolayıdır. Âşık bu düşüncelerini dördlüğünde şu şekilde aktarmaktadır: “Askerin üstünde bir seyir gördüm/ İnşallah gâziler Bağdad alınır/ İmam Azam türbesinin üstünde/ Ezanlar okunur namaz kılınır” (Sloane 3114, s.47b).

Yukarıdaki bahsettiğimiz üzere Osmanlılar XVII. yüzyıldaki bu çetin mücâdele esnâsında Safevileri dinen ötekileştirip, “gazâ”yı mümkün ve anlamlı hâle getirmek

amacıyla düşmanları için kullandıkları tanımlardan biri de “rafizi” idi. Âşık Alioğlu da Safeviler için türküsünde (Sloane 3114, s.47b) rifaz [râfîzî] terimini kullanmaktadır.

Alioğlu türküsünün ikinci dörtlüğünde (Sloane 3114, s.47b) “Rûm gâziler” unvanıyla andığı Osmanlı askerlerinin Safevi seferiyle birlikte şark tarafına cenge çıktıklarını söylemekte, İmam-ı Azam türbesinin Safevilerin ellerinden kurtarmak amacıyla Rafizilerin ciğerlerini söktüklerini kaydetmektedir. Safevi hükümdarına ve ordusuna karşı sefere giden ve kahraman beyler tarafından toplanarak sefere giden Osmanlı askerlerinin kimilerinse şehid olarak arzularına ulaştıklarını belirtmektedir.

Âşık Mustafa da manzumesinde (Öztelli, 1976, s. 37) Osmanlı askerlerini “gâziler” olarak nitelemektedir. Gâzilerin keskin kılıçlarıyla Safevilerin kanlarını çöllere akıttığını, İmam-ı Azam Ebu Hanife’yi de kasederek imamların yoluna ser [baş] vereceklerini vurgulamıştır.

Âşığı tespit edilemeyen bir Bağdad şiirinde (Öztelli, 1976, s. 54) Osmanlı askerlerinin Rafizileri “kırmak” kasdıyla Safevilerin üzerine sefere çıktıklarına değinilmiştir. Türküde, Hz. Ali ile anılan zülfikar kılıcının Rafizileri kırmak/yok etmek amacıyla ele alındığını, “balyemez topları”nın Bağdad üzerine salındığı anlatılmaktadır. Allah’ın Osmanlı ordusuna Bağdad’ı fethetmek için yardım ettiğine ve Osmanlıların Bağdad’ı fethetmek için gayret sarfettikleri söylenmektedir. Bahsedilen türküde Safeviler “kâfir” olarak ötekileştirilmektedir: “Bezdireyim kâfirleri canından/ Atlar geçmediler adam kanından” (Öztelli, 1976, s. 54). Bu anlatımla birlikte Osmanlı-Safevi savaşının Bağdad kalesindeki savaşının ne denli yüksek kayıplara ve mücadeleye sahne olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı askerlerinin şehid olanlarının Hakk’a teslim edildiği belirtilen türküde, gâzilerin için “Ya Rab, sen nasib et firdevs bağın” duası edilmiştir. Osmanlı askerlerinin din aşkına “gazâ tıgını [kılıcını]” çektikleri ifade edilmiştir. Bu ifade yukarıda da bahsettiğimiz üzere Osmanlıların Şii Safevilere yönelik seferini meşrulaştırma ve Safevileri öteki kılma yolundaki düşünüş biçimlerinin müzik yoluyla anlatımıdır.

Âşık Derviş Ali, imamlara yüz sürmek amacıyla Acem diyârına sefere çıkan Osmanlı askerlerinden Bağdad yolunun geçilmez olduğunu tasvir ettiği Bağdad seferi türküsünde “Âl-i Osman’ın kılıncının ucunda Rafizilerin canından âciz kaldığını” anlatmakta, Osmanlı ordusundan şehid düşen askerlerin kanından Bağdad’ın selinin gül gibi renk aktığını kaydeder (Öztelli, 1976, s. 52). Safevilerin inat ederek âsi

olduklarını/ kâfir olduklarını bu yüzden başlarını kaybettiklerini vurgulamıştır. Âşık Derviş Ali'nin türküsünde de diğer türkülerde olduğu gibi Osmanlılar, “kâfir” Safevi devletine sefer eden “gâzi”lerdir. Demiroğlu da türküsüne “gâzi” olarak nitelendirdiği Osmanlı askerlerine seslenerek başlamaktadır: “İşitmiş olun gâziler/ Varalım Bağdad üstüne” (Öztelli, 1976, s. 47). Son dörtlüğünde sözünün hak ve hilafsız olduğunu belirten âşık, Osmanlılarda gayretin çok olduğunu söylemektedir. Anonim bir Bağdad seferi türküsünde de (Hasan, 1987, s. 93) Allah'ın inâyetiyle [yardımıyla] Kızılbaş askerlerinin “gâyet kırıldığı” bu sebeple de cümle Osmanlı vilâyetlerinin şâd olmasını ve donanmasını müjdelemektedir. Ölenlerin şehid kalanların ise gâzi olduğunu ifade eden âşık, kırk bin Rafizî'nin öldürüldüğünden bahsetmektedir. Âşık, Osmanlı ordusu hakkında “elli bin tımar yüz bin sipahi/ din uğruna verdiler canı” ifâdeleriyle Osmanlı ordusunun din uğrunda savaşılan gâziler olduklarını, bu savaşın diğer âşıklar gibi İslam dini uğruna yapılmış bir savaş olarak nitelendirmektedir (Hasan, 1987, s. 93). Kul Mustafa ise Bağdad'ı konuşturduğu türküsünde (Öztelli, 1976, s. 48) Rafizilerin elinden yanıp kül olduğundan bahsetmekte, Rafizilerin Bağdad'daki sünni değerlere yapılan tahribata atıfta bulunmaktadır.

Türkülerde olduğu gibi 1638'deki Bağdad seferi esnâsında güzergahları ve harekâtı anlatan *Bağdad Seferi Menzîlnâmesi*'nde de Osmanlı askerleri gâzi olarak anılmıştır. *Menzilname*'de Bağdad kuşatması esnâsında “mel'un” olarak nitelenen Kızılbaş askerinin, Kapudan Paşa'nın bulunduğu meterisi basmak niyetinde olduklarını fakat “gâziler”in bu sırada hazır bulunup Safevi ordusunu kaçırdığı belirtilmiştir (Çolak, 2015, s. 83). Abdurrahman Hıbrî Efendi de *Târih-i Feth-i Bağdad*'ında Müezzinzâde Fikrî Efendi'nin Bağdad'ın fethiyle alâkalı tarih düşürdüğü şu beyite yer vermektedir: “Râfizilerden de burc-ı evliyâyı aldılar” (Hıbrî, 2021, s. 109). Bağdad'ın alınışı için şâir tarafından düşürülmüş bu beyitte, “burc-ı evliya” olarak nitelenen Bağdad'ın Safevilerin elinden kurtarıldığına işâret edilmiştir.

Sultan IV. Murad'ın Safevilerle alakâlı olarak yazdığı hatt-ı hümayunlarda da Safevilerle olan dini ilişkilerine dâir ayrıntılar bulunmaktadır. Sultan IV. Murad, Yeniçerilerin her türlü ihtiyaçlarının karşılanacağından ve Kızılbaşın intikam alınmasının beklendiğini belirttiği ve yeniçeri ağasına yazdığı hatt-ı hümayununda Safeviler için din düşmanı anlamına gelen “a'da-yı dîn” ifâdesini kullanmıştır (Bayır, 2014, s. 163). Sultan Murad Yeniçeri ağasına hitâben yazdığı hatt-ı hümayununda ise “uğur-ı şerifimde gazâ eylesiniz ki ben dahi hazz idem” ifâdesiyle askerlerinden gazâ

etmelerini beklediğini ve bu gazâdan memnun olacağını anlatmıştır. Ayrıca Sultan Murad, hatt-ı hümayununda fi-sebilillah -Allah yolunda- gazâ edecek kulları için hayır dua edeceğini belirtmiştir (Bayır, 2014, s. 183). Sultan Murad, Yeniçeri ağasına yazdığı bir başka hatt-ı hümayununda ise “cümle kullarımı bugün için beslerim; bu zamanda benim seferimde bulunmayan benim kulum değildir. Gelmeyenlerin işi bellidir” tehdidinde bulunmuştur (Bayır, 2014, s. 193).

Sultan Murad, Bağdad kalesinin alınmasından sonra İslam memleketlerine gönderdiği fetihnamede Safevileri kötü geçinimli Râfiziler olarak anmakta, Bağdad’ın kadim bir İslam memleketi olmasının yanı sıra, ecdâdı Sultan Süleyman tarafından feth edilmiş olduğunu da hatırlatmaktadır (Bayır, 2014, s. 203-204).

5.2 “Pâdişâhı Görmeyenler”: Türkülerde Sultan Murad ve Şah Safi İmajları

Sultan IV. Murad’ın 1638 senesindeki Bağdad seferi esnâsında seferin sebebini açıklarken şu cümleleri kullandığı rivâyet edilmektedir: “Ben buraya İranlıları bozguna uğratmaya geldim, bu kale bana atalarımın mirasıdır ve işte bu gerekçe beni buraya getirdi” (Loir, 2016, s. 124). Sultan Murad’ın atıfta bulunduğu üzere Bağdad kalesi, atası Sultan I. Süleyman’ın Irakeyn seferiyle Osmanlıların hakimiyetine geçmiştir. Sultan Murad’ın amaçlarından biri 1623 senesinde Safeviler tarafından ele geçirilen Bağdad’ı –yani atalarının fethederek miras bıraktığı toprakları- istirdad etmek, geri almaktır. Sultan IV. Murad’ın bu mirasa sâhip çıkabilmesi için tıpkı ataları gibi uzun seferlere çıkıp parlak bir iktidar oluşturması, böylece atalarının unvanlarına ulaşması gerekiyordu.

Osmanlıların fetih/fütühat yönünden en etkili sultanları olan IV. Murad’ın ataları Sultan I. Selim ve Sultan I. Süleyman’ın Osmanlı tarih yazımında siyasi ve karizmatik unvanları vardı. XVI. yüzyılda bilhassa diplomatik belgelerde ve tarih yazıcılığında Sultan Selim ve Sultan Süleyman için kullanılan sahib-kıran –ki antik Pers kökenlidir- zıllu’llahi fi’l arz ve mehdi-i sahib-zaman gibi siyasi ve dini karizmatik unvanlar, padişahları hem Hristiyan devletlerle hem de Müslüman devletlerle olan diplomatik ilişkilerde/yazışmalarda karizmatik bir mevkiye konumlandırıyordu.

Feridun Beğ, münşeâtında “sahib-kıran” unvanının kullanıldığı bir belgede Osmanlı sultanını, “nice memleketler alarak oralara taşlar bağışlayan bir hakan ve tahtta oturan bir “sahib-kıran” olarak tanımlamaktadır (Ocak, 2021, s. 128). Sahib-kıran unvanı büyük topraklar fethetmiş ve “taşlar bağışlamış” Osmanlı sultanları II. Mehmed,

I.Selim ve -1523’de Bağdad’ı fetheden- I. Süleyman için birçok tarih kaynağında kullanılmış, bu durum gelenekleştğinde ise tarih yazıcıları/münşiler padişahların “devr-i saltanat”larında profillerine göre metinlerde bu unvanlara yer vermiştir. Bağdad seferine katılan vazifelilerden biri tarafından kaleme alınan ve günü gününe kronolojik olarak seferde katedilen güzergâhın ve olayların kaydedildiği “*Bağdad Seferi Menzîlnâmesi*”, “sâhib-kıran” kelimesiyle başlamaktadır: “Sâhib-kırân-ı a’zam ve şehen-şâh-ı muazzam Sultanü’l Arab ve’l- ‘Acemü’l mücâhid fi sebilillah Ebu’l-gâzi...” (Çolak, 2015, s. 49). Anlaşılabacağı üzere dönemin birçok kaynağında bu ifadeye rastlamaktayız.

Ali Ufkî’nin nota koleksiyonunda Bağdad seferi türküsü bulunan Âşık Kâtibî’nin başka bir manzumesinde, tıpkı münşilerin ve diğer Osmanlı tarih yazıcılarının Osmanlı hükümdarı Sultan IV. Murad’a yakıştırdığı “sahib-kıran” unvanı geçmektedir: “Ali’dir Hamza’dır sahib-kırandır/ Kaçma Şâh seyreyle Sultan Murad’ı” (Öztelli, 1976, s. 43). Sahib-kıran kelime itibariyle “Müşteri [Jüpiter] ile Zühre’nin [Venüs] bir burçta toplanarak birbirlerine yaklaşma durumuna geldiği vakitte doğmuş olan” anlamına gelmekte olup; uğurlu, kutlu, bahtiyar, tâlihi yâver, her zaman muzaffer, galip ve cihangir hükümdarlara verilen bir sıfattır” (Ocak, 2021, s. 126).

Ahmet Yaşar Ocak’a göre sahib-kıran unvanı, Osmanlı padişahlarının karizmalarını yansıtmaya elverişli olduğu için onlar için mutluluk vericiydi (Ocak, 2021, s. 126). Kâtibî’nin türküsünde geçen “sahib-kıran” ifâdesinden de yola çıkarsak âşıkların da türkülerinde bu unvanlara yer vererek hükümdarlarını memnun etmek arzusu duyduklarını düşünebiliriz. Musikişinas tarihçi Solakzâde de *Târih-i Solakzâde* isimli eserinde Sultan IV. Murad’ın saltanatını anlatırken şu ifâdeleri kullanmaktadır: “Sultan Murad Han Hazretleri Âl-i Osman’ın sahib-kıranı, İslam halifelerinin en namlısı, ilim ve irfanda müstesna, cömertlikte ise nihayetsiz, cihangirlik fenninde benzersiz ve ülkeler zaptetmekte de naziri yok idi” (Solak-zâde, 1989, s. 514).

Ali Fuat Bilkan’a göre sahib-kıran, Mehdici-kıyametçi anlayışa ait bir kavram olarak hükümdarın zamanın son sahibi olduğunu ifade eder (Bilkan, 2021, s. 77). İslam coğrafyasındaki hükümdarlar için kullanılan sahib-kıran unvanı, henüz II. Mehmed devrinde ortaya çıkmış II. Bayezid ve I. Süleyman devrilerinde ise bir sıfat hâline gelmiştir (Bilkan, 2021, s. 77). Bilkan, “sahib-kıran” kavramının I. Süleyman gibi “kudretli” padişahlar için kullanıldığı halde XVI. yüzyılın sonlarında bazı olumsuz çağrışımlar içerdiğini de ifade etmektedir (Bilkan, 2021, s. 81).

Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, Osmanlıların Bağdad’a hücum ettikleri zaman aman dileyen Safevi ordusundan Kızılbaşların Sultan Murad’ın “sahib-kıran”lığını kabul edercesine nidâ ettiklerini aktarır. Abdülkadir Efendi, Osmanlıların -asakir-i İslam’ın-, “arslanlar gibi” Bağdad kalesine top ve tüfenklerle hücum ettiği sırada içeriden “el-Aman, el-Aman” sadalarının yükseldiğini ve yüz yerden “Emân yâ Seyfe’l-İslam [İslam’ın kılıcı], ve yâ Sahib-kıran-ı zeman [zamanın sahib-kıranı] ve yâ Nebîre-i Al-i Osman ve yâ gâziler, Allah ve Rasûlullah seversenüz top u tüfeng atman [atmayın]” dediklerini yazmaktadır (Abdülkadir, 2003, s. 1099). Olayın bu şekilde cereyan edip etmediği yahut Safevilerin bu şekilde aman dileyip dilememesinden ziyâde Topçular Kâtibi’nin târihinde Kızılbaşların aman dilemelerini bu kelimelerle nakletmesi üzerinde durduğumuz “sahib-kıran” unvanının kullanımı bakımından ehemmiyete hâizdir.

Abdurrahman Hıbrî Efendi, *Tarih-i Feth-i Bağdad* isimli eserinde XVII. yüzyıl divan edebiyatı şâirlerinden Cevrî’nin Bağdad seferi ile alâkalı yazdığı bir beyte yer vermektedir. Bu beyitte de Sultan IV. Murad, sahib-kıran unvanıyla anılmaktadır: “Hazret-i Sultan Murâd ol hüsrev-i sâhib-kıran/ Kim ider rezmin görenler rüstem-i destânı yâd” (Hıbrî, 2021, s. 113). Cevrî, bu beyitinde Sultan Murad’ı sahib-kıran unvanıyla anarken ayıca pâdişahın savaşını görenlerin İran şâiri Firdevsi’nin *Şehnâmesi*’ne gönderme yaparak, İran’ın ve Keyanîler çağıının en ünlü kahramanı Rüstem’i (Yıldırım, 2012, s. 397) yâd edeceklerini belirtir.

XVII. yüzyıl âşıklarından İbrahim’in Sultan Murad’ın vefâtının ardından söylediği türküsünde ise “Gayret-i dîn için gazâyâ gittim/ Sâhib-kıran idim ne cenkler ettim” ifâdesi kullanılmıştır. Tarihçi Naima Mustafa Efendi de seferin sonunda düzenlenen padişah divanını tasvir ederken Safevilerden Bektaş Han’ın geldiğinde “padişah-ı sahib-kıranı” göreceğini ifâde etmektedir (Na’îmâ, 2014, s. 890). Bu noktada şunu da belirtmek gerekiyor ki, sahib-kıran yalnızca Osmanlı hükümdarlarına verilen bir unvan değildir. “Sahib-kıran” sıfatıyla Bağdad’ı fethetmeye giden Sultan IV. Murad’ın bozguna uğratmak istediği Safevilerin de hükümdarları için kullandığı bir unvandır.

Safevi Devleti’nin kurucusu Şah İsmail’in sahibkıranlık iddiasına yöneldiği bilinmekle birlikte bu unvan genel itibariyle İran tarihinde kudretli ve uzun süre tahtta kalan hükümdarlar için kullanılmaktaydı (Ocak, 2021, s. 128).

Sahib-kıran unvanı, Osmanlılarda olduğu gibi Safevi vakanüvisleri tarafından şahlarının siyasi ve askeri başarıları için kullanılan bir unvandı. Unvanın kullanım sebebinin Safevi emellerini dinin de ötesinde evrensel bir noktaya taşımaktır. Sahib-kıran unvanı, XV. yüzyıla değin Asya’da hâkimiyet sağlamış Büyük İskender, Cengiz Han ve Timur tarafından kullanılmıştır (Çınar, 2017, s. 64).

Kâtibî’nin IV. Murad için “sahib-kıran” sıfatını kullandığı manzumede yine Sultan Murad için kullanılan bir unvan dikkat çekmektedir. Kâtibî türküsünün üçüncü kıtasında şu ifâdeleri kullanmaktadır: Sultan Murad’dır hünkârın adı/ Aç gözünü Şah oğlu hasmını tanı/ Mehdi budur açsa gerek cihânı (Öztelli, 1976, s. 43). Âşık Kâtibî, Acem şâhını hasmını iyi tanıması yönünde uyarıyor ve Acem iklimine akıp giderek “cihanı açan” Sultan Murad’ı işaret ederek, Mehdi ancak böyle olsa gerek demektedir. Peki Sultan Murad için türkünün bu kısmında Mehdi unvanının kullanılmasının sebebi ne olabilir? Her padişah için alelâlede kullanılır bir unvan mıdır? Osmanlı târih yazıcılarının eserleri incelendiğinde Kâtibî’nin bilhassa Mehdi kavramını kullandığı anlaşılmaktadır. Ahmet Yaşar Ocak’ın tarifine göre “mehdi” inancı, Yahudi ve Hristiyanlıktaki Mesi-Mesih kavramının İslamileşmiş ve belli ölçüde farklılaşmış bir yansıması olup zulüm, baskı ve haksızlığa uğramış kitlelerin kendilerini kurtaracak, ideal bir düzen kuracak ve adaleti sağlayacak, “ilahi yetkilerle donatılmış bir kurtarıcı”dır (Ocak, 2021, s. 129).

Tıpkı “sahib-kıran” unvanında olduğu gibi “mehdi” kavramı da Safeviler tarafından kullanılmıştır. Hatta Safevi şahı İsmail, kendini hem insan görünümünde Tanrı hem de mehdi olarak propaganda ediyordu (Ocak, 2021, s. 130). Asıl itibariyle Sultan Murad için Kâtibî’nin türküsünde kullandığı “mehdi” ve “sahib-kıran” unvanları Safevilere hiç yabancı değildi. Osmanlı sultanları için mehdi unvanı özellikle Safevilerle mücadele eden padişahlar için kullanılmıştır. Ali Fuat Bilkan’a göre mehdilik anlayışı padişaha manevi bir üstünlük sağlama anlayışının eseridir (Bilkan, 2021, s. 70). Bilkan, Şah İsmail’in XVI. yüzyılda “kayıp imam” veya “mehdi” olarak kabul edilmesinin Osmanlı sultanlarının da bu unvanlarla anılmasına zemin hazırladığını ifade etmektedir (Bilkan, 2021, s. 76).

Osmanlı kaynakları Şah İsmail ve Safevilerle mücadele eden Sultan I. Selim’i ve Bağdad’ı tertip ettiği Irakı seferiyle Osmanlı toprakları arasına katan I. Süleyman için “mehdi” sıfatını öne çıkarmışlardır. Dolayısıyla Kâtibî’nin türküsünde de yine Safevilerle mücadele eden Bağdad seferi düzenleyen Sultan Murad için “mehdi”

kavramının kullanılması gayet anlaşılır bir hâl almaktadır. Ahmet Yaşar Ocak, I. Selim için kullanılan mehdi unvanını Mısır seferine katılan halk şâirlerinden Bahşi'nin mısralarını örnek göstererek açıklamıştır (Ocak, 2021, s. 134).

Ocak'ın bir âşığın mısralarını tarih yazımı kaynağı olarak kullanması göz önüne alınırsa Kâtibî'nin Bağdad seferi türküsü de yine aynı düşünüş tarzıyla bu sefer Sultan Murad için kullanılan “mehdi” unvanını açıklarken kullanılabilir. Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğu ve İslam* isimli kitabında bu bahsi geçen kısmı açıklarken aslında XVI. yüzyılda yaşamış bir âşığın türküsünü kaynak göstermesi tezimizde amaçladığımız Bağdad seferi türkülerinin de Osmanlı tarihyazımında kullanılabilirliğinin bir örneği olmaktadır. Tıpkı Cemal Kafadar'ın XVI. yüzyıl sonrası gelenekselleşen gâzilik ve gazâ kavramlarını *İslam Ansiklopedisi*'ndeki maddesinde Temeşvarlı Gâzi Âşık Hasan'ın türküsünü kullandığı gibi. (Kafadar, 1996, s. 427). Bağdad seferine katılmış olan Kâtibî'nin türküsünde yer verdiği iki unvan üzerinden Osmanlı sultanlarının şahsiyetleri üzerine nasıl çıkarımlarda bulunulabileceğini ve Osmanlı tarihçilerinin yazdığı meselelere nasıl katkılar sağladığını görebilmekteyiz. Ocak, Osmanlı sultanlarının bu kavramları bilinçli olarak kullandıklarını ve içselleştirdiğini ifade ederek Klasik Osmanlı sultanlarının eski Türk, Ortadoğu İslam öncesi ve İslam hükümlerlik ve devlet geleneğinin kendilerine devrettiği siyasi ve dini karizmatik unvanlara sâhip çıktıklarını belirtmektedir (Ocak, 2021, s. 138).

Âşık Mustafa'nın Ali Ufkî'nin nota koleksiyonu *Mecmua-i Saz ü Söz*'de kayıtlı Bağdad seferi türküsü, Sultan IV. Murad'ın kuşatmadaki otağına ilişkin bir atıfla başlamaktadır (Sloane 3114, s.49b). Bağdad Seferi'ne katıldığı bilinen Âşık Mustafa, Sultan IV. Murad'ı (Şekil 4) görmeyenler onun otağının azameti, heybetini görüp onun ne denli büyük bir hükümdar olduğunu anlasın meâlindeki “Padişahı görmeyenler/ Heybet alsın otağından” şeklinde bir ifade kullanmıştır.

Şekil 5.1: Max Fruchtermann'ın “Des Cronologies Ottoman” Kartpostal Albümündeki Sultan IV. Murad tasviri, Hulusi Özbay arşivi.

Otağ-ı Hümayun, pâdişahların sefer esnâsında kullandığı bir hükümdara yaraşır biçimde süslemeli, büyük ebatlı ve gösterişli şekilde imal edilmiş pâdişah çadırlarına verilen isimdir (Çürük, 1993, s. 164). Padişahlar sefer esnâsında kurulan bu çadırlarda kalır, savaşları yine bu çadırlardan yönetirlerdi. Sultan IV. Murad, Kasım 1638’de şehrin birkaç kilometre yakınında bulunan İmam-ı Azam Ebu Hanife’nin türbesine vardığında çadırı bu mevkiye kurulmuştur (Hıbrî, 2021, s. 93). Sultan Murad, *Bağdad Seferi Menzilhâmesi*’nde verilen bilgiye göre İmam-ı Azam mevkine yakın ve yüksek bir tepede otağ-ı hümayunun kurulmasını emretmiştir (Çolak, 2015, s. 78).

XVII. yüzyıl Osmanlı kroniklerinden birini kaleme alan Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, Sultan Murad’ın Bağdad’a vardığında kurduğu otağından bahsederken, padişah için “sahib-kıran” unvanını kullanarak Osmanlı ordusunun İmam-ı Azam mevkiinde konumlanışını anlatmaktadır. Zamanın İskender’i, kahramanı ve “sahib-kıran”ı Sultan Murad’ın ihtişamlı otağ-ı hümayunun etrâfını yeniçeri odalarının sardığını, şahi toplarının zincirlendiğini anlatırken İslam askerlerinin Bağdad’ı kuşattığını Bağdad sahrasında kös, tabl ve nefir gibi müzik aletlerinin sesinden ve

halkın izdihamını “ruz-i kıyametten nişan verürdü” şeklinde kıyamet gününe benzetmektedir (Abdülkadir, 2003, s. 1094).

Osmanlı sultanlarının otağları/çadırları, Âşık Mustafa’nın manzumesine konu olduğu gibi birçok şâir tarafından konu edilmiştir. Âşık Mustafa’dan yaklaşık bir asır sonra Sultan I. Mahmud’un otağını medheden divan şâiri Seyyid Vehbi, Âşık Mustafa’nın kullandığı ifâdelerinin neredeyse aynısını kullanmıştır. Seyyid Vehbi, “O tahtı süsleyen ve taç giyen padişahı kim görmediyse Büyüklük/heybet nasıl olur baksın, gelip otağından ibret alsın” anlamında “Şevket nic’olur nezâre kılsun/Gelsün otâğından ‘ibret alsun” kelimelerini kullanmıştır (Düzlü, 2016, s. 84). Farklı dönemde yaşamış iki isim olan Âşık Mustafa ve Seyyid Vehbi’nin kullanımlarına bakacak olursa “otağından ibret almak” diye bir deyim olduğu düşünülebilir.

Derviş Ali’nin şiirinde, “Beyler kurdu altın alem otağı” dizesi bulunmaktadır (Öztelli, 1976, s. 52). Altın alemlî otağın kurulduğundan bahseden Derviş Ali, muhtemelen Sultan IV. Murad ve erkânının çadırlarından bahsetmekte, bilgi vermektedir. Pek çok Osmanlı kaynağında pâdişah ve erkânının çadır direklerinin altın ve gümüş plakalarla kaplı olduğu ve üzerine altın alem takıldığı belirtilmektedir (Çürük, 1993, s. 158). Altın alem geleneğinin İslamiyet’in kabulü öncesinde de var olduğunu Türklerin çadırlarının tepelerine ayı temsilen küre şeklinde kıymetli taşlardan imal edilmiş birçok türde alemler taktıkları bilinmektedir (Bozkurt, 1993, s. 159).

Bağdad seferindeki Sultan Murad’ın otağına iki âşığın manzumesinde daha bahsedilmektedir. Âşık Demiroğlu, “Sarptır Bağdad’ın eteği/ İçi erenler yatağı/ Sultan Murad’ın otağı/ Kurulur Bağdad üstüne” şeklindeki kıtasında Sultan Murad’ın otağının hazırlanışını anlatmaktadır (Öztelli, 1976, s. 47). Kâtibî ise Sultan Murad’ın otağının kurulduğundan ve sert mevsim şartlarından bahsetmektedir: “Otak konu yağan kıştır borandır/ Okunan zıllullahtır Kur’andır” (Öztelli, 1976, s. 43).

Sultan Murad’ı “yeryüzünün mâhı” olarak öven Âşık Mustafa, pâdişahın şecaat/kahramanlık timsâli bir hükümdar olduğunu vurgulamaktadır: “Odur yeryüzüdür mâhı” (Sloane 3114, s.49b). Âşığın Sultan IV. Murad için kullandığı “Süleyman” unvanı da incelenmeye değerdir. Hz. Süleyman, dünyevi gücün ve saltanatın sembolü kabul edilmektedir (Çınar, 2017, s. 135). Bu unvan, methedilen kişinin/hükümdarın gücünü ve kuvvetini ifâde etmek için kullanılmakta idi. Osmanlı tarih yazımı ve edebiyatındaki kaside ve kroniklerde unvana sıkça rastlanmaktadır.

Bağdad seferine katılan Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi de Sultan Murad'ın Bağdad seferi için hareketini anlatırken eserinde birkaç yerde bu türden azametli ve mehip, tumturaklı alayların ancak “hazret-i Süleyman Nebi aleyhi's-salam zaman-ı şeriflerinde vâki olmuştur” demektedir (Abdülkadir, 2003, s. 1073).

Naima Mustafa Efendi de *Tarih-i Naima* ismiyle bilinen meşhur eseri “*Ravzatü'l-Hüseyn fî Hulâsati Ahbari'l-Hafıkayn*”da, Bağdad seferi esnâsında padişahın otağındaki bir divanı tasvir etmektedir. Vezir çadırından otağ-ı hümayuna kadar askerlerin iki saf hâlinde dizildiğini, pâdişahın ihtişamlı şekilde giyindiğini ve maiyyetinin de ihtiramlı bir şekilde etrâfına dizildiğini anlatırken merâsimi “âyin-i Süleymanî” olarak niteleyerek yine Hz. Süleyman unvanına bir atıfta bulunmaktadır (Na'imâ, 2014, s. 890).

Müteferrika Ahmed, sefer esnâsında Sultan Murad'ın metrislere gelip Vezir-i zam Tayyar Mehmed Paşa'ya emir vermesini anlatırken sultanın İslam padişâhı ve Hz. Süleyman gibi zamanın kahramanı olduğundan bahsetmektedir. Eserinde “ve erte yevm ‘ales’s-seher pâdişâh-ı İslam zıll-i halîfe-i Melik-i ‘Allam kahramân-ı zamân mânend-i hazret-i Süleyman hazretleri” diyerek Sultan Murad'ın muhasara esnâsında metrislere geldiğini aktarmaktadır (Ahmed, 2020, s. 50).

İnalcık'a göre Sultan IV. Murad, halk arasındayken “azamet ve heybet”ini göstermeye bilhassa çaba sarfetmiştir. Bağdad seferine çıkacağı zaman, savaş için gösterişli bir şekilde kuşanmış ve Üsküdar'a geçmiş, halk pâdişahı “Aleyke avnullah” diyerek uğurlamıştır (İnalcık, 2016, s. 215).

Dönemin iktidar sahibi için kullanılan Süleyman unvanına yukarıda bahsettiğimiz diğer unvanlar gibi Osmanlıların rakibi Safevilerde de kullanılmıştır. Osmanlı kaynaklarında olduğu gibi Safevi kaynaklarında da “Süleyman” ihtişamı sembolize etmektedir (Çınar, 2017, s. 137). Bu tespit üzerinden asıl itibariyle, Osmanlı ve Safevi devletlerinin zihin ve düşünüş dünyalarının oldukça benzer olduğu âşikâr biçimde gözükmektedir. İnanişâ göre Peygamber Hz. Süleyman, bahşedilen ilahi güç sebebiyle dünya üzerindeki varlıklara hükmetmiştir. Dolayısıyla dünyaya muktedir olma yönünden, hükümdarlara yüklenen bir vasıf olmuştur (Çınar, 2017, s. 137).

Âşık Mustafa'nın türküsünde (Sloane 3114, s.49b) Sultan Murad'a ilişkin bir diğer detaysa, onun iktidarındaki sert tavır ve koyduğu yasaklara yöneliktir. Âşık, Bağdad'ı fethetmek için yatağından kalkarak “Diyar-ı Acem’e gelen Sultan Murad’ı övdüğü

türküsunün üçüncü kıtasında, pâdişahı “Anka kuşu”na benzetmiş, yasağından tüylerin ürktüğünü ifade etmiştir: “Döşendi halı serâser/ Artık kuruldu taht-ı ser / Sultan-ı Anka açtı per/Tüyler ürker yasağından” (Sloane 3114, s.49b).

Sultan IV. Murad 1632 senesi itibariyle hem annesi Kösem Sultan’ın himâyesinden çıkmış hem de devlet üzerindeki iktidarını tam anlamıyla arttırmış idi. (İnalcık, 2016, s. 187) Kabahatli yeniçerileri idam ettiriyor, asayiş bakımından sert tedbirler alıyordu. 1633 senesinde Cibali’deki bir kalafatçı dükkanında çıkan yangın, büyüyerek İstanbul’u etkisi altına almıştır. Bu yangının kahvehane ocağından çıktığı şâyiası ve eskiden beri bozahane, kahvehane ve meyhane gibi halkın toplandığı mekânların türlü dedikodulara yol açtığı düşüncesiyle Sultan IV. Murad, her tarafta kahvehanelerin kapatılmasını emretmiştir (İnalcık, 2016, s. 216).

Kahvehanelerin kapatılmasından sonra tütün içme yasağının da getirilmesiyle birlikte Sultan Murad’ın yasakları arttı. Bu yasakların yanında Sultan Murad’ın bizzat kılık değiştirerek tebdil-i kıyafet sert denetimlerde bulunması ve “başını keserim” tehdidiyle biten yasak emirleri halk arasında öyle bir korku yarattı ki, kimse evinde dahi pâdişahın aleyhine bir söz edemez olmuştur (İnalcık, 2016, s. 219).

Padişahın sert tutumu Bağdad seferi esnâsında da devam etmiştir. Sefere iştirak eden Naima Efendi sefer esnâsındaki katl ve idamlara sık sık değinmektedir. Halep havalisinde iken duhan [tütün] içenlerin katline dâir Âşık Mustafa’nın “tüyler ürker yasağından” ifâdesini anlaşılır kılacak hâdiselere şu şekilde değinmektedir: “Haleb’de dahi yirmi adam ahz u katl olunmuştu. Hacca-gür menzilinde dahi altı adam katl olundu. Bu duhan içenlerin kimi orduda eli ayağı kırılıp siyaset olunur ve kiminin otağ önünde kırılır ve kiminin boynu urulur [vurulur] ve kimin [kimini] dört pâre ederlerdi.” (Na’îmâ, 2014, s. 874).

Âşık Mustafa’nın Ali Ufkî’nin *Mecmua-i Saz ü Söz*’ündeki türküsunde geçen “tüyler ürken yasağından” ibâresi, tam itibariyle yukarıdaki paragrafta anlatılan manzarayı tasvir etmektedir. Bağdad seferi esnâsında Sultan Murad, güzergâh üzerinde tütün içenleri tespit ettiğinde katletmiştir. Yasaklarının uygulanmadığını gören Sultan Murad’ın birçok idamla neticelenen sefer yolculuğunda bulunduğu tahmin edilen Âşık Mustafa’nın da türküsunde bu türden bir tasvir bulunması durumu açıklamaktadır.

Türküsünde Sultan Murad'ı kahraman olarak gören Âşık Mustafa, “gerçek” erlerin göğüslerinin kûsler [kösler] gibi gürlediğini ve Sultan Murad'ın “yüz bin türlü” tuzağından düşmanlarının kaçamadıklarını belirtmiştir.

Bağdad seferi türkülerinde ve yine XVII. yüzyıldaki diğer sefer türkülleri incelendiğinde, Osmanlı sultanlarının ve ordularının tuzaklar kuran avcılara teşbih edildiği görülmektedir. Derviş Ali, Hz. Ömer gibi âdil, Arap ve Acem ülkesinin hükümdarı olarak gördüğü Sultan Murad için “Merd olan Sultan Murad Han/ Sana Bağdad şikâr [av] olsun” temennisinde bulunmaktadır. (Öztelli, 1976, s. 49) Bunun yanında Kul Mustafa da av/avcı benzetmesi yaparak Osmanlı ordusunu sürüden av kapan yiğitlere benzetmiştir: Allah Allah dedik beriden/ Koç yiğitler şikâr aldı sürüden” (Öztelli, 1976, s. 38)

Âşık Derviş Ali'nin Sultan IV. Murad için kullandığı “Arap ve Acem ülkesinin hükümdarı” unvanı Safeviler tarafından da kendi padişahları için kullanılmakta idi. Safevi ordusunda görev almış tarihçi Hasan-ı Rumlu (ö. 1578) Ahsenü't-Tevarih isimli eserinde Safevi şahı için “Kahraman-ı gazab Padişah-ı Acem ve Arab” ifâdesini kullanmıştır (Çınar, 2017, s. 72).

Osmanlılar bilhassa av kültürüne sahip oldukları için askeri manada da kendilerini motive ederken hayatlarının bir parçasını teşkil eden avcılığı teşbihlerde kullanmışlardır. Hatta Bağdad seferini anlatan kroniklerde de görüldüğü üzere sefer esnâsında av merasimleri tertip edilmiştir (Abdülkadir, 2003, s. 1078). Sefer türkülerinde, Osmanlı ordusu şahin, arslan, peleng gibi av kabiliyeti yüksek hayvanlara benzetilmiştir. Osmanlılar, düşmanlarını bir av gibi görüyorlardı ve dolayısıyla da kendileri de birer avcı idi. Av sahasında da sürekli kendisinin hünelerinden etkilendikleri hayvanları teşbihlerinde kullanıyorlardı.

Bağdad seferi ile aynı yüzyılda yapılan Girit seferi ile alakalı Ali Ufkî'nin *Mecmua-i Saz ü Söz* 'ünde yer alan Resmo türküsünde, Giritli Hüseyin Paşa'dan bahsedilirken, “arslan kaplanı bir pelengi” benzetmesi kullanılmıştır (Elçin, 1976, s. 91). Peleng, Anadolu parsıdır. Anadolu parsı özellikle bacakları oldukça güçlü bir hayvan olduğundan sarp kayalıklarda hayatını idâme ettirebilen bir hayvan idi. Osmanlıların kültürel dünyâsında şekillenışı de bu yönüyle olmalı ki, oldukça sarp kayaların üzerinde tesis edilmiş bir kale olan Retme'nin muhasarasını ve ‘feth’ini sağlayan Deli Hüseyin Paşa ve onun nezdinde ordusu için avlamanın kolaylıklarını bilen bir Anadolu

parsına benzetilmiştir. Aynı yüzyılda farklı seferlerde söylenmiş Resmo türküsü ile Alioğlu'nun *Mecmua-i Saz ü Söz*'de yer alan Bağdad türküsünde bu bakımdan bir ortak nokta bulunmaktadır. Bu benzetme Osmanlı ordusunu “şâhin”e benzetmektir. Girit seferi için söylenen Resmo [Retme] türküsünde avcı bir şahin olan Al-i Osman'ın sarp kayalardan düşmanını gözettiği anlamında “Sarp kayadan şikârını gözedir/ Alıcı şâhini Âl-i Osmanın” mısraıları geçmektedir (Elçin, 1976, s. 91). Alioğlu'nun türküsünde de Osmanlı şahine benzetilmiş, pençesine girenin yolunduğundan bahsedilmiştir: “Osmanlı şahindir üstüne konar/ Şahin pençesine giren yolunur” (Elçin, 1976, s. 94).

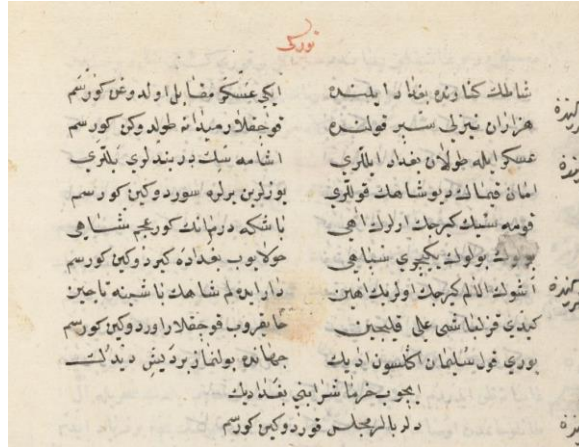
Şâhin, Osmanlıların av hayatı içerisinde faal olarak kullanılan bir hayvan olması, hızı ve avlamadaki hüneri ile Osmanlıları fazlaca etkilemiş olmalı ki, türkülerinde ordularına teşbih kılınmıştır. Şahinin yanında yukarıda da bahsi geçtiği üzere Sultan murad için arslan tabiri kullanılmaktadır. Birçok Bağdad türküsünde, Sultan Murad “arslan”abenzetilmiştir. Bu teşbihin birçok anlam koridoruna açıldığı düşünülebilir. İlk olarak bahsettiğimiz üzere bir avcı olarak düşmanını “avlamaya” giden bir pâdişah anlamı bulunmaktadır. Diğer bir anlamı ise arslanın Hz. Ali'yi işâret eden bir motif olmasıdır (Çınar, 2017, s. 166). Benzer bir teşbih Derviş mahlaslı XVI. yüzyıl âşıklarından Derviş'in Tunus'la alakalı bir türküsünde de geçmektedir (Elçin, 1988, s. 9). Derviş, “aç arslanlarıyız Tunus şehrinün/ Baharda çıkarız şikâr [av] kaskına demektedir. Askerleri aç kurta benzeten âşık, “şikârun [avını] gözetten aç kurt yorulmaz/ seyfümüzden [kılıcımızdan] akan kanlar durulmaz” beytinde yine yukarıda bahsettiğimiz üzere Osmanlıların düşmanlarını algılayış biçimlerine bir örnek teşkil etmektedir (Elçin, 1988, s. 9).

Âşıklar “arslan” teşbihiyle aslında yine yukarıda birçok örnekte açıkladığımız üzere yalnızca Osmanlıların değil Safevilerin de anlam dünyalarına hitap ediyorlardı. Safeviler de Şahları için yolundan gittikleri Hz. Ali'yi işâret eden arslan benzetmesini yapıyorlardı (Çınar, 2017, s. 166). Hz. Ali'ye işâret edilmesinin sebebi Hz. Ali'nin İslam muharebelerinde gösterdiği yiğitliklerdir. Ayrıca Safeviler Hz. Ali'nin mezhepsel bakımdan takipçileri idi. Safevi kaynaklarında Safevi Devleti'nin bânisi Şah İsmail, zülfikar kılıcının vasıflarıyla övülmüş, savaş meydanının aslanıydı (Çınar, 2017, s. 166).

Osmanlılar da bu manayı pâdişahlarına yüklemişlerdir. Kâtibî, Sultan Murad'ı kasederek, “Genç arslandır ne heybetle bakınur/ Kaçma Şah seyreyle Sultan

Murad'ı" ve "Kılıcın boyamış kırmızı kana/ Esrimiş arslan gibi girer meydana" benzetmelerini kullanmıştır (Öztelli, 1976, s. 43). Kul Mustafa ise doğrudan Sultan Murad'ı Hz. Ali'ye benzetmiştir: "Çekmiş zülfıkarı arşa uzatan/ Tanrının arslanı Ali geliyor" (Öztelli, 1976, s. 38). Bunun yanında yine Kul Mustafa, Sultan Murad için arslan teşbihini farklı kıtalarında da yapmıştır. Birinde "Kakımış arslandır şimdi çöl ister/ Sultan Murad geldi açılın dağlar" diyerek Sultan Murad'ın Bağdad'ın üzerine yürüdüğünü anlatmış (Öztelli, 1976, s. 44) diğer manzumesinde ise Hz. Ali'nin de Sultan Murad'a manen destek olmasını arzu etmiştir: Tanrının arslanı Hazret-i Ali/ Siz de yardım edin Sultan Murad'a" (Öztelli, 1976, s. 51). Kul Mustafa, Hz. Muhammed olmak üzere birçok manevi gücün Sultan Murad'ın yanında yer aldığını anlatmak istemiştir. Âşık, Sultan Murad'ın Bağdad'ı bastığının fakat bu baskının amacının Bağdad halkına değil Şah'a yönelik bir hareket olduğuna işaret etmiştir. Kul Mustafa, Hz. Muhammed, peygamberler, melekler ve Hazret-i Hızır'dan manevi destek ummaktadır. Âşık Ali ise Bağdad türküsünün girişinde Allah'ın Sultan Murad'a manen yardımcı olduğunu ima eden şu kıta ile başlamaktadır: Gâzi Padişaha eyledi nazar/Yerleri gökleri yaratan şimdi" (Öztelli, 1976, s. 53) Âşıkların sefer türkülerinde Sultan Murad'ın methedilmesine karşılık Safevilerin Bağdad kuşatması esnâsında hükümdârı olan Şah Sâfi'nin de yerildiği/aşağılandığı, tahkir edildiği görülmektedir. Bağdad şehrini 1624 senesinde Osmanlıların elinden alan I. Abbas, 1629'da vefât ettiğinde yerine geçecek bir oğlu yahut kardeşi olmadığından torunu Şah Safi tahta geçmiştir. Safevi tarihi bakımından Şah Safi'nin saltanatı, çöküş döneminin başlangıcını temsil eder (Gündüz, 2008, s. 454). Çünkü batı serhaddinde Avusturyalılarla sulh eden Osmanlılar, doğudaki rakibi Safevilere yönelmiş, Bağdad'ı büyük bir zaferle Safevilerin elinden almıştır. Van bölgesini Osmanlıların hakimiyetinden çıkarmayı amaçlayan Şah Safi saltanatının hemen başında Osmanlılarla siyasi mücadeleye devam etmiştir (Gündüz, 2008, s. 454).

Osmanlıların Acem hükümdarı ile alakalı sembolize ederek üzerinde durduğu alâmetlerden biri "şâhın tâcı"dır. Hükümdarlık alâmeti bir tür başlık olan tâc, Safevi hükümdarlarının da sembollerindendir. Türkü metinlerinden anladığımız kadarıyla tâc, Şah'ı ve onun iktidarını aksettirmektedir. Kul Süleyman'ın Bağdad seferi türküsünde (Harvard Turc 59, s. 8) (Şekil 2) Safevi Şah'ının tâcının başına dâr edilmesi arzusu vardır ki burada mecâzî mânâda hükümdarlığının tehdit edildiği de düşünülmektedir.

Şekil 5.2: Kul Süleyman'ın Bağdad türküsü, Harvard University, Houghton Turc 59.

Âşık Kul Mustafa ise Acem şâhına hitap ettiği dördlüğünde, şâhın sonunun geldiği vakte hazır olmasını, Mağrip'ten üzerine askerin ilerlediğini ve tâc ile tahtının yıkılacağını belirterek Sultan IV. Murad'ın bizzat ordunun başında sefere iştirak ettiğini söylemektedir (Öztelli, 1976, s. 38).

Âşık Ali ise (Öztelli, 1976, s. 53) harekâtın sonunda Şah'ın kaçtığını, Rum ilinin Acem ülkesine karşı bir zafer kazandığını imâ ederek satranç benzetmesini yaparak Rum'un, Rumîlerin Şah'ı yani Acemleri mat ettiğini vurgular. Böylece de Osmanlıların Şah'ın başına tâcını dar edeceğini ifade eder.

Âşık Alioğlu, *Mecmua-i Sâz ü Söz*'de yer alan “Türk-i Berây-ı Feth-i Bağdad” [Bağdad'ın fethi için türkü] başlıklı türküsünde Şah Safi'nin ipek vergisini ödemezsen tâcını söküp alırlar demektedir (Sloane 3114, s.47b). Alioğlu burada Osmanlı-Safevi ilişkilerini geren bir durumdan söz etmektedir: Safevilerin Osmanlılara ödemesi gerek yıllık vergilerin ödenmemesi. Alioğlu türküsünün bu kısmında tarihsel bir bilgi sunmaktadır. Türküde “Eğer göndermezsen ipeğin bâcın/ Kötünün söküb en alırlar tâcın” şeklinde ifâde edilen olay tarihsel kaynaklarda da yer almaktadır. Osmanlıların Safeviler üzerine büyük bir sefere kalkışmalarının sebeplerinden birisi de Safevilerin anlaşmayla Osmanlılara göndermeleri gereken ipek vergisini göndermemeleri de yer almaktadır. Bağdad, Hindistan ile Doğu Akdeniz arasındaki transit ticaretin önemli güzergahlarından biri olması sebebiyle Osmanlılar ve Safeviler arasında hakimiyet kurma bakımından gerilime yol açıyordu. 1624 senesinde Safeviler Bağdad'ı ele

geçirdikten sonra Osmanlı tüccarı Kızıldeniz’e dahi açılmaz olmuştur (Küpeli, 2009, s. 42-43).

Şah Safi, dedesi Şah Abbas’ın vefatından sonra tahta geçip, ipek üretimini ve ticâreti yerli tüccarların eline bırakmıştır. İngiliz ve Hollandalıların ödedikleri gümrük vergilerini yükseltirken, Portekizlilerle anlaşılan Şah Safi, haraç karşılığında onların Hürmüz Boğazı’na yerleşmelerine imkân tanımıştır. Bu olaylar sonrasında İran ipeğinin Osmanlı topraklarına akması neredeyse imkânsız hâle gelmiştir (Küpeli, 2009, s. 44). Osmanlıların Safevilerle 1612 yılında yaptığı sulh antlaşmasındaki maddelerden biri, Safevilerin Osmanlılara her yıl 100 yük ipek vermeyi kabul etmesiydi (Küpeli, 2009, s. 38). Osmanlılara karşı verilen bu sözün tutulmaması, Osmanlıların harbe girişmesindeki faktörlerden biriydi. Bu bakımdan Ali Ufkî’nin mecmuasında yer alan Alioğlu’nun türküsündeki ipek vergisi bahsi, türkünün tarihsel bakımdan kaynak vasfını güçlendirmektedir.

Âşık Muhiddin manzumesinde (Öztelli, 1976, s. 42) Sultan IV. Murad’a hitap etmektedir ve diğer âşıklar gibi Şâh’ın tâcına gönderme yapmaktadır. Sultan Murad’a isteklerini sıralayan Âşık Muhiddin, Şah’a zerrece öcünü koymamasını ve tâcî ile tahtını başına dar etmesini arzu etmektedir. Buna ilâve olarak Şah’a “Yezid” diyen Âşık Muhiddin, Sultan Murad’ın aldığı vergilerden ve haraçlardan kullarına bahşiş vermesini istemektedir (Öztelli, 1976, s. 42). Bağdad seferi türkülerinde Acem Şah’ına bir sövme sözü olarak “yezid” kelimesi kullanılmaktadır. Kerbela hadisesinde Hz. Hüseyin’in öldürülmesinden mesul tutulan Emevi halifesi Yezid b. Ebu Süfyan’ın isminden geldiği tahmin edilen kelime (Ayverdi, 2011), çok kızılan, hâin ve gaddar kimseler için menfî manada kullanılmıştır.

Âşık Muhiddin manzumesinin bir başka kıtasında da Şah Safi için “yezid” kelimesini kullanmaktadır. Âşık, Sultan Murad’a hitâben “Melun yezid askerleri”ni gördüğünde hiç oyalanmayarak Şam’a ve Kazvin’e girdiğinde doğruca Erdebil’e gir padişahım demektedir (Öztelli, 1976, s. 42). Âşık Muhiddin’in beklentisinin Sultan Murad’ın Bağdad’ı tekrar Osmanlı idâresine almasından da fazla olduğu anlaşılmaktadır. Sultan Murad’ın Osmanlıların Bağdad’ı istirdadından sonra Acem ülkesinin merkezi olan Şam, Kazvin ve Erdebil gibi şehirleri de “feth” etmesini istemektedir. XVII. yüzyıl âşıklarından Derviş Ali, Sultan Murad’a övgülerini sıralayarak (Öztelli, 1976, s. 49) pâdişahın saltanatının devam etmesini, “tâc-dâr” olmasını istediğini belirterek devir içerisinde söz sahibi olmasını arzu ettiğini belirtir. Osmanlı devleti ile birlikte ömrünün

devam etmesi gerektiğini ifâde eden Derviş Ali, Şah Safî içinse “yezid” kelimesini kullanarak “ol yezid nâbekâr olsun” mânâsında Şah’ın işsiz kalmasını yani iktidarını kaybetmesini diler. Âşık Ali ise Bağdad türküsünün girişinde yerleri gökleri yaratan Allah’ın Sultan Murad’a nazar eylediğini Şah Safî’nin pişmanlığından ve yüreğinde kalan yaradan dolayı âh edip ağladığından bahseder. “Gâzi pâdişaha eyledi nazar/ Yerleri gökleri yaradan şimdi/ Şah Safî âh edip ağlayup gezer/ Yüreğinde kalan yaradan şimdi” (Öztelli, 1976, s. 49).

Derviş Ali, Sultan Murad’ın Bağdad seferini tertip ederek, Acem Şâhı’na haddini bildirdiğini ifâde eder. Şah Safî için kullanılan menfî kelimelerden biri de lanetlenmiş anlamına gelen “mel’un” kelimesidir. Âşık Alioğlu, Rum gâzilerinin şarka cenge çıktıklarını, Rafizilerin “ciğerlerini söktüklerini” ve mel’un Şah’a tabanca çekildiğini anlatmaktadır. Alioğlu, türküsünün sonunda “Şah ne kuvvet ile geldik Bağdad’a/ Eksiklik kimdedir şimdi bilinir” mısralarıyla Acemlere üstünlük iddiasının yenilemektedir.

Âşık Muhiddin de (Öztelli, 1976, s. 42) Sultan Murad’ın Acem Şahı Safî’ye haddini bildirdiğini Şah’ın varlığını yaktığı ifâde eder. Şah Safî’nin ordularının kılıç altında “zebûn” olduğunu aktarmıştır. Kaynaklarda yer alan bir Bağdad seferi manzumesinde de Sultan Murad’ın kasdının kimse olmadığını, yalnızca Şah olduğu anlatılmaktadır:

“Der ki Sultan Murad Bağdad’ı basdı

Kimse değil idi Şah idi kasdı

Muhammed Mustafa Tanrı’nın dostu

Siz de yardım edin Sultan Murad’a” (Öztelli, 1976, s. 51)

Ali Ufkî’nin nota koleksiyonunda Bağdad türküsü bulunan Âşık Kâtibî’nin bir başka Bağdad manzumesinde de Osmanlıların kasdının Şah Safî olduğu belirtilmiştir. Âşık Kâtibî’nin Bağdad manzumesi, (Öztelli, 1976, s. 50) bu türden bir ifadeyle başlamaktadır. Deryaların üzerine köprüler kurup, “Şah-ı Acem” nidalarıyla Bağdad’a sefer etmenin zamanı olduğunu söylemektedir.

5.3 “Varalım Bağdad Üstüne”: Türkülerde “Bağdad” Şehri

Bağdad seferine katılan müverrihlerden Mustafa Naima Efendi, Osmanlıların sefer yolculuğunda Nasreddin Hoca'nın da kabri bulunan Akşehir kasabasının güneyindeki Baş-tekye isimli mesire yerinde iken Muradî mahlasıyla şiirler söyleyen Sultan IV. Murad'ın işret esnâsında şu mısraıları söylediğini nakletmektedir: “Muradî feth-i İran'dan kaçan kim gitti Bağdad'a/ Tena'um eyledi içti bu kevserden şarâb-âsâ” (Na'imâ, 2014, s. 865). Bu beyitten de anlaşıldığı üzere Sultan Murad'ın gözünde Bağdad diğer İran şehirlerinden farklı bir konumda idi.

Şehrin coğrafi bakımdan zengin bir konum olan Mezopotamya ovasında bulunması ve Dicle [Şat] ve Fırat ile Diyâle Nehri vadisinin ağzında yer alması Bağdad'ı geçmiş asırlarda olduğu gibi XVII. asırda da mühim bir stratejik role büründürüyordu. Bağdad'ın ticaret yolları üzerinde bulunması Osmanlıların Avrupa'yla mücadelesinde de şehri ön plana çıkarmıştır. Bağdad şehri bu bakımdan değerlendirildiğinde Akdeniz ile Basra körfezi ve İran'a giden bütün akarsu ve ticaret yollarının da önemli bir geçiş noktası olmuştur (Eroğlu, 2006, s. 21).

VIII. yüzyılda Abbasiler, devletlerinin iktidarını ifâde edebilecek bir saltanat merkezi arayışındaydı. Abbasi halifesi Ebu Cafer el-Mansur'un araştırmaları neticesinde gerek iklim şartları dolayısıyla gerekse de askeri strateji açısından elverişli bulunan Bağdad, başkent olmaya münasip bulunmuştur. Halife el-Mansur'un askerî kuvvetleriyle birlikte yerleşmek üzere bu mesele için mühendisler ve hâkimler tayin ettiği bilinmektedir (Murteza, 2014, s. LV).

Abbasilerin Haşimiye şehrinde yeni bir saltanat merkezine taşınmalarının iki sebebi olduğu düşünülmektedir. İlk sebep olarak Haşimiye'de yaşayan nüfusun Hz. Ali evlâdı taraftarı olan Kûfe şehrine yakınlığıdır. İkinci sebep ise eski İran dinlerinden kalma sapkın fikirli Ravendiye taifesinin isyanıdır. Abbasilerin ikinci halifesi Ebu Cafer el-Mansur, bu iki sebepten dolayı kendisini güvende hissetmemiş ve askerleriyle birlikte kendisini muhafaza edebilecek yeni bir başkente yerleşmek istemiştir (Yiğit, 2008, s. 41). Bağdad şehri Abbasilerin uzun tetkikleri neticesinde, Dicle Nehri'nin batısındaki mevkiye, Nevbaht ismindeki müneccimin belirlediği saatte 762 senesinde inşâ edilmeye başlamıştır. Abbasi halifesi Ebu Cafer el-Mansur, şehir tam manasıyla

tamamlanmadan 766 senesinde, Haşimiye'den Bağdad'a taşınmıştır (Murteza, 2014, s. LVI).

Bağdad isminin nereden geldiğine dâir birkaç rivâyet söz konusudur. Evliya Çelebi, Bağ b. Dad. b. Unkayiddareyn ismindeki baba oğulun inşa ettikleri kaleye isimlerine atıfla Bağdad dendiğini belirtmektedir. Hüseyin b. Muhammed'in *el-Hamis fî-Ahvâlin-Nefsi'n-Nefs* isimli eserinde ise Bağdad'ın kurulduğu arazide bir kilise ve rahibin varlığından bahsedilmekte, rahibin isminin Bağ, yerin isminin ise Dad olmasından dolayı inşa edilen şehrin isminin Bağdad olduğu rivayet edilmektedir. Hennânizâde ise eserinde Bağdad'ın inşa edildiği konumda Bağdad ismiyle anılan, cennete benzer bir bahçenin varlığından bahsetmektedir (Murteza, 2014, s. LVII). Abbasi Halifesi el-Mansur bânisi olduğu şehre, *Kuran-ı Kerim*'de geçen ve cennet manasını taşıyan "Darü's-selâm" kelimesinden ilhamla "Medinetü's-Selâm" ismini vermiştir (ed-Dûrî, 1991, s. 426).

Abbasilerin hâkimiyetinden sonra Bağdad şehri sırasıyla, Büveyhiler, Selçuklular, Irak Selçukluları, Musul Atabeyleri, İlhanlılar ve Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Safevilerin hâkimiyetine geçmiştir (Murteza, 2014, s. LIX). Şehrin uzun yıllar hilafet merkezi olarak idare edilmesi, dini önderlerin türbelerinin bulunması, askeri ve ticari bakımdan da gayet kullanışlı ve faydalı bir konumda bulunması sebebiyle devletlerin hâkim olmak istedikleri bir nokta olmuştur. Bağdad şehri, kuruluşundan Abbasi hilâfetinin sonuna kadar mamur bir yerleşim yeri idiyse de Büveyhiler ve Selçuklular zamanındaki savaşlar, Dicle'nin taşması, birçok yangın, vebâ ve kıtlık şehri birçok kez etkilemiştir. Bağdad, Moğolların eline geçtikten sonra ise eğitim ve kültür merkezlerinden birçoğu tahrip edilmiş, âlimler öldürülmüştür. Şehir, 1392'de ve 1401'de iki kez de Timur tarafından işgal edilmiştir (Eroğlu, 2006).

Bağdad şehri, Osmanlılarca Şat ismiyle de anılan Dicle nehrinin her iki yakasında bulunmaktadır. Osmanlıların Bağdad seferi boyunca söylenen türküleri incelendiğinde Şat nehrinin Osmanlı âşıklarının manzumelerinde sıkça geçen coğrafi isimlerden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Şat, bugün bilinen ismiyle Dicle nehri, vâir olageldiği ilk zamanlardan bu yana birçok şehrin kurulmasına ve gelişmesine imkan sağlamıştır. Bağdad şehri de bunlardan birisidir (Tuncel, 1994, s. 281). Şat nehri, tarih boyunca bölgedeki ticaret güzergahlarından biriydi. Bağdad, bu güzergahın üzerinde bulunduğu için şehre hâkim

olan siyasi irade bu ticaret sahasından faydalanmaktaydı. Şat nehrinin başlangıcı, âDiyarbakir'in doğusunda Tercil ve Meyyâfârikîn arasından çıkmakta ve birçok gözleri toplayıp, Hısnıkeyfâ ve Cezire-i Musul'a ulaşmaktaydı (Ünal, 2015, s. 211).

Âşık Kul Süleyman Şat nehrini türküsünde Bağdad'ı konumlandırmak ve tarif etmek için kullanmıştır: “Şat'ın kenârında/ Bağdad ilinde”. Kul Süleyman, Bağdad'ı tarif etmeye başlarken, ilk olarak nehri anmaktadır (Harvard Turc 59, s. 8). Şat nehri, Bağdad seferi esnâsında oldukça önemli bir konumda bulunmaktaydı. Hem şehre yakın oluşu hem de Osmanlı askerlerinin su ihtiyacı ve ordu mühimmatının taşınma ihtiyacını karşılaması bakımından önem arz ediyordu. Osmanlı askerlerinin faydalandığı bir su kaynağı olması bakımından yararlı olsa da askerî hareket için aşılması gereken ayrıca da bir engeldi.

Âşık Kâtibî, (Öztelli, 1976, s. 57) “Uğruna Gâzi Sultan Murad'ın/ Cisirinden [köprüsünden] geçtik Şat ile Murad'ın” mısraılarıyla sefer esnasında Sultan IV. Murad'ın muhasara etmek istediği Bağdad'ı kuşatmak maksadıyla, Şat ve Murad nehirlerindeki cisirlerden yani köprülerden geçtiklerini ifâde etmektedir.

Osmanlıların Bağdad seferindeki güzergahlarını ve hareketlerini gün gün kaydeden “*Bağdad Seferi Menzîlnâmesi*”nde, Osmanlı hükümdarı Sultan IV. Murad'ın birçok kez Şat nehrinin etrafında cirit oynadığı kaydedilmiştir. *Menzilname*'de, kuşatma esnâsında Sultan Murad'ın kelek [sal] ile Şat nehrinin öte tarafına geçip Kuşlarkalası'ndan Bağdad'ı seyrettiği ve tekrar otağ-ı hümayuna döndüğü de anlatılmıştır. Hatta muhasara sırasında Sultan Murad, yine Şat nehrinin öte yakasına geçip cirit oynadıktan sonra, Kuşlarkalası'ndan Bağdad kalesine kendi elleriyle dört top atışı yapmıştır (Çolak, 2015, s. 86).

Ali Ufkî'nin nota koleksiyonunda yer alan Kâtibî'nin türküsünde de Osmanlı ordusunun su ihtiyacının sefer esnasında Şat ve Murad nehirlerinden karşılandığına dâir bir malumata ulaşılabilmektedir: “Atımız küheylan asildir soyu/ Şat ile Murad'dan içeriz suyu” (Sloane 3114, s.46b).

Sefere katılan birçok âşığın Şat nehriyle bağ kurup, nehre türkülerinde yer vermelerinin fiziki ihtiyaçlarını karşılamasının yanı sıra bir sebebinin daha mevcut olduğu düşünülmektedir. Şat nehrine dini literatürde atfedilen bir kutsiyet mevcuttur. XVII. yüzyılın meşhur seyyahı Evliya Çelebi, Seyahatname'sinde, Hazret-i Ali'nin Musul, Bağdad, Kurna ve Basra'da Şattü'l-Arab'ı içtikçe “Hakka ki yâ nehir senin

kan-ı mekânın cennettir ve seni nûş eden mü'min cennete gider" ve "Ya ehl-i Kûfe! Nehriniz Furat'a cennetten iki mizab munsabb olur, biri Murad ve biri Şattü'l Arap" diye buyurduğunu kaydetmiştir. Hz. Ali'den rivayetle bu nehirlerden nûş eden [içen] cennete gitmektedir. Hazret-i Cafer-i Sadık'ın da "Furat ve Şat'dan bir kerre nûş eden üç kerre veya yedi kerre nûş ede" diye Fırat ve Dicle'yi medhettiği kaydedilmiştir. Ayrıca Hz. Muhammed'in "Seyhun, Ceyhun, Nil ve Furat nehirleri cennet nehirleridir" şeklindeki hadis-i şerifi de mevcuttur (Ünal, 2015, s. 211). Dini literatürde yer alan bu rivayetlerden XVII. yüzyıldaki âşıkların da haberdâr olduğu ve türkülerde değinilen "Şat ile Murad'dan içeriz suyu" ifâdelerinin alt metninde, suların kutsiyetine bir atıf olduğu düşünülebilir. Bu fikri destekleyebilecek bir örnek daha mevcuttur. Ali mahlaslı bir âşığın Oxford Üniversitesi kütüphanesinde bulunan bir yazmada yer alan Bağdad şehriyle alâkalı ilâhisinde, Şat nehri için "mübârek" sıfatını kullanmaktadır: "Der ki Ali mübârek Şat'ın çûş ider deryâ gibi" (Elçin, 1988, s. 91). Şat nehrinin su kaynağı olarak kullanılmasına Âşık Mustafa da değinmiştir (Öztelli, 1976, s. 48). Âşık, Bağdad'ın dilinden söylediği ve intak [konuşturma] edebî sanatını kullandığı manzumesinde, şiilerin sünniliğın Bağdad'daki maddi ve manevi varlığına yönelik tutumlarını eleştirir biçimde, Rafizilerin elinden Bağdad'ın yanıp kül olduğunu, Şat'ın suyuyla kanıp, harâretinin geçtiğini ifade etmiştir (Öztelli, 1976, s. 48). Âşık Mustafa'nın ifadesinde de yine yukarıda bahsettiğimiz suyun kutsîliği anlatılmaktadır. Şat nehrinin şehrin manevi hararetini geçirdiği ifâde edilmiştir.

Bağdad seferine katıldığı anlaşılan Âşık Demiroğlu da "İçelim Şat'ın suyunu/ Bildik Şah'ın soyunu/ Sultan Murad'ın tuğunu/ Dikelim Bağdad üstüne" dördlüğünde (Öztelli, 1976, s. 47) ifâde ettiği üzere, Şat nehrinin Osmanlı askerinin ihtiyaçlarını karşıladığını belirterek, Şah Safî'nin soyuna atıfta bulunup, küçümseyici bir anlatım tarzı kullanmıştır.

Bağdad seferi esnâsında âşıkların günlük hayatının bir parçası olan Şat nehri, Derviş Ali'nin manzumesinde de kendisine yer bulmuştur (Öztelli, 1976, s. 49). Âşık Derviş Ali, Şat nehrini insana benzeterek Sultan Murad'ı görünce şâd olduğunu belirtmiştir. Burada âşık, şat ve şâd kelimelerinin fonetik benzerliğinden faydalanmıştır. Bu anlatımın arkasında ise Bağdad şehrindeki sünni inanç değerlerinin şii Safevi yönetimi altında ezildiğini, tahkir edildiğini Osmanlıların tekrar hakim olmasıyla birlikte bu durumun ortadan kalktığı düşüncesinin var olduğu düşünülmektedir.

Osmanlı âşıklarının türkülerinde Bağdad seferi ve Bağdad şehri ile alakalı bahsettikleri bir diğer coğrafi mekân ise çöllerdir. Âşıkların söyledikleri genel itibariyle incelendiğinde en çok karşılaştıkları ve münasebete girdikleri nesnelere/mekânlara atıfta bulundukları anlaşılmaktadır. Tıpkı sefer esnâsında hem taşınmak hem de içmek için sıkça kullandıkları Şat nehri gibi Bağdad bölgesinde yer alan çöller de âşıkların türkülerine aksettirdiği coğrafi mekanlardan biridir. Âşıklar tabiatı gereği meşgul oldukları meseleleri türkülerine taşımışlardır. Türküleri ifâde etmek ve karşı tarafa aktarmak/geçirmek için bir şekilde ortak ve muhatabının da tanıdığı ve anlamlandırabileceği bir dil kurması gerekmekte idi.

Irak bölgesinde konumlanmış olan Bağdad'ın etrafı, Osmanlıları sefer esnâsında geçmesi ve aşması zor çöllerle sarılı idi. Osmanlı askerlerini -ve tabii sefere katılan âşıkları- en çok zorlayan engellerden biri olmuştur. Evliya Çelebi, Bağdat Kalesi'ni Irak toprağında Kamerü'l-Kum Çölü ve Deşt-i Kıpçak Çölü gibi Tih Vadisi içinde Şatt'ül-Arab'ın doğusunda konumlayarak tarif etmektedir (Güler, 2018, s. 36).

Âşık, sefer yolculuğu neticesinde ulaştığı Bağdad'ın çöllerini “Ne yaman da düzmüş Bağdad'ın çölü/ Ana varanların nic' olur hâli/ Tanrının aslanı Hz. Ali/ Siz de yardım edin Sultan Murad'a” dörtlüğünde (Öztelli, 1976, s. 51) Bağdad çöllerinin zorluğundan yakınmaktadır. Ekseriyeti Anadolu'dan ve Rumeli'den sefere katılan Osmanlı askerlerinin fikirlerine de kaynaklık edebilecek olan âşık, Bağdad'ın çöllerine varanların hâlinin pek de iyi olmadığına birçoğunun bu çölleri aşarken hayatlarını kaybettiğine işâret etmektedir. Âşık Ali ise, Bağdad'ın çöllerinin kale bedenlerinden su gibi göründüğünü tarif etmektedir. Manzumenin içeriğinden sefere iştirak ettiği anlaşılmakta olan âşık, muharebe esnâsında Bağdad çöllerinin kana bulandığının fakat bu kanlı vuruşma neticesinde hanların esir olduğunu ve Kızılbaşların Müslüman olduğundan söz etmektedir: “Ali eydür çöllerimiz oldu kan/ Hanlar esir oldu surh-ser [kızılbaş] müslüman/ Özbektir bu yanın bu yan Hindistan/ Kaldırırlar seni aradan şimdi” (Öztelli, 1976, s. 53).

Bağdad seferi için Âşık Ali'nin Bağdad'daki kanlı çatışmaları vurguladığı “çöllerimiz oldu kan” ifâdesi, Bağdad seferini anlatan birçok kronikte de yer almaktadır. Sefere katılan Mısırlı bir asker olan Müteferrika Ahmed, şehrin içinin ve dışının insan cesetleriyle dolup taşıtığını, kanın sel gibi aktığı aktarmaktadır (Ahmed, 2020, s. 79).

Âşık Derviş Ali de Bağdad çöllerinin zorluğundan bahsetmektedir. İlk dörtlüğünde “Beyler kurdu altın alem otağı/ Düşmana döndü çölü Bağdad’ın” ifâdesi geçmektedir (Öztelli, 1976, s. 52). Bu ifâdeden anlaşıldığı kadarıyla, çöl engelinin de düşman gibi Osmanlı ordusuna engel teşkil ettiği ve askerlerin zihninde savaşılmaması gereken bir engel/düşman” olarak görülmektedir.

Âşık Mustafa ise Safevi hükümdarı Şah Safi’yi tehdit eden cümlelerle Irak çöllerine değinmektedir. Gâzilerin keskin tığlarını ellerine aldıklarını ve Şah’ın kanını Bağdad çöllerine dökceklerini vurgulamaktadır: “Gâziler keskin tığ alıp eline/ Dökerler kanını Irak çölüne” (Öztelli, 1976, s. 37).

Âşık Kul Mustafa ise -diğer âşıklardan farklı olarak Bağdad çöllerinin zorluğundan bahsetmeksizin- Osmanlı hükümdarı Sultan Murad’ı bir çöl arslanına benzetmektedir (Öztelli, 1976, s. 44). Her ne kadar zorluk olsa da Sultan Murad’ın çölde de Osmanlı ordusunu zafere ulaştırabilecek bir hükümdar olduğunu anlatmak çabasıdadır: “Kakımış aslandır şimdi çöl ister”. Bu dörtlüğünde çölün bir engel olarak tasvir edilmediği bilakis çöl arslanına benzettiği Sultan Murad’ın çölde savaşmak iştiafında olduğunu belirtilmektedir.

Kâtibî’nin Bağdad manzumelerinden biri ise Bağdad çölleri üzerinedir. Âşık Kâtibî, Bağdad çöllerine hitâp etmektedir: “İşte gider olduk senden/ Kalındı Bağdad çölleri” (Öztelli, 1976, s. 56). Kâtibî, düşmanın başının kesildiğini, yani mağlup edildiğini Hüda’nın [Allah’ın] Osmanlı ordusunun yanında olup işleri yoluna koyduğunu ifâde ettiği dörtlüğünde, Bağdad çöllerinin gözünden kanlı yaşın silindiğini söylemektedir. Âşık, şiirinin son kısmında mahlasını kullandığı dörtlükte, Şah Safi’nin Bağdad’ın Osmanlıların eline geçmesinden sonra “âh ü vâh” ettiğini belirterek Kâtibî gibi bir meddahın da Bağdad çöllerinde bulunduğunu kaydeder (Öztelli, 1976, s. 56).

Âşıkların türkülerinde değindikleri bir diğer coğrafi unsur da sefer esnâsında karşılaştıkları başka bir engel olan dağlar ve kayalardır. Birçok Bağdad türküsünde Şat nehri ve Bağdad’ın çölleri gibi vurgulanan bir meseledir. Âşık Mustafa, “Askerle doludur dağ ile taşlar/ Akar gözlerimden kan ile yaşlar” ifâdesinde (Öztelli, 1976, s. 37) Osmanlı ordusunun Bağdad’ı zaptetmek amacıyla kalabalık bir orduyla şehri muhasara ettiğini ifâde etmektedir. Bu konuyla ilgili başka bir Bağdad seferi manzumesinde (Öztelli, 1976, s. 54) ise Osmanlıların savaş esnâsında kullandıkları

top ve tüfenklerden çıkan gürültüyle Bağdad dağlarının inlediği mübalağa edilerek tasvir edilmiştir.

Demiroğlu gâzilere seslendiği manzumesinde (Öztelli, 1976, s. 47) “İşitmiş olun gâziler/ Varalım Bağdad üstüne/ Ulu dağlar sarp kayalar/ Geçelim Bağdad üstüne” şeklinde Bağdad’ın ve sefer esnasında karşılaşılan coğrafi unsurlarına değinmektedir. Âşık Kul Mustafa ise (Öztelli, 1976, s. 44) Bağdad’ın artık Osmanlıların ili olduğunu ifâde ederken, Bağdad dağlarına nidâ etmektedir: “Açılın dağlar Sultan Murad geliyor”.

Osmanlıların Bağdad seferi esnâsında kullandıkları savaş araç ve gereçlerine dâir de sefer türkülerinde malumat bulunmaktadır. Kul Süleyman’ın türküsünde, Bağdad seferindeki askerleri tahayyül ettiği kısımda ellerindeki tizli şeşperlerden bahsetmektedir (Harvard Turc 59, s. 8). Osmanlı ordusunun Bağdad seferindeki galibiyet sebeplerinden biri de balyemez toplarıdır. Balyemez toplarına dâir de manzumelerine bilgilere rastlanmaktadır. Bir manzumede Rafizileri kırmak kasdıyla Balyemez toplarının Safevilerin aleyhinde kullanıldığına ve topların Bağdad’ın burclarını yıkıp viran ettiği ifâdesi mevcuttur (Öztelli, 1976, s. 54). Âşık Demiroğlu da bu konuda benzer bir ifâde kullanmaktadır: “Alırlar elde komazlar/ Üstünde han var demezler/ Ulu toplar balyemezler/ Atılır Bağdad üstüne” (Öztelli, 1976, s. 47). Müteferrika Ahmed, Bağdad seferini anlattığı eserinde, Tayyar Mehmed Paşa’nın Padişah emriyle kırk aded balyemez topunun ateşlendiğinden bahsetmektedir (Ahmed, 2020, s. 13).

Bağdad’ın coğrafyasına yönelik betimlerin yer aldığı türkülerin yanında Bağdad’ın hurma şarabından bahsolunan bir türkü mevcuttur. Kul Süleyman türküsünde diğer türkülerde veya kroniklerde rastlanılmayan hurma şarabına değinmektedir. Bunu türküsünün son dörtlüğünde şöyle dile getirmektedir. “Yürü Kul Süleyman anılsın adın/ Cihanda bulunmaz bir deyiş dedin/ İçip hurma şarabını Bağdad’ın/ Dilber meclis kurduğun görsem” (Harvard Turc 59, s. 8).

Bağdad seferinin tertip edilmesinde muhakkak ki meselenin dini boyutu da mühim yer teşkil etmektedir. Osmanlılar dini görüşlerinin önderi ‘İmam-ı Azam’ Ebu Hanife’nin kabrinin Bağdad’da Safevi hakimiyetinde bulunması ve hatta Şii Safevilerce yıktırılmış olmasından oldukça rahatsızdı. Devrin kroniklerine bakıldığında seferin sebepleri sayılırken bu durum ilk sıralarda yer almaktadır. Bağdad türkülerinde,

kabirleri Bağdad'da bulunan 'İmam-ı Azam' Ebu Hanife ve Abdülkadir-i Geylani'nin isimlerine sıkça rastlanmaktadır. Türkülerde Bağdad, "erenler yatağı" veya "erenler burcu" olarak anlatılmaktadır. Meselâ, Ali Ufkî'nin kaydettiği eserlerden biri olan Alioğlu'nun türküsü "İnşallah gâziler Bağdad alınur/ İmam Azam türbesinin üstünde/ Ezanlar okunur namaz kılınur" dizelerini ihtiva etmektedir (Sloane 3114, s.47b)

Hanefî mezhebinin kurucusu sayılan İmam-ı Azam Ebu Hanife, 767 senesinde Bağdad'da vefât ettiğinden, kabri şehrin Azamiye olarak anılan semtine defnedilmiş, üzerine kerpiçten bir mezar yapılmıştır. Selçuklu veziri Şerefü'l-mülk Ebu Said el-Harizmî tarafından Ebu Hanife'nin mezarının üzerine bir türbe ve medrese inşâ edilmiştir. İnşâ edilen bu türbe, Şah İsmail'in Bağdad'daki hâkimiyeti esnâsında epey harap bir hâle bürünmüştür. I.Süleyman Irakkeyn seferinde Bağdad'a girdiğinde türbe ve medresenin yanına yapılar eklettirip, bir külliye inşâ edilmiştir. Şah Abbas'ın Bağdad'ı tekrar ele geçirmesiyle İmam-ı Azam türbesi zarar görmüştür. Sultan IV. Murad ise başarıyla neticelenen Bağdad seferi sonrasında, binaları tamir ettirmiştir (Uluçam, 1991, s. 301-302).

Âşık Alioğlu türküsünde Rum gâzilerin şark cephesine cenge çıktıklarını ifâde ederken İmam-ı Azam gayretini çektikleri belirtmiştir (Sloane 3114, s.47b). Tetkik ettiğimiz bir Bağdad türküsünde de İmam-ı Azam türbesinde Sultan IV. Murad'ın fetih sonrası namaz kıldığını değinmektedir: "Öleni şehiddir kalanı gâzi/ Cahim çekildi kırk bin Rifazi/ İmam-ı Azam'da kılmış namazı/ Gâzi Sultan Murad Han aldı Bağdad'ı" (Hasan, 1987, s. 93).

Türkülerde kabri Bağdad'da olan Abdülkadir-i Geylani'yle alakalı da mısraılarla karşılaşılmalıdır. Örneğin Hocaoğlu'nun türküsünde yer alan "Bağdad sende nice evliyalar yatar/ Bahr-i din gözcüsü Hazret-i Hızır/ Himmet senden oldu Şeyh Abdülkadir/ Gâzi Sultan Murad aldı Bağdad'ı" şeklindeki dörtlük (Hasan, 1987, s. 94) Abdülkadir-i Geylani'nin Bağdad'ın alınmasında manevi bir rolü olduğuna dair birtakım inançlar taşındığına dair fikir verebilir.

Âşık Ali de İmam-ı Azam ve Abdülkadir Geylanî türbelerinin Safevi hakimiyetinden kurtarılma istendiğini, bunun Osmanlıların Bağdad seferindeki motivasyonlarından biri olduğu anlaşılmaktadır. Âşık Derviş Ali ilk dörtlüğünde Bağdad seferini tasvir ederken, Osmanlıların imamlara yüz sürmeye geldiğini ve Bağdad yolunun asker

kalabalığından geçilmediğini söylemektedir: “Varıp imamlara yüz sürmeğe/ Askerken geçilmez yolu Bağdad’ın” (Öztelli, 1976, s. 52).

Bağdad seferine katılan Mısırlı asker Müteferrika Ahmed’in *Târîhü’l-İhtimâm Bi-Fethi Dâri’s-selâm* isimli eserinde, Bağdad şehrinin “burc-ı evliyâ” ve ermişlerin defnedildiği yer mânâsında “medfen-i hüâm-ı asfiya” olduğunu belirtmiştir: “Pes imdi işbu makam-ı burc-ı evliyâ ve medfen-i hüâm-ı asfiyâ olan Bağdad-ı bihişt-âbâd üzerine...” (Ahmed, 2020, s. 45).

Bağdad türkülerinde Kadirlik tarikatının kurucusu kabul edilen Abdülkadir Geylani’ye de atıflarda bulunmaktadır. Anonim bir Bağdad manzumesinde âşık, şehid olanların Hakk’a teslim edildiğini ifade ederken “Uyandı mı Şeyh Abdülkadir Geylani” ifâdesini kullanmaktadır (Öztelli, 1976, s. 54). Abdülkadir Geylani’nin türbesinin de tıpkı İmam-ı Azam Ebu Hanife’nin türbesinde olduğu gibi Şii Safevi hakimiyetinden kurtulduğuna atıfta bulunmaktadır. Kâtibî de türküsünde (Öztelli, 1976, s. 57) gâzi olduğu için Hakk’a dua ederken evliyaların ve velilerin muhasaranın başarılı olmasında himmet ettiğinden bahsetmektedir. Abdülkadir Geylani’nin kabri Bağdat’ta bulunan Bâbüşşeyh mahallesindeki külliyesindedir. 1165 senesinde vefat eden Abdülkadir Geylani talebesi ve halefi olduğu Muharrimî’nin ders verdiği medresede medfundur. Vefatının ardından üzerine türbe inşâ edilmiştir. Türbe, Bağdad seferi esnâsında Sultan IV. Murad tarafından tamir ettirilmiştir (Uluçam, 1988, s. 239-240).

Kul Mustafa’nın manzumesinde, Bağdad’ın dünya kurulduğundan beri gözlerinin yaşının aktığını ve “üstadlar”ın temelini attığından beridir gece gündüz savaşımlara sahne olduğunu ifade etmektedir (Öztelli, 1976, s. 48). Sultan Murad’ın er [asker] çekip geldiğini, burçlarına alemler dikildiği ve taşının kan ile yoğrulduğundan bahsetmektedir. Şii Safevilerin elinde yanıp yıkıldığını ve payitahtlar arasında benzerinin aransa da bulunamayacağını söyler. Âşık Mustafa son dörtlükte ise Bağdad’ın “meded meded” diyerek Safeviler elinden kurtulmak istediğini anlatmıştır. Âşık Kul Mustafa’nın bu mısraılar göz önüne alındığında Bağdad, evliyâların medfeni Safevilerin elinde harab edilmiş güzide bir “payitaht”tır.

Evliya Çelebi ise Seyahatname’sinde Bağdad şehri hakkında “Bu Bağdat Şehri yeni burca temeli konulmuştur. Zühal-i türâbî evinde bulunmuştur. Onun için Bağdat toprağında fitne ve fesat eksik olmayıp toprağı kan ile karılmış, karışmış bir Kerbelâ Çölü’nde kurulmuş bir kaledir” ifâdelerini kullanmıştır (Güler, 2018, s. 139).

Bağdad'ın -Kerbelâ vakasına atıfta bulunarak- fitne ve fesadın eksik olmadığı Kerbela çölünde kurulduğunu belirterek yukarıdaki paragrafta bahsedilen Âşık Mustafa'nın bahsettiği gibi geçmişten bugüne birçok olumsuz hâdiselere meydan olmaktadır.

Netice itibariyle, XVII. yüzyılda Osmanlılar ve Safeviler arasında cerayan eden Bağdad şehri hâkimiyet mücâdelesini esnâsında vuku bulan seferde, âşıklar tarafından vücuda getirilen türkülerde Bağdad şehri birçok cepheden eserlere yansımıştır.

Bu cephelerden ilkinin sefer esnâsında Osmanlı askerlerinin karşılaştıkları coğrafi unsurlar olduğu düşünülmektedir. Türkülerde coğrafi unsurlar hakkında kroniklerde rastlanamayacak ifâdelere ve tanımlamalara rastlanmıştır. Harekâtın bir parçası olan Şat nehri kroniklerde rastlamadığımız şekilde Osmanlı âşıklarının türkülerinde yer bulmuştur. Hem askerlerin su ihtiyâcını karşılaması hem de Şat nehrinin kutsîyetine atıfta bulunulması Osmanlı tarih yazımı bakımından değerlendirilmesi gereken bir durumdur. Bunun yanında Osmanlıların sefer yolculuğunda zorlandığı Irak çölleriyle kurduğu münâsebet ve yaptığı teşbihler Osmanlıların zihin dünyasına yönelik birçok fikir sunmaktadır. Bilhassa türkülerin şahsi deyişler olması, kroniklerden daha ziyade spesifik malumat taşımalarına sebep olmaktadır. Meselâ Kul Süleyman'ın türküsünde arzu ettiği “hurma şarabı” kroniklerde rastlanamayan tarzda bir malumdur.

Bağdad şehrinin türkülere yansımadaki ikinci husus da Bağdad'ın Osmanlıların dini/tasavvufi düşüncesini oluşturan birçok evliyanın -başta İmam-ı Azam Ebu Hanife- Bağdad'da kabirlerinin bulunmasıdır. Bu durumun yanında Bağdad'ın geçmiş asırlarda birçok halifenin de bulunduğu ve İslam hilâfetini yönettiği yer olması Osmanlıların/âşıkların gözünde Bağdad'ı farklı bir konuma taşımıştır.

6. SONUÇ

Tez çalışmamızın neticesinde, XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı-Safevi münasebetlerinin siyasi ve dini bir sonucu olarak Sultan IV. Murad'ın bizzat katılarak tertip ettiği Bağdad seferiyle alâkalı, Ali Ufkî'nin British Library'de muhafaza edilen *Mecmua-i Sâz ü Söz* isimli mecmuasıyla Paris'teki Fransız Milli Kütüphanesi'nde bulunan *Turc* 292 mecmuasında üç adet Bağdad seferi türküsü, muhtelif birincil ve ikincil kaynaklarda ise seferle ilgili on yedi manzume tespit edilmiştir. Tespit edilen manzumeler, âşık edebiyatının tam manasıyla teşekkül ettiği XVII. yüzyılda yaşamış Kâtibî, Alioğlu, Kayıkçı Kul Mustafa, Derviş Ali, Demiroğlu, Kul Muhiddin ve Kul Süleyman'a aittir. Oxford Üniversitesi kütüphanesinde tespit ettiğimiz Kul Süleyman'ın bir Bağdad seferi türküsü (Harvard Turc 59, s. 8), âşığın XVII. yüzyılda yaşadığını kesinleştirmekle birlikte, Bağdad seferine katıldığını da göstermiştir. Türkünün tez çalışmamız sürecinde tespit edilmesi ve yorumlanması hem edebiyat tarihi hem de âşık musikisi bakımından ehemmiyet arzedecektir.

Ali Ufkî'nin Paris ve Londra'daki mecmualarında yer alan Âşık Kâtibî'nin “İslam askeriyiz gazâ kasdına” mısraıyla başlayan türküsü, Konya Koyunoğlu Müzesi'nde yer alan bir XIX. yüzyıl el yazması mecmuada tespit edilmiştir. Bu sayede, türkünün XIX. yüzyılda da söylenmeye devam ettiği anlaşılmıştır. Çalışmamız esnâsında ulaşılabildiği kadarıyla birincil kaynaklar üzerinde incelemelerde bulunulmuştur. Ali Ufkî'nin *Mecmua-i Sâz ü Söz*'ünde yer alan Âşık Mustafa'ya ait Bağdad seferi türküsünün başlığının yayınlanmış kaynaklarda eksik olduğu, başlığın tamamının “Türkî berây-ı sefer-i Bağdad Sultan Murad-râ” olduğu görülmüştür.

Çalışmamızda, Ali Ufkî'nin el yazması mecmualarına kaydettiği Bağdad seferi türküleri, muhtelif kütüphanelerdeki el yazmalarında bulunan türkülerle, yayınlanmış eserlerde/makalelerde neşredilmiş diğer Bağdad seferi manzumeleriyle birlikte XVII. yüzyıl Osmanlı tarih yazımı bakımından incelemek üzere birarada değerlendirilmiştir. Araştırmamızda, Bağdad seferine dâir söylenen manzumelerin -tespit edebildiğimiz kadarıyla- birarada bulunması, literatürdeki bir boşluğu da dolduracağını

düşünmekteyiz. Bu değerlendirme esnâsında, türkû metinlerinin XVII. yüzyıl Osmanlı-Safevi ilişkilerine ve 1638 senesindeki Bağdad seferine kaynaklık edecek söylemlere sâhip olduğu tespit edilmiştir.

Âşık edebiyatında ve musikisinde, XVII. yüzyıldaki diğer tarihi olaylara nisbetle Girit ve Bağdad seferlerine dair daha fazla manzume ile karşılaşmıştır. Çalışmamızın sonucunda, bunun bazı sebeplerden ötürü olduğuna dair çıkarımlarda bulunulmuştur. İki seferin vuku bulduğu XVII. yüzyılın, sefere katılan yeniçeri âşıklarının da içerisinde bulunduğu âşık edebiyatının tam manasıyla teşekkül ettiği bir asır olması başlıca sebeplerindendir. Bağdad seferi hakkında manzumesi bulunan Kâtibî ve Kayıkçı Kul Mustafa bu yüzyılın en bilinen ve mecmualarda eserlerinde diğer âşıklara nisbetle daha çok rastlanan âşıklardır. İkinci sebep olarak Sultan Murad'ın bizzat sefere çıkması ve klasik dönem Osmanlı padişahları gibi hareket ederek askerler üzerinde karizmatik bir tesir uyandırması olarak görülmektedir. Türkû metinleri incelendiğinde Sultan Murad'ın unvanlarına ve kahramanlıklarına dair birçok atıfta bulunulmuştur. Sultan IV. Murad'ın “cesur” şahsiyeti ve saz şâirlerine karşı himâyeye edici tavrı, âşıkların padişah ve sefer hakkında daha çok manzume meydana getirmelerine bir neden teşkil etmiş olabilir düşüncesindeyiz.

Bağdad seferiyle ilgili söylenen manzumelere bakıldığında, genel hatlarıyla Osmanlıların Safevileri siyaseten ve dinen nasıl konumlandıkları dair ipuçlarına ulaşılabilmektedir. Bilhassa iki devletin de siyasetini belirleyen dini anlayışların uyuşmazlığı, türkû metinleri üzerinden de okunabilmektedir. Kuruluşundan itibaren Osmanlıların fetih siyasetiyle birlikte güçlenmesinin en önde gelen anlayışlarından biri olan gazâ ve gâzi anlayışı Cemal Kafadar'ın da ifâde ettiği üzere XVI. yüzyıl sonrası bir gelenek hâlinde devam etmiştir. Türkû metinlerinde Osmanlıların gazâ ve gâzi anlayışları, Kafadar'ın bahsettiği geleneğin sürdürülmesinin açık örnekleridir.

Tebaasını ve askerlerini müslüman ve Türk olan Safevilere karşı ikna etmek durumunda olan Osmanlılar, şii Safevileri dinen “öteki” ilan etmiştir. Safevileri “kızılbaş” ve “râfîzî” tanımlamalarıyla din uğruna gazâ edilebilecek bir devlet hâline getiren Osmanlılar, kendilerini sünnilerin hâmisi olarak görmekte idi. Türkülerin metinlerinde bu atmosfere dair birçok veri mevcuttur.

Âşık Kâtibî, *Mecmua-i Saz ü Söz*'de kayıtlı türküsünde (Sloane 3114, s.46b), Osmanlı ordusunu gazâ kasdıyla hareket eden “İslam askeri” olarak tanımlamış, Osmanlı

ordusunu, Safevilerin şii politikalarına karşı “kimsenin doğru yoldan şaşmasını” engelleyecek bir güç olarak göstermiştir. Sultan Murad’ı “gâzi hünkâr” olarak zikreden Kâtibî, Bağdad seferinin İslam yolunda bir harekât olduğunu ve günahlarından arınmasına vesile olduğunu ifade etmektedir.

Osmanlıların Bağdad’a yönelik hâkimiyet çabasının sebeplerinden biri de hâmilliğini yapmak istediği sünnilik bakımından oldukça önemli bir figür olan İmam Azam Ebu Hanife’nin türbesinin Bağdad’da ve Safevilerin kontrolü altında bulunmasıdır. Tarihi kaynaklarda sıkça bahsedilen İmam-ı Azam Ebu Hanife’ye dair Bağdad seferi manzumelerinde de birçok atıfta bulunulmuş olduğu görülmüştür. Örnek vermek gerekirse, Ali Ufkî’nin mecmuasında yer alan Âşık Alioğlu’nun Bağdad’ın fethi türküsünde (Sloane 3114, s.47b) âşık, Bağdad’ın Allah’ın izniyle alınacağından ve İmam-ı Azam türbesinin üzerinde namaz kılınacağına dair inancını ve ümidini paylaşmıştır.

Türkü metinleri kronikler kadar sürekli ve detaylı bilgi içermeseler de toplumsal bir hareketin ürünü olmakla birlikte bireysel fikirlerin de vücut bulduğu manzumelerdir. Tıpkı Alioğlu’nun “Gâziler inşaallah Bağdad alınır/feth olunur ve İmam-ı Azam türbesinde ezanlar okunur ve namazlar kılınır” temennisi (Sloane 3114, s.47b) gibi toplumsal arka plana sahip şahsi temenni/istekleri de okumamıza müsaade etmektedir.

Kul Süleyman’ın türküsünde ise kroniklerde rastlanma ihtimalinin zayıf olduğu daha şahsi bir temenniyle karşılaşılmıştır (Harvard Turc 59, s. 8). Kul Süleyman, türküsünün son dörtlüğünde seferde Bağdad’ın hurma şarabından içmeyi hayâl etmektedir.

Araştırmamız neticesinde tespit edilen türkülerin söylemleri incelendiğinde gazâ ve gâzi anlayışlarının tetkiki ve anlaşılması bakımından Bağdad seferine dair bilgi veren diğer çağdaş kaynaklar-kronikler, hatt-ı hümayunlar, fetihnâmeler vd.- bilgi devşirilmeye müsait olduğu sonucuna varılmıştır. Tez sürecimizde, XVII. yüzyıldaki Osmanlı Safevi münasebetlerinde iki devletin rekabetlerini anlamak bakımından Osmanlı tarihyazımı çerçevesinde incelenmesi gereken önemli konulardan biri olan hükümdarların unvanları meselesi, manzumelerin metinleri üzerinden okunmaya çalışılmıştır.

Safevilerle mücadele eden Sultan I. Selim ve Sultan I. Süleyman gibi Sultan IV. Murad’ın da siyasi ve dini karizmatik unvanlara sahip olması gerekmektedir.

Türkülerde Sultan Murad'ın bahsi geçen ataları gibi muhtelif unvanlarla anıldığı görülmüştür. Manzumelerde yer alan sahib-kıran, mehdi ve Süleyman unvanlarını incelediğimiz tezimizde türkü metinlerinin Sultan IV. Murad'ın şahsiyeti üzerine çıkarım/tespit yapmak için hayli verimli bir tarih kaynağı olduğu anlaşılmıştır. Ahmet Yaşar Ocak, Osmanlı sultanlarının bilinçli olarak unvanları kullandıklarını, içselleştirerek Klasik Osmanlı sultanlarının eski Türk, Ortadoğu İslam öncesi ve İslam hükümler ve devlet geleneğinin kendilerine devrettiği siyasi ve dini karizmatik unvanlara sahip çıktıklarını ifade etmiştir (Ocak, 2021, s. 138). Manzumelerdeki unvanlar, Ocak'ın ifâdelerinin bir örneği olarak Sultan IV. Murad'ın unvanları nasıl ve hangi mahiyette kullandığını göstermektedir. Sahib-kıran, mehdi ve Süleyman unvanlarının, aynı zamanda Safevi devlet geleneğinde de şah için kullanılan unvanlar olduğu görülmüştür.

Manzumeler, tarihsel kaynak olarak sefer hakkında farklı bilgiler de sunmaktadır. Derviş Ali ve Âşık Demiroğlu'nun manzumelerinde Sultan Murad'ın otağında bahsedilmiştir. Âşık Mustafa'nın Ali Ufkî'nin *Mecmua-i Saz ü Söz*'ündeki türküsünde Sultan IV. Murad için “tüyler ürker yasağından” ibaresi ise (Sloane 3114, s. 49b) Sultan Murad'ın yasakları ve sert tutumlu ceza politikasına yapılan bir atıftır. Âşık Alioğlu'nun “Türkî berây-ı feth-i Bağdad” başlıklı türküsünde (Sloane 3114, s.47b) Şah Safi'ye ipek vergisini ödemezsen tâcını söküp alırlar demektedir. Osmanlı-Safevi rekâbetinin ve 1638'deki Bağdad seferinin görünür sebeplerinden biri olan Safevilerin Osmanlılara ödedikleri ipek vergisinden bahsedilmesi türkünün tarihsel kaynak değerini de arttırmaktadır.

Manzumelerin incelenmesiyle varılan tespitlerden biri de, Osmanlı sultanlarının ve ordularının tuzaklar kuran avcılara teşbih edilmesidir. Birçok âşığın şiirlerinde karşılaşılan bu husus, av kültürüne sahip -Bağdad seferi boyunca pâdişah av merasimleri düzenlemiştir- Osmanlıların sosyal hayatlarının edebî eserlerindeki bir tezahürü olarak düşünülmüştür.

Türkülerin tarihyazımına kaynaklık edebileceği noktalardan biri de âşıkların Bağdad şehrine yönelik tanımlamaları, tarifleri ve yükledikleri anlamlardır. Bazıları sefere katılan âşıkların bizzat kendi gözlemleri olan bu detaylar, XVII. yüzyıl Bağdad'ı, Bağdad'ın Osmanlıların gözünden ehemmiyeti ile birlikte savaş esnâsındaki şehrin atmosferini de anlamaya imkân sağlamıştır. Bağdad şehri, tarihsel ve sosyo-ekonomik bağlamda konumu gereği, Osmanlıların XVII. yüzyılda da hâkimiyet tesis etmek

istedikleri bir coğrafyanın önemli şehirlerinden biri idi. Tezimizde türkülerde sıkça geçen coğrafi isimler incelenmiştir. İlk olarak göze çarpan âşıkların Şat nehrinden çokça söz etmesi olmuştur. Bağdad seferiyle alâkalı kroniklerde detayına pek rastlamadığımız sadece fiziki bir konum olarak atıflarda bulunan Şat nehri âşıkların şiirlerinde muhtelif anlamlar yüklediği bir nokta olduğu anlaşılmıştır. Şat, âşıkların şiirlerinde hem Osmanlı askerlerinin sefer esnâsındaki su ihtiyacını gidermeye yönelik bir kaynak hem de tespitimize göre mânevi bakımdan bir kutsiyet atfettikleri bir sudur.

Ali Ufkî'nin nota koleksiyonu *Mecmua-i Sâz ü Söz*'de Âşık Kâtibî, “Şat ile Murad'dan içeriz” suyu diyerek (Sloane 3114, s.46b) ilk olarak ifade ettiğimiz üzere askerlerin su ihtiyacını karşılamalarına yönelik bir söylemde bulunurken, Bağdad'ın fethiyle alakalı bir ilâhîsi bulunan Âşık Ali, Şat nehri için mübârek sıfatını kullanmaktadır (Elçin, 1988, s. 91). Evliya Çelebi Seyahatname'sinde geçen Hz. Ali'nin bu coğrafyalardaki suları içenlerin cennete gideceğine yönelik sözü ile Hazret-i Cafer'in Fırat ve Şat nehrine dair söylediği müspet anlamdaki ifadesi âşıkların Şat nehri anlatısında bu manevi anlatılardan haberdar olup olmadıklarını düşündürmüştür. Âşıklar manzumelerinde Bağdad'ın Safevilerin inanç değerlerinin dayatılmasına uğradığını, Bağdad seferindeki başarıyla birlikte Bağdad'ın kurtulduğunu belirtmişlerdir. Âşıkların eserleri incelendiğinde, Bağdad'ın diğer coğrafi özellikleri olan çöllere ve sarp kayalara değindikleri tarihi kaynaklarla birlikte okunmuştur. Osmanlılar için Bağdad şehriyle alâkalı önemli hususiyetlerden biri de Hanefi mezhebinin kurucusu İmam Azam Ebu Hanife'nin ve Şeyh Abdülkadir Geylanî'nin Bağdad'da türbelerinin bulunmasıdır. Türbelerin Safevi kontrolü altında tahkir edilmesi/ yıkılması Osmanlıları oldukça rahatsız etmiştir. Türkülerde bu rahatsızlık göze çarpmıştır. Âşıkların “evliyalar yatağı” ve “erenler yurdu” olarak gördükleri Bağdad'ın fethinde söyledikleri manzumelerde sürekli manevi hislerle başta İmam-ı Azam olmak üzere diğer evliyaları zikrettikleri tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, tezimizde incelediğimiz Ali Ufkî'nin kaydettiği Bağdad seferi türkülleri ile muhtelif kaynaklarda tespit ettiğimiz manzumelerin metinlerine, XVII. yüzyıl Osmanlı-Safevi münasebetleri penceresinden bakıldığında tarihsel bir kaynak olarak tıpkı kronikler, seyahatnameler, hatt-ı hümayunlar, fetihnameler gibi tarihe hem siyasi hem de sosyo-kültürel bağlamda kaynaklık edebilecek birincil kaynaklardır. Ayrıca bu birincil kaynaklar, âşık musikisinin bir ürünü olan türkülerin tarihsel kaynak olarak neyi/nasıl ifâde ettiğine yönelik de ipuçları sunmakta, Naima'nın tasvir ettiği şekliyle

(Na'îmâ, 2014, s. 1584) ellerinde çoğürleri türkû söyleyen devendam âşıkların söyledikleri eserlerin -tezimiz bağlamında Bağdad seferi türkülerinin- tarihsel mâhiyetinin anlaşılmasına kapı aralamaktadır.

KAYNAKLAR

Harvard Turc 59. Harvard University Houghton Library.

Koyunoğlu 11447. A. Rasih İzzet Koyunoğlu Şehir Müze ve Kütüphanesi.

Sloane 3114, British Library.

Turc 292, Paris Bibliotheque Nationale de France.

Abdülkadir, E. T. (2003). *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)*. Ankara: TTK.

Ahmed, M. (2020). *Mısırlı Bir Askerin Kaleminden IV. Murad'ın Bağdat Seferi Târîhü'l-İhtimam Bi-Fethi Dâri's-selam*. (M. F. Gökçek, Dü.) İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Alî-Şîr Nevâyî. (1993). *Mîzânü'l-evzân [Vezinlerin Terazisi]*. Hazırlayan: Kemal Eraslan. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

Artun, E. (2008). *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Ayverdi, İ. (2011). *Yezid. Kubbealtı Lugatı*.

Bayır, Ö. (2014). *Sultan Dördüncü Murad'ın Hatt-ı Hümayunları Suver-i Hutut-ı Hümayun*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Behar, C. (1987). *Klasik Türk Musikisi Üzerine Denemeler*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Behar, C. (1990). *Ali Ufkî ve Mezmurlar*. İstanbul: Pan Yayıncılık .

Behar, C. (2016). *Saklı Mecmua Ali Ufkî'nin Bibliotheque Nationale de France'taki [Turc 292] Yazması*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Behar, C. (2017). *Kan Dolaşımı Ameliyat ve Musiki Makamları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bilkan, A. F. (2021). *Osmanlı İmparatorluk İdeolojisi Klasik Dönemde Din, Toplum ve Kültür 1451-1603*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bozkurt, N. (1993). *Çadır. Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı.

Cevher, H. (1995). *Ali Ufkî Bey ve Hâzâ Mecmua-i Sâz ü Söz (Transkripsiyon, İnceleme)*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Cevher, H. (2003). *Ali Ufkî Hâzâ Mecmûa-i Sâz ü Söz (Çeviriyazım-İnceleme)*. (H. Cevher, Çev.) İzmir: Meta Basım.

Çetin, A. (1996). *Garp Ocakları. Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı.

- Çiçek, D.** (2020). Ali Ufki Bey ve Mezmurların Kökeni Altın Kafesten Dünyaya Uzanan El. O. M. Editörler: Nilgün Doğrusöz içinde, *17. Yüzyıl Osmanlı/Türk Müziği Ali Ufki Araştırma ve İnceleme Yazıları-1*. İstanbul: İTÜ Vakfı Yayınları.
- Çınar, G. K.** (2017). *Safevîlerde Hükümdar Anlayışı ve Hâkimiyet Anlayışları*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Çolak, S.** (2015). *IV. Murad Bağdad Seferi Menzîlnâmesi (1638)*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Çürük, C.** (1993). Osmanlılar'da Çadır. *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı.
- Dilçin, C.** (1983). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Dizdaroğlu, H.** (1969). *Halk Şiirinde Türler*. Ankara: TDK Yayınları.
- Doğrusöz, N.** (2020). *17. Yüzyıl Osmanlı/Türk Müziği Ali Ufki Araştırma ve İnceleme Yazıları*. İstanbul: İTÜ Vakfı Yayınları.
- Düzlü, Ö.** (2016). Seyyîd Vehbî Divanı'na Göre Padişah Çadırları (Otağ-ı Hümayun). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*.
- ed-Dûrî, A.** (1991). Bağdat . *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. içinde Türkiye Diyanet Vakfı.
- Elçin, Ş.** (1976). *Ali Ufkî Hayatı Eserleri ve Mecmûa-i Sâz ü Söz (Tıpkıbasım)*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Elçin, Ş.** (1988). *Akdeniz'de ve Cezâyir'de Türk Halk Şâirleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
- Eren, H.** (1952). *Türk Saz Şairleri Hakkında Araştırmalar*. Ankara: TTK.
- Ergun, S. N.** (1933). *XVII nci Asır Saz Şairlerinden Kâtibî*. Ankara: Semih Lütfi Suhulet Kütüphanesi.
- Eroğlu, C.** (2006). *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Bağdad*. Ankara: Global Strateji Enstitüsü.
- Farmer, H. G.** (1999). *On Yedinci Yüzyılda Türk Çalgıları*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Fleischer, C.** (1996). *Tarihçi Mustafa Âli Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratı*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gökyay, O. Ş.** (1993). Cönk, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. içinde Türkiye Diyanet Vakfı.
- Güler, B.** (2018). *Seyahatnamelerde Bağdat*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

- Günay, U.** (1986). *Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Günay, U.** (1986). *Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. Ankara: TTK.
- Gündüz, T.** (2008). Safevîler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. içinde Türkiye Diyanet Vakfı.
- Gündüz, T.** (2021). *Kızılbaşlar Osmanlılar Safeviler*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Hakyemez, C.** (2016). *Osmanlı-İran İlişkileri ve Sünni-Şii İttifakı*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Hammer, J. v.** (1966). *Osmanlı Tarihi*. İstanbul: Milliyet Matbaası.
- Hasan, H.** (1987). *Saray-Bosna Kütüphanelerindeki Türkçe Yazmalarda Türküler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Hıbrî, A.** (2021). *Bir Divan Kâtibinin Kalemîyle IV. Murad'ın Bağdat Seferi*. (A. Üstüner, Dü.) İstanbul : Yeditepe Yayınları.
- İnalcık, H.** (2016). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- J.B.Tavernier.** (1980). *XVII.Asır Ortalarında Türkiye Üzerinden İrana Seyahat*. İstanbul: Terüman Yayınları.
- Kafadar, C.** (1996). Gazâ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (s. 427). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Karakaya, F.** (2014). *Enderun'da Bir Polonyalı: Ali Ufkî Bey*. İstanbul: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası.
- Kazvinî, A.** (2011). *Safevi Tarihi*. Ankara: Birleşik Yayınları.
- Kevserânî, V.** (1992). *Osmanlı ve Safevilerde Din-Devlet İlişkisi*. İstanbul: Denge Yayınları.
- Koçu, R. E.** (2004). *Yeniçeriler*. İstanbul: Doğan Kitap Yayınları.
- Korkmaz, H.** (2015). *The Catalog of Music Manuscript in Istanbul University*. Cambridge: Harvard University.
- Korkmaz, H.** (2021). *Türk Musiki Tarihinin Kaynağı Olarak Güfte Mecmuaları*. İstanbul. İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Köprülü, F.** (1928). Kul Süleyman ve Benli Ali. *Hayat Mecmuası*.
- Köprülü, F.** (1940). *Türk Sazşairleri Antolojisi III XVII. Asır Saz Şairleri*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.
- Köprülü, F.** (1962). *Türk Sazşairleri*. Milli Kültür Yayınları.

- Köprülüzade, M. F.** (1930). *XVIInci Asır Sazsairlerinden Kayıkçı Kul Mustafa ve Genc Osman Hikâyesi*. İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Kut, T.** (1989). *Ali Ufki*. İstanbul: Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi.
- Kut, T.** (1989). Ali Ufki. T. D. Ansiklopedisi. içinde Türkiye Diyanet Vakfı.
- Küpelî, Ö.** (2009). *Osmanlı-Safevî Münasebetleri (1612-1639)*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınlanmış Doktora Tezi.
- Loir, C. d.** (2016). *Du Loir Seyahatnamesi: IV. Murad Döneminde Bir Fransız Seyyahın Maceraları*. (M. Daş, Çev.) İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Lucas, A.** (2019). *Music of a Thousand Years: A New History of Persian Musical Traditions*.
- Mircaferî, H.** (1972). *Şiilik ve Safevî Şiiliği*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Murteza, N.-Z.** (2014). *Gülşen-i Hulefa Bağdat Tarihi 762-1717*. (M. Karataş, Dü.) Ankara: TTK.
- Naima.** (1968). *Naima Tarihi*. Zuhuri Danışman.
- Na'îmâ, M.** (2014). *Tarih-i Na'îmâ*. Ankara: TTK.
- Ocak, A. Y.** (2021). *Osmanlı İmparatorluğu ve İslam*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Öz, M.** (2007). Râfizîler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (s. 396). içinde Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özcan, N.** (2003). Mecmua-i Saz ü Söz. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (s. 272). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özcan, N.** (2020). Murad IV, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Öztelli, C.** (1955). *Halk Şiiri XIV.-XVII. Yüzyıllar*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Öztelli, C.** (1959). *Halk Türküleri*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Öztelli, C.** (1973). *Bektaşî Gülleri*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Öztelli, C.** (1976). *Uyan Padişahım*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Öztuna, Y.** (1966). *Başlangıçtan Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi 9. Cilt*. İstanbul: Hayat Yayınları.
- Pourjavady, A.** (2005). *The Musical Codex of Amir Khan Gorji, University of California, Los Angeles*.
- Ragîb, M.** (1928). *Anadolu Türküleri ve Musiki İstikbalimiz*. İstanbul: Marifet Matbaası.
- Solak-zâde, M. H.** (1989). *Solak-zâde Tarihi*. (V. Çubuk, Dü.) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Şahin, D.** (2019). *Yeniçeri âşıklar ve bestelenmiş şiirlerinin müzikal analizi*. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Şenel, S.** (2012). *İstanbul Çevresi Alan Araştırmaları*. Cilt II, İstanbul: İlke Basım Yayın
- Şenel, S.** (2012). Türkü. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Talat, A.** (1928). *Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Tansel, F. A.** (1977). XVII. Asır Sazşairlerinden Kul Süleyman. *Kubbealtı Mecmuası*.
- Tuncel, M.** (1994). Dicle. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. içinde Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ufkî, B. A.** (2013). *Saray- Enderun Topkapı Sarayı'nda Yaşam*. (T. Noyan, Çev.) İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Uluçam, A.** (1988). Abdülkadir-i Geylani Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. içinde Türkiye Diyanet Vakfı.
- Uluçam, A.** (1991). Âzamiye Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. içinde Türkiye Diyanet Vakfı.
- Uraz, M.** (1933). *Halk Edebiyatı Şiir ve Dil Örnekleri*. İstanbul: Semih Lutfi Sühulett Kütüphanesi.
- Uzunçarşılı, İ. H.** (1977). Osmanlılar Zamanında Saraylarda Musiki Hayatı.
- Ünal, M. A.** (2015). Evliya Çelebi'de Fırat ve Dicle Nehirleri. *Osmanlı Devletinde Nehirler ve Göller* . içinde Not Yayınları.
- Üzüm, İ.** (2002). Kızılbaş. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Yakıcı, A.** (2007). *Halk Şiirinde Türkü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yiğit, İ.** (2008). Bağdat'ın Kuruluşuyla İlgili Rivayetler Üzerinde Bir Değerlendirme . *İslam Medeniyetinde Bağdat Uluslararası Sempozyum*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı.
- Yıldırım, N.** (2012). *İran Mitolojisi*. İstanbul: Pinhan Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : Hulusi ÖZBAY
Doğum Tarihi ve Yeri : 24. 07. 1996 – Turgutlu/MANİSA
E-posta : hulusiozbay736@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** : 2018, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih
- **Yüksek Lisans** : 2022, İstanbul Teknik Üniversitesi, Müzikoloji ve Müzik Teorisi Anabilim Dalı, Müzikoloji

PROJELER

Alaeddin Yavaşca Arşivi Katalog Projesi, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü (2018-)

DİĞER YAYINLAR

Zeki Ârif'ten Arel'e Mektup, *Darüelhan Mecmuası*, 2018.
Zühdü Rızâ'dan Arel'e Mektuplar, *Darüelhan Mecmausı*, 2019.
Lem'i Atlı'dan Arel'e Mektuplar, *Darüelhan Mecmuası*, 2020.
Lirin Temsil Kudreti, *Z dergisi*, 2020.
İTÜ MİAM Dr. Erol Üçer Müzik İleri Araştırmalar Merkezi Kütüphanesi, *Z dergisi*, 2021.